

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՎ

ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Թիվ 4(54)
2011 թ.

Գլխավոր խմբագիր՝
Լևոն Օհանյան

Խմբագրական խորհուրդ

Սամվել Դիլբանդյան -

գլխավոր խմբագրի տեղակալ

Դավիթ Մելքոնյան -

պատասխանատու քարտուղար

Գևորգ Դանիելյան

Գագիկ Համբարձումյան

Արթուր Վաղարշյան

Սերգեյ Առաքելյան

Վիգեն Քոչարյան

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
ՀՀ իրավաբանների միություն

Խմբագրության հասցեն՝

ՀՀ, 0025 Երևան,

Ալեք Մանուկյան 1, ԵՊՀ

իրավաբանական ֆակուլտետ:

Հեռ. 55-77-92

*Խմբագրությունը կարող է
հրապարակել նյութեր՝ համամիտ
չլինելով հեղինակների
տեսակետներին:*

*10 համակարգչային էջից ավելի
չպատվիրված նյութերը չեն
ընդունվում:*

e-mail: petutyun.irav@gmail.com

Դասիչ՝ 77771

Տպագրական 7 մամուլ

Գրանցման թիվը՝ 798

Տպաքանակը՝ 500

Գինը՝ պայմանագրային

Հանձնված է շարվածքի

18.12.2011

Հանձնված է տպագրության

26.01.2012

СОЮЗ ЮРИСТОВ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

**ГОСУДАРСТВО
И
ПРАВО**

Номер 4 (54)
2011 г.

Главный редактор:
Левон Оганян

Учредитель и издатель:
Союз Юристов РА

Редакционный совет

Самвел Дилбандян -
зам. главного редактора
Давид Мелконян -
ответственный секретарь

Геворг Даниелян
Гагик Амбарцумян
Артур Вагаршян
Сергей Аракелян
Виген Кочарян

Адрес редакции:
РА, 0025 Ереван,
ул. Алека Манукяна 1,
юридический факультет ЕГУ.
Тел.: 55-77-92
e-mail: petutyun.irav@gmail.com

8 усл. печ. л.
Тираж: 500
Сдано в набор 16.12.2011
Подписано к печати 26.01.2012

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Արսեն Նիկողոսյան

ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՍԿԻՉ-ԴՐԱՄԱՐԿ-
ՂԱՅԻՆ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՂ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԱԿՏԵՐԻ ՊԱՅԱՆՋՆԵՐԸ ԽԱՆՏԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ 4

Գոռ Մովսիսյան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԲՆԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ13

ՔրեԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Միսակ Մարկոսյան

ՉԱՎԱՐՏՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼԸ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՍԿՋԲՈՒՆՔԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔԸ.....20

Տիգրան Ներսիսյան

ԱՎԱԶԱԿՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԻՎ ԵՎ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ.....27

Ալբերտ Աբրահամյան

ՀՀ-ՈՒՄ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ՀԻՄՔԵՐԻ ՄԱՍԻՆ40

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Գոռ Ենգիբարյան

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀՀ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱԴԻՉ.....48

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Рузанна Меликсетян

ПЕРВООЧЕРЕДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ВЫЯВЛЯЕМЫЕ ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ
ПИРОТЕХНИЧЕСКИХ ИЗДЕЛИЙ.....56

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Abolfazi Ameri Shahrabi

IRAINIAN SUPREME COURT PROCEDURES AND THE VIOLATION OF DOCTRINE
OF DIVISION OF POWERS.....60

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Նաիրա Մանուչարյան

ՄԱՐՔԵԹԻՆԳԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.....66

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Արտակ Հարությունյան

«ԻՆՔՆԱԲԱՎ ՌԵԺԻՄՆԵՐԸ» ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ.....76

ՈՒՍԱՆՈՂԻ ԱՍԲԻՈՆ

Անի Դանիելյան

ՀՀ-ՈՒՄ ԱԶԱՏԱԶՐԿՈՒՄ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ84

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

**ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆԻ ԿՈՂՄԻՑ ԿԻՐԱՎՈՂ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՍԿԻԶ-ԴՐԱՄԱՐԿՂԱՅԻՆ
ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ
ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԿԱՐԳՎՈՐՈՂ ԻՐԱՎԱՎԱՆ ԱԿՏԵՐԻ
ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ ԽԱԽՏԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ**

Արսեն ՆԻԿՈՂՈՍՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության
ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու*

Ազատ շուկայական տնտեսության կացութաձևն ընտրած Հայաստանի Հանրապետությունը, ինչպես յուրաքանչյուր զարգացող երկիր, ունի կանխիկ դրամի շրջանառության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու գործող մեխանիզմներ ունենալու խնդիր: Ջարգացած երկրներում այդպիսի մեխանիզմներ են հսկիչ-դրամարկղային մեքենաները (այսուհետ՝ ՀԴՄ), որոնց ներդրումը ՀՀ-ում լայն թափ ստացավ «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքի՝ ընդունմամբ: Այսօր էլ հսկողական գործիքներով հնարավոր ամեն ինչ արվում է ՀԴՄ-ների ներդրման, ինչպես նաև քաղաքացիների կողմից համապատասխան ՀԴՄ կտրոններ պահանջելու համար: Հսկողական գործիքների թվում կարելի է առանձնացնել ՀԴՄ կիրառման ճշտության ստուգումները, որոնք միշտ չէ, որ կարելի է հաջողված համարել՝ հիմնականում կապված ստուգողական գործողությունների կատարման իրավաչափության և սպասվող արդյունքների տեսանկյունից: Մասնավորապես, «ՀՀ-ում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքը՝ սահմանում է, որ «Հրամանի կամ հանձնարարագրի երկու օրինակը, ստուգումն սկսելուց առավազն երեք աշխատանքային օր առաջ,

տրվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին, բացառությամբ ... հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառման ճշտությանն ուղղված դեպքերում իրականացվող ստուգումների ...» (3-րդ հոդվածի 3-րդ կետ), որը ոչ միանշանակ մեկնաբանությունների տեղիք է տալիս: Այդ մասին են վկայում նաև դատարանների իրարամերժ վճիռները և որոշումները: Մասնավորապես, մի դեպքում կարծիք է հայտնվում, որ հանձնարարագիրը պետք է ներկայացվի տնտեսավարող սուբյեկտին մինչև կոնկրետ ստուգողական գործողություններ սկսելը, այսինքն՝ գնում կամ հսկիչ գնում կատարելը³, իսկ մյուս դեպքում՝ հաշվի առնելով ՀԴՄ կիրառման ճշտության ստուգման առանձնահատկությունները՝ հանձնարարագիրը կարող է նաև տրամադրվել վերը նշված գործողություններից հետո⁴, այսինքն, փաստորեն, ստուգման ակտի (կամ միզուցե տեղեկանքի) հետ միաժամանակ: Երկրորդ տեսակետն իհարկե ավելի դյուրին է դարձնում օրենքի իրական խախտումները բացահայտելը, սակայն չպետք է մոռանալ նաև այն, որ այդ պարագայում տնտեսավարող սուբյեկտն ամբողջապես զրկվում է «ՀՀ-ում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքով իրեն վերապահված իրավունքների իրացման հնարավորությունից (օրինակ, նույն օրենքի 9-րդ հոդված): Այս ոլորտի ստուգումների հետ կապված խնդիրներն այսքանով չեն սպառ-

վում և վերաբերում են ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձանց կատարած գնման կամ հսկիչ գնման փաստի ապացուցման, խախտման փաստի օրենքի պահանջներին համապատասխան արձանագրման և ստուգման ակտում ամրագրման և այլ հարցերին: Օրենքի գործողության ժամանակահատվածում կատարվել են բազմաթիվ ստուգումներ և կազմվել են ստուգման ակտեր: Կարևոր է նաև «ՀԴՄ-ներ կիրառողների գործունեության կասեցման մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը⁵, որը նպատակ է հետապնդում ապահովելու տնտեսական գործունեության կասեցման օրինականությունը՝ լրացուցիչ երաշխիք դառնալով «ՀԴՄ մշակույթը» մեր հասարակության մեջ ներդրելու համար: Այս նպատակի համար օգտագործվում են ոչ միայն հսկողական, այլ նաև շահագրգռող, խրախուսող մեխանիզմներ, ինչպիսիք են, օրինակ, բոնուսների տրամադրումը, ՀԴՄ կտրոնների շահումների կազմակերպումը:

Այսպիսով, հարկային մարմնի՝ այս ոլորտում ակտիվ դերակատարումը նախանշված է ՀՀ օրենքներով, մասնավորապես՝ «Հարկային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը⁶ սահմանում է, որ. «Հարկային մարմինը ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված դեպքերում և կարգով կրում է նաև այլ պարտականություններ» (10-րդ հ.-ի 2-րդ մաս), որպիսին «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի ուժով հանդիսանում է վերը նշված օրենքի կիրառման նկատմամբ հսկողությունը: Այսինքն, հարկային մարմինը հսկողություն է իրականացնում ՀՀ տարածքում ՀԴՄ-ների ներդրման, օգտագործման, գրանցման և հաշվառման հետ կապված հարաբերությունների նկատմամբ: Քննարկվող ոլորտում առկա մեկ այլ իրավական ակտի՝ «ՀԴՄ-ներ կիրառողների գործունեության կասեցման մասին» ՀՀ օրենքի նկատմամբ ևս հսկողություն է իրականացնում, և լիազորված մարմին է հարկային մարմինը: Ուստի այս հոդվածում կներկայացնենք վերը նշված երկու իրավական ակտերով պա-

տասխանատվություն առաջադրող իրավական նորմերը:

I. ՀԴՄ-ների հիմնական գործառույթը կանխիկ դրամի շրջանառության նկատմամբ պետության կողմից հսկողության իրականացումն է, որը նշված է «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքում⁷:

Այսպիսով, «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքը սահմանել է պատասխանատվություն վերը նշված օրենքի, ինչպես նաև նույն օրենքի 5-րդ հոդվածում նշված կարգերի պահանջների խախտման համար: Մասնավորապես, դրան նվիրված է նույն օրենքի «Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառման և հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների միջոցով դրամական հաշվարկների կանոնները չպահպանելը» վերտառությամբ 11-րդ հոդվածը, որն ընդգրկում է 4 իրավախախտումների կազմեր: Բոլոր 4 իրավախախտումների թե օբյեկտը, թե սուբյեկտը և թե սուբյեկտիվ կողմը նույնն են: Այսպիսով, այս իրավախախտումների օբյեկտը պետության կողմից հսկողության իրականացման ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:

Սուբյեկտները՝ կազմակերպությունները (այդ թվում՝ ՀՀ տարածքում գործող իրավաբանական անձինք, դրանց առանձնացված ստորաբաժանումները (մասնաճյուղեր, ներկայացուցչություններ), ՀՀ տարածքում գործող օտարերկրյա կազմակերպությունների առանձնացված ստորաբաժանումներ (մասնաճյուղեր, ներկայացուցչություններ)) և անհատ ձեռնարկատերերն են (այդ թվում՝ նոտարներ և փաստաբանական գործունեություն իրականացնողներ), որոնք պարտավոր էին ունենալ ՀԴՄ-ներ իրենց գործունեության վայրերում: Միաժամանակ, «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքը չի տարածվում ՀՀ կենտրոնական բանկի, ՀՀ տարածքում գործող բանկերի (ներառյալ՝ դուստր բանկերի), դրանց մասնաճյուղերի, ներկայացուցչությունների, գործառնական գրասենյակների (կետերի), օտարերկրյա բանկերի՝ Հայաս-

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

տանի Հանրապետության տարածքում գործող մասնաճյուղերի և ներկայացուցչությունների, վարկային կազմակերպությունների, ապահովագրական ընկերությունների, վերաապահովագրական ընկերությունների, ապահովագրական միջնորդային գործունեություն իրականացնող անձանց՝ միայն այդ գործունեության մասով, արժեթղթերի շուկայի մասնագիտացված մասնակիցների (այդ գործունեության մասով), գրավատների, վճարահաշվարկային կազմակերպությունների վրա (3-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Ինչ վերաբերում է *սուբյեկտիվ կողմին*, ապա այս դեպքում ևս, ինչպես և հարկային իրավախախտումների պարագայում⁸, «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքը որևէ կարգավորում չի պարունակում, ուստի պետք է ենթադրել, որ մեղքի ձևը (*օբյեկտիվ* կողմը հանդիսացող արարքը դիտավորությամբ թե անզուգուշությամբ կատարված) օրենսդիրը չի կարևորում նման իրավախախտման համար պատասխանատվություն սահմանելիս:

Հոդված 11. Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառման և հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների միջոցով դրամական հաշվարկների կանոնները չպահպանելը

1. Սույն օրենքով սահմանված դեպքերում հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառումը պարտադիր լինելու դեպքում կանխիկ դրամով կամ պլաստիկ քարտերի միջոցով դրամական գործարքներ իրականացնելու վայրում հսկիչ-դրամարկղային մեքենայի բացակայության համար կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է երեք հարյուր հազար դրամի չափով:

Տուգանքը նշանակելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում սույն մասի առաջին պարբերությունում նշված խախտումը կրկնելու դեպքում կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է վեց հարյուր հազար դրամի չափով, և նրա գործունեությունն այդ մասով կասեցվում է մինչև սահմանված կարգով հսկիչ-դրամարկղային մեքենայի ներդրումը:

Այս իրավախախտման *օբյեկտիվ կողմը* դրսևորվում է համապատասխան դեպքերում և վայրերում ՀԴՄ-ների բացակայությամբ:

Մասնավորապես, համապատասխան դեպքերը և վայրերը սահմանված են «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածով, համաձայն որի. «*Հայաստանի Հանրապետության տարածքում անհատ ձեռնարկատերերի, նոտարների, փաստաբանական գործունեություն իրականացնողների (այսուհետ՝ անհատ ձեռնարկատեր) և կազմակերպությունների կողմից առևտրի օբյեկտների, առևտրի իրականացման վայրերում վաճառատեղերի միջոցով մանրածախ վաճառք իրականացնելիս կամ բնակչությանը ծառայություններ մատուցելիս կանխիկ դրամով կամ պլաստիկ քարտերի միջոցով իրականացվող դրամական հաշվարկների բոլոր դեպքերում (ներառյալ՝ կանխավճարները) հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառումը պարտադիր է, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված դեպքերի*»: Այսինքն, տնտեսավարող սուբյեկտների կողմից առևտրի օբյեկտների, այն է՝ գույքային համալիր (հողամաս, շենք, կառույց), որն օգտագործվում է ապրանքների առուվաճառքի համար⁹, առևտրի իրականացման վայրերում, այն է՝ առևտրի կենտրոններում, սպառողական ապրանքների շուկաներում, գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներում, տոնավաճառներում և ցուցահանդես-վաճառքի անցկացման վայրերում վաճառատեղերի միջոցով մանրածախ, այսինքն՝ ձեռնարկատիրական գործունեության հետ չկապված անձնական, ընտանեկան, տնային կամ այլ օգտագործման համար նախատեսված ապրանքի¹⁰ վաճառք իրականացնելիս կամ բնակչությանը ծառայություններ մատուցելիս կանխիկ դրամով կամ պլաստիկ քարտերի միջոցով իրականացվող դրամական հաշվարկների բոլոր դեպքերում (ներառյալ՝ կանխավճարները) ՀԴՄ կիրառումը պարտադիր է՝ բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Այսինքն, ՀԴՄ կիրառումը պարտադիր է ոչ միայն ամենօրյա մանրածախ վաճառք իրականացնելիս, օրինակ՝ զանազան սննդամթերք

(հաց, երշիկ, կաթ և այլն) կամ տեխնիկա (հեռուստացույց, հեռախոս և այլն) կամ ծառայություններ մատուցելիս, օրինակ՝ վարսահարդարում և այլն, իրականացվող ամբողջական վճարումների ժամանակ, այլ նաև դրանց կանխավճարների ժամանակ, երբ գնորդը կամ ծառայություն ստացողը նախօրոք որոշակի գումար է վճարում մինչև համապատասխան ապրանքի ստանալը կամ ծառայության մատուցումը: Միաժամանակ, վերը նշված օրենքը՝ ի դեմս 4-րդ հոդվածի, ոչ թե սահմանել է գործունեության կոնկրետ տեսակներ, որոնցով ՀՀ-ների կիրառումը պարտադիր է, այլ բացասման սկզբունքով սահմանել է այն գործունեության տեսակները, որոնցով ՀՀ-ների կիրառումը պարտադիր չէ¹¹:

Այս իրավախախտման սանկցիան դրսևորվում է տուգանքի ձևով, որը հաշվարկվում է *օբյեկտիվ կողմը* հանդիսացող արարքի կատարման համար երեք հարյուր հազար դրամի չափով: Միաժամանակ, հակաիրավական արարքը տուգանքը նշանակելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում կրկնելու դեպքում սանկցիան կրկնապատկվում է, այսինքն՝ տուգանքը հաշվարկվում է վեց հարյուր հազար դրամի չափով, և նրա գործունեությունն այդ մասով կասեցվում է մինչև ՀՀ-ի սահմանված կարգով ներդրումը:

Միաժամանակ, հարկային մարմնի կողմից խախտման փաստն արձանագրելուց հետո երկամսյա ժամկետում չմոծելու դեպքում տուգանքը կրկնապատկվում է:

Այս իրավախախտման *օբյեկտիվ կողմի* դրսևորման պարագայում պատասխանատվություն է սահմանված նաև ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 169.1-րդ հոդվածով¹²:

2. Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների գրանցման կարգի և /կամ շահագործման կանոնների խախտմամբ հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառման համար կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է հարյուր հիսուն հազար դրամի չափով:

Տուգանքը նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, սույն մասի առաջին պարբերությունում նշված խախտումն առաջին անգամ կրկնելու դեպ-

քում կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է երեք հարյուր հազար դրամի չափով, և նրա գործունեությունն այդ մասով կասեցվում է 5 օրով: Գործունեության կասեցման հիմքերի վերաբերյալ հայտարարությունը փակցվում է գնորդների և հաճախորդների համար տեսանելի տեղում:

Տուգանքը նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, սույն մասի առաջին պարբերությունում նշված խախտումը երկրորդ և ավելի անգամ կրկնելու դեպքում կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է վեց հարյուր հազար դրամի չափով, և նրա գործունեությունն այդ մասով կասեցվում է 10 օրով: Գործունեության կասեցման հիմքերի վերաբերյալ հայտարարությունը փակցվում է գնորդների և հաճախորդների համար տեսանելի տեղում: Սույն մասում նշված խախտումը թույլ տված կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի ցանկը հարկային մարմնի ղեկավարի կողմից ենթակա է հրապարակման՝ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով:

Այս իրավախախտման *օբյեկտիվ կողմը* դրսևորվում է ՀՀ-ների գրանցման կարգի և/կամ շահագործման կանոնների խախտմամբ ՀՀ-ների կիրառմամբ: Մասնավորապես, ՀՀ-ների գրանցման կարգը և շահագործման կանոնները հաստատված են ՀՀ կառավարության 2004 թ. օգոստոսի 26-ի «Հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների շահագործման կանոնները հաստատելու մասին» թիվ 1325-Ն որոշմամբ¹³:

Այս իրավախախտման սանկցիան դրսևորվում է տուգանքի ձևով, որը հաշվարկվում է *օբյեկտիվ կողմը* հանդիսացող արարքի կատարման համար հարյուր հիսուն հազար դրամի չափով: Միաժամանակ, տուգանքը նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, հակաիրավական արարքը առաջին անգամ կրկնելու դեպքում սանկցիան կրկնապատկվում է, այսինքն՝ տուգանքը հաշվարկվում է երեք հարյուր հազար դրամի չափով, և նրա գործունեությունն այդ մասով կասեցվում է 5 օրով:

Իսկ ահա տուգանքը նշանակելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում հակաիրավական արարքը երկրորդ և ավելի անգամ կրկնելու դեպքում սանկցիան նորից կրկնապատկվում է, այսինքն՝ տուգանքը հաշվարկվում է վեց հարյուր հազար դրամի չափով, և իրավախախտի գործունեությունն այդ մասով կասեցվում է 10 օրով:

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Միաժամանակ, տուգանքը հարկային մարմնի կողմից խախտման փաստն արձանագրելուց հետո՝ երկամսյա ժամկետում, չմուծելու դեպքում կրկնապատկվում է: Երկու դեպքում էլ գործունեության կասեցման հիմքերի վերաբերյալ հայտարարությունը փակցվում է գնորդների և հաճախորդների համար տեսանելի տեղում:

Գործունեության կասեցումն իրականացվում է «ՀԴՄ-ների կիրառողների գործունեության կասեցման մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով՝ հարկային մարմնի ղեկավարի համապատասխան որոշման հիման վրա:

Իրավախախտների ցանկը հարկային մարմնի ղեկավարի կողմից ենթակա է հրապարակման՝ ՀՀ կառավարության 2006թ. ապրիլի 27-ի «Հաշվետու տարվա արդյունքներով հարկային մարմնի կողմից հարկ վճարողների (ապահովադիրների) վերաբերյալ տվյալների հրապարակման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 582-Ն որոշմամբ հաստատված կարգով:

Իրավախախտի գործունեության կասեցումը կարող է փոխարինվել տուգանքի վճարմամբ: Գործունեության կասեցումը փոխարինվում է տուգանքով իրավախախտի գրավոր համապատասխան դիմումի և սահմանված չափով հաշվարկվող տուգանքի վճարումը հաստատող փաստաթղթի (անդորրագրի) ներկայացման դեպքում: Տուգանք վճարվում է կասեցումը չկիրառելու յուրաքանչյուր օրվա համար՝ տվյալ գործունեության իրականացման վայրում (առևտրի օբյեկտում կամ ծառայության մատուցման վայրում) տեղադրված ՀԴՄ-ներով նախորդ ամսվա ընթացքում արձանագրված միջին օրական շրջանառության երկու տոկոսի չափով, բայց ոչ պակաս վաթսուս հազար դրամից: Կասեցման ընթացքում դիմում ներկայացնելու դեպքում սահմանված տուգանքը վճարվում է դիմումը ներկայացնելու օրվան հաջորդող օր-

վանից մինչև կասեցման ավարտը յուրաքանչյուր օրվա համար: Գործունեության կասեցման ժամկետի ընթացքում դիմում ներկայացնելու դեպքում կասեցումը դադարեցվում է դիմումը ներկայացնելու հաջորդ օրվանից:

Այս իրավախախտման *օբյեկտիվ կողմի* դրսևորման պարագայում պատասխանատվություն է սահմանված նաև ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 169.1–րդ հոդվածով:

3. Սույն օրենքի 7-րդ հոդվածի «դ» կետով սահմանված՝ համապատասխան ժամկետից հետո հսկիչ-դրամարկղային մեքենայի միջոցով օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ ցանցային կապուղիների միջոցով տեղեկության ուղարկումն իրականացնող մեքենա չկիրառելու կամ հսկիչ-դրամարկղային մեքենային միացվող համապատասխան սարք չտեղադրելու համար կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը նախազգուշացվում է:

Նախազգուշացումից հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, սույն մասի առաջին պարբերությունում նշված խախտումը կրկնելու դեպքում կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է հարյուր հիսուն հազար դրամի չափով:

Տուգանքը նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, սույն մասի երկրորդ պարբերությունում նշված խախտումը կրկնելու դեպքում կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է երեք հարյուր հազար դրամի չափով, և համապատասխան օբյեկտի գործունեությունը կասեցվում է՝ մինչև ցանցային կապուղիների միջոցով տեղեկության ուղարկումն իրականացնող մեքենայի կիրառումը կամ հսկիչ-դրամարկղային մեքենային միացվող համապատասխան սարքի տեղադրումը:

Այս իրավախախտման *օբյեկտիվ կողմը* դրսևորվում է՝

1. «ՀԴՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի «դ» կետով սահմանված՝ համապատասխան ժամկետից¹⁴ հետո ՀԴՄ-ի միջոցով օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ ցանցային կապուղիների միջոցով տեղեկության ուղարկումն իրականացնող մեքենա չկիրառելու ձևով,

2. ՀԴՄ-ին միացվող համապատասխան սարք (ՀԴՄ-ի միջոցով օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ ցանցային

կապուղիների միջոցով տեղեկության ուղարկումն իրականացնող մեքենա) չտեղադրելու ձևով:

«ՀԴԱ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի «դ» կետի համաձայն. «Կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը, որոնք կիրառում են հսկիչ-դրամարկղային մեքենաներ, պարտավոր են... դ) ապահովել ցանցային կապի միջոցներով յուրաքանչյուր հսկիչ-դրամարկղային մեքենայով (այդ թվում՝ արտարժույթի առք ու վաճառքի և արտարժույթի դիլերային-բրոքերային առք ու վաճառքի գործունեության մասով կիրառվող հսկիչ-դրամարկղային մեքենաներով, համակարգչային սարքավորումներով) օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ տեղեկության ուղարկումը հարկային մարմին:

2012 թվականի հունվարի 1-ից կազմակերպությունները և անհատ ձեռնարկատերերը կարող են կամավոր հարկային մարմին ուղարկել հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կողմից օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ տեղեկությունը ցանցային կապի միջոցներով: Սույն պարբերությունում նշված կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի կողմից հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կիրառման ստուգումներ անցկացվում են միայն ստուգումների անցկացման ռիսկային չափանիշների հիման վրա՝ հարկ վճարողի գործունեությունը ռիսկային դիտարկելու դեպքերում»:

Այս իրավախախտման սանկցիան, ի տարբերություն նախորդների, դրսևորվում է նախազգուշացման ձևով: Միաժամանակ, տուգանքը նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, հակաիրավական արարքը առաջին անգամ կրկնելու դեպքում իրավախախտման սուբյեկտը ենարկվում է պատասխանատվության տուգանքի ձևով, որը հաշվարկվում է հարյուր հիսուն հազար դրամի չափով:

Իսկ ահա տուգանքը նշանակելուց հե-

տո՝ մեկ տարվա ընթացքում, հակաիրավական արարքը կրկնելու դեպքում սանկցիան կրկնապատկվում է, այսինքն՝ տուգանքը հաշվարկվում է երեք հարյուր հազար դրամի չափով, և համապատասխան օբյեկտի գործունեությունը կասեցվում է՝ մինչև ցանցային կապուղիների միջոցով տեղեկության ուղարկումն իրականացնող մեքենայի կիրառումը կամ ՀԴԱ-ին միացվող համապատասխան սարքի տեղադրումը:

Միաժամանակ, տուգանքը հարկային մարմնի կողմից խախտման փաստն արձանագրելուց հետո երկամսյա ժամկետում չնուծելու դեպքում կրկնապատկվում է:

4. Սույն օրենքի 7-րդ հոդվածի «դ» կետով սահմանված՝ համապատասխան ժամկետից հետո հսկիչ-դրամարկղային մեքենայի միջոցով օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ տեղեկությունը հարկային մարմին ուղարկելը չապահովելու (հսկիչ-դրամարկղային մեքենայի, ցանցային կապի միջոցի անխափան աշխատանքը չապահովելու) համար կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է հարյուր հիսուն հազար դրամի չափով՝ բացառությամբ կապի անբավարարության կամ բացակայության պատճառով տեղեկությունը չուղարկելու դեպքերի: Կապի անբավարար որակի կամ դրա բացակայության վերաբերյալ տեղեկատվությունը լիազոր մարմինը կապ տրամադրող կազմակերպությունների կողմից Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած կարգով ներկայացված տվյալները տրամադրում է հարկային մարմնին:

Տուգանքը նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, սույն մասի առաջին պարբերությունում նշված խախտումը կրկնելու դեպքում կազմակերպությունը կամ անհատ ձեռնարկատերը տուգանվում է երեք հարյուր հազար դրամի չափով:

Այս իրավախախտման օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է՝ «ՀԴԱ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի «դ» կետով սահմանված՝ համապատասխան ժամկետից հետո հսկիչ-դրամարկղային մեքենայի միջոցով օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ տեղեկությունը հարկային մարմին ուղարկելը չապահովելու (հսկիչ-դրամարկղային մեքենայի, ցանցային կապի միջոցի անխափան աշխատանքը չապահովելու) ձևով:

Այս իրավախախտման սանկցիան

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ

ՂԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

դրսևորվում է տուգանքի ձևով, որը հաշվարկվում է *օբյեկտիվ կողմը* հանդիսացող արարքի կատարման համար հարյուր հիսուն հազար դրամի չափով: Միաժամանակ, օրենսդիրը նախատեսել է բացառություն տուգանքը կիրառելու համար, այն է՝ տեղեկությունները չուղարկելը կապի անբավարարության կամ բացակայության պատճառով:

Տուգանքը նշանակելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, հակաիրավական արարքը կրկնելու դեպքում սանկցիան կրկնապատկվում է, այսինքն տուգանքը հաշվարկվում է երեք հարյուր հազար դրամի չափով:

Միաժամանակ, հարկային մարմնի կողմից խախտման փաստն արձանագրելուց հետո երկամսյա ժամկետում չմուծելու դեպքում տուգանքը կրկնապատկվում է:

II. Ինչպես տեսանք, ՀՂՄ-ների գրանցման կարգի և/կամ շահագործման կանոնների խախտմամբ ՀՂՄ-ների կիրառման համար պատասխանատվություն սահմանող իրավական նորմերում սանկցիան դրսևորվում է ոչ միայն տուգանքով, այլ նաև իրավախախտման սուբյեկտի գործունեության որոշակի ժամկետով կասեցմամբ: Այս հարաբերությունները հիմնականում կարգավորված են «ՀՂՄ կիրառողների գործունեության կասեցման մասին» ՀՀ օրենքով: Մասնավորապես, կարգավորված են կասեցման հիմքերը, կարգը, գործունեության կասեցման կապակցությամբ ծագող հարաբերությունները, և սահմանված է վերը նշված օրենքի խախտման համար պատասխանատվությունը, որին էլ առավել մանրամասն կանդրադառնանք ստորև:

Այսպես, «ՀՂՄ կիրառողների գործունեության կասեցման մասին» ՀՀ օրենքը պատասխանատվությունը սահմանող նորմերին հատկացրել է մեկ հոդված (8-րդ հոդված), այն է.

Հոդված 8. Պատասխանատվությունը սույն օրենքի պահանջների խախտման համար

1. Գործունեության կասեցման ընթացքում գործունեության կասեցման օբյեկտի տարածքի մուտքը (մուտքերը) կամ տարածք մուտք գործելու այլ հնարավոր ուղիները կնքելու, կապարակնքելու, դրոշմելու, թվային, տառային կամ կիրառված այլ դրոշմավորման եղանակը առաջին անգամ վնասելու և կասեցման օբյեկտում կասեցման մասին որոշմամբ սահմանված գործունեություն, գործառույթ կամ գործողություն առաջին անգամ իրականացնելու դեպքում կասեցման սուբյեկտները տուգանվում են երեք հարյուր հազար դրամի չափով:

Նույն որոշմամբ գործունեության կասեցման ընթացքում սույն մասի առաջին պարբերությամբ նախատեսված խախտումը երկրորդ և ավելի անգամ կրկնելու դեպքում կասեցման սուբյեկտները տուգանվում են երկու միլիոն դրամի չափով:

2. Տուգանքը նշանակվում է գործունեության կասեցման մասին որոշում ընդունած լիազորված մարմնի ղեկավարի որոշմամբ:

3. Սույն հոդվածի առաջին մասով սահմանված տուգանքը նշանակման օրվանից եռամսյա ժամկետում չվճարվելու դեպքում կրկնապատկվում է:

4. Սույն հոդվածով սահմանված տուգանքների գումարների երեսուն տոկոսի չափով մասհանումները գանձվում են «Հարկային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 28-րդ հոդվածով նախատեսված հարկային մարմնի համակարգի զարգացման ֆոնդ:

Այս իրավախախտման *օբյեկտը, սուբյեկտը և սուբյեկտիվ կողմը* նույնական են «ՀՂՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված իրավախախտումների համանուն տարրերին: Ինչ վերաբերում է *օբյեկտիվ կողմին*, ապա այն դրսևորվում է գործունեության կասեցման ընթացքում գործունեության կասեցման օբյեկտի տարածքի մուտքը (մուտքերը) կամ տարածք մուտք գործելու այլ հնարավոր ուղիները

1. կնքելու թվային, տառային կամ կիրառված այլ դրոշմավորման եղանակը առաջին անգամ վնասելու և կասեցման օբյեկտում կասեցման մասին որոշմամբ սահմանված գործունեություն, գործառույթ կամ գործողություն իրականացնելու ձևով,

2. կապարակնքելու թվային, տառային կամ կիրառված այլ դրոշմավորման եղանակը առաջին անգամ վնասելու և կասեցման օբյեկտում կասեցման մասին որոշմամբ սահմանված գործունեություն, գործառույթ կամ գործողություն իրականացնելու ձևով,

3. դրոշմելու թվային, տառային կամ կիրառված այլ դրոշմավորման եղանակը առաջին անգամ վնասելու և կասեցման օբյեկտում կասեցման մասին որոշմամբ սահմանված գործունեություն, գործառույթ կամ գործողություն իրականացնելու ձևով,

րառված այլ դրոշմավորման եղանակը առաջին անգամ վնասելու և կասեցման օբյեկտում կասեցման մասին որոշմամբ սահմանված գործունեություն, գործառույթ կամ գործողություն իրականացնելու ձևով:

Այս իրավախախտման սանկցիան դրսևորվում է տուգանքի ձևով, որը հաշվարկվում է *օբյեկտիվ կողմը* հանդիսացող արարքի առաջին անգամ կատարման համար երեք հարյուր հազար դրամի չափով: Նույն որոշմամբ *օբյեկտիվ կողմը* հանդիսացող արարքի երկրորդ և ավելի անգամ կրկնելու դեպքում տուգանքը հաշվարկվում է երկու միլիոն դրամի չափով:

Տուգանքը նշանակվում է հարկային

մարմնի ղեկավարի որոշմամբ: Սիաժամանակ, տուգանքը հարկային մարմնի ղեկավարի կողմից նշանակման օրվանից եռամսյա ժամկետում չվճարելու դեպքում կրկնապատկվում է:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՊՄ-ների հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերը պարունակում են մի շարք իրավախախտումների կազմեր՝ զգալի չափերի հասնող տուգանքներով, որոնց սահմանումով օրենսդիրը փորձ է կատարել կանխարգելելու հնարավոր խախտումները և մեր հասարակության մեջ զարգացնելու «ՀՊՄ կիրառման մշակույթը»:

¹ Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2004.12.18/68.1:

² Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2000.06.23/14(112):

³ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011թ. մարտի 4-ի թիվ ՎԴ/5848/05/08 «Աթար Դիվայր» ՓԲԸ ընդդեմ ՀՀ ԿԱ ՀՊԾ՝ վարչական գործով կայացված որոշումը:

⁴ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2007թ. հուլիսի 6-ի թիվ 3-951(ՏԳ) «ՀՀ ԿԱ ՀՊԾ ընդդեմ «Ուրարտու-Ալեն» ՍՊԸ» դատական գործով կայացված որոշումը:

⁵ Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2006.12.25/66 (521):

⁶ Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2002.08.14/33 (208):

⁷ Պետք է նշել, որ «ՀՊՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքը սահմանել է, որ պլաստիկ քարտերի միջոցով իրականացվող դրամական հաշվարկների դեպքում էլ ՀՊՄ-ների կիրառումը պարտադիր է՝ բացառություններով (տե՛ս 4-րդ հոդվածը): Սակայն անկամիսիկ հաշվարկները ՀՊՄ-ներով ֆիքսելու այս առանձնահատկությունը պայմանավորված է ՀՊՄ կտրոններով տրամադրվող բռնուների, շահումների պատճառով ստեղծված անհրաժեշտությամբ: Այսինքն, պլաստիկ քարտերով մանրածախ առևտուր կատարող գնորդները ևս այս պարագայում ստանում են ՀՊՄ կտրոն և կարող են մասնակցել դրանցով տրամադրվող բռնուներին:

⁸ Տե՛ս Հարկային իրավախախտումներ (գիտագործնական վերլուծություն)/ Ա.Ս.Նիկողոսյան – եր.: ԵՊՀ հրատ., 2010թ.:

⁹ Տե՛ս «Առևտրի և ծառայությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը (ՀՀ ՊՏ 2004.12. 28/72 (371)):

¹⁰ Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 508-րդ հոդվածը (ՀՀ ՊՏ 1998.08.10/17(50)):

¹¹ Պետք է նշել, որ այս ցանկը ենթարկվել է բազմաթիվ փոփոխությունների, և հիմնական միտումը վկայում է գործունեության ավելի ու ավելի շատ ոլորտներում ՀՊՄ-ների կիրառման աճի մասին:

¹² Տե՛ս ՀՍՍՀԳՍՏ 1985/23:

¹³ Տե՛ս ՀՀ ՊՏ 2004.10.13/55(354):

¹⁴ Ցանցային կապի միջոցներով հսկիչ-դրամարկղային մեքենաների կողմից օրվա ընթացքում իրականացված դրամական հաշվարկների հանրագումարի վերաբերյալ տեղեկության ուղարկումը հարկային մարմին պարտադիր է՝

- 2013 թվականի հունվարի 1-ից՝ ամսական ԱԱՀ վճարող համարվող հարկ վճարողների համար,

- 2014 թվականի հունվարի 1-ից՝ եռամսյակային ԱԱՀ վճարող համարվող հարկ վճարողների համար,

- 2015 թվականի հունվարի 1-ից՝ ԱԱՀ վճարող չհամարվող հարկ վճարողների համար, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած ցանկում ընդգրկված բնակավայրերում ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող կազմակերպությունների և անհատ ձեռնարկատերերի («ՀՊՄ-ների կիրառման մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի «դ» կետ):

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ**ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ****THE RESPONSIBILITY REALIZED BY TAX AUTHORITY
FOR THE VIOLATION OF LEGAL ACTS WHICH
REGULATE THE RELATIONS CONNECTED
WITH CASH REGISTER MACHINE****Arsen NIGKOGHOSYAN**

*Docent, YSU, Chair of Civil Procedure
Candidate of Legal Sciences*

The Republic of Armenia which selects free market economy formation as every developing country has a problem to have acting mechanisms for controlling cash turnover. Such a mechanism in developed countries are cash register machines (hereinafter CRM), whose implementation has got broad sweep by enactment of “The Law on Usage of CRMs” of the RA. Today also it is not spread no efforts with possible inspection tools by tax authorities to implement CRMs as well as to

induce consumers for demanding appropriate cash vouchers.

According to the article 9 of “The Law on Usage of CRMs” of the RA tax authority exercises control over the relations connected/keeping associated with implementation, usage, registration and record of CRMs. There is another legal act in the discussed area, which is the “Law on Suspension of Activities of Users of CRMs” of the RA. This law also oversees by Tax Authority. At the same time Tax Authority is the Authority of this law. Therefore, in this article the composition of offenses under the above mentioned two legal acts is analyzed. In other words, it is presented their object, subject, objective and subjective aspects.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԲՆԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Գոռ ՄՈՎՍԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության
ամբիոնի ասպիրանտ

Բնական ռեսուրսների պետական կառավարման գործընթացում ընդունվող որոշումների տեղեկատվական ապահովումը գերազանցապես իրականացվում է բնական ռեսուրսների մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման գործառույթների միջոցով: Այս գործառույթների իրականացմամբ ձեռք է բերվում տեղեկատվություն բնական ռեսուրսների կառավարման սուբյեկտի կողմից կառավարման օբյեկտի վրա ունեցած ազդեցության վերաբերյալ: Եթե կառավարվող օբյեկտի վարքագծում չեն կատարվել անհրաժեշտ փոփոխություններ, ապա կառավարող սուբյեկտը պետք է ընդունի նոր որոշում՝ փոփոխություններն ապահովելու նպատակով: Այսպիսի մեխանիզմի կիրառումը սուբյեկտի և օբյեկտի միջև ստեղծում է հետադարձ կապ կառավարման գործընթացում:

Կատարելով գործառույթումներ տեղեկատվության հետ՝ սոցիալական կառավարման սուբյեկտն ըստ էության իրականացնում է կառավարման էությունը՝ տրամաբանորեն միմյանց հաջորդող կառավարչական որոշումների ընդունումը և կատարումը: Որոշումների ընդունման փուլում կարևորվում է խնդրահարույց իրավիճակի վերաբերյալ տեղեկատվությունը, իսկ եզրափակիչ փուլում՝ կառավարչական որոշումների կատարման արդյունքների վերաբերյալ տեղեկատվությունը¹: Այսինքն, նախապես *վեր են հանվում* այդ որոշումների ընդունումը պայամանավորող պայմանները, գործոնները, պատճառները,

ուսումնասիրվում են որոշակի ռեսուրսներ հիմնախնդրի լուծումն այլ հարթություն տեղափոխելու նպատակով, *դիտարկվում են* այլընտրանքներ, որից հետո միայն ընդունվում են համապատասխան որոշումներ: Որոշման ընդունման հաջորդող փուլում դրա դրույթները տարածվում են սուբյեկտների վարքագծի վրա, իրականացվում են այդ դրույթների վերաբերյալ նրանց իրազեկում, օպերատիվ վերահսկողություն և որոշումների կատարման արդյունքների անընդհատ ամփոփում²:

Տեխնոլոգիաների զարգացման արդի պայմաններում բնական ռեսուրսների մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման համակարգի ձևավորումը լիովին իրատեսական է: Չնայած այդ համակարգերը սկսել են ձևավորվել ոչ վաղ անցյալում (1980-ական թվականներից սկսած), ներկայումս ԱՄՆ-ում, Արևմտյան Եվրոպայի պետություններում գոյություն ունեն բնական ռեսուրսների պետական մոնիթորինգի՝ աշխարհում ամենաընդարձակ համակարգերը:

Բնական ռեսուրսների մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման բնույթը

Մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման գործառույթների միջև կապը տրվեց հողվածի ներածությունում: Դրանց հիմնական տարբերությունները հնարավոր է ներկայացնել հետևյալ երկու կետի շրջանակում.

1. Եթե բնական ռեսուրսների մոնիթորինգի շնորհիվ ստացվում է տեղեկատվություն բնական ռեսուրսի քանակական և որակական հատկանիշների մասին, ապա կադաստրի արդյունքում ձեռք բերվող տեղեկատվությունը վերաբերում է ռեսուրսի տնտեսական, իրավական, էկոլոգիական բնութագրերին:

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

2. Վիճակագրական հաշվառումը արդեն ձևավորված տվյալների և չափանիշների հիման վրա բնական ռեսուրսների վիճակի մասին որոշակի մեթոդներով տեղեկատվության ձևավորումն է:

Թերևս սրանք այն բացառիկ ինստիտուտներից են, որոնց բնորոշումները մասնագիտական գրականությունում գրեթե միատեսակ են: Բնական ռեսուրսների մոնիթորինգի վերաբերյալ ռուսական իրավաբանական գրականությունում տեղ գտած բնորոշումները կարևոր դրույթներ են պարունակում: Այսպես, շրջակա միջավայրի մոնիթորինգն իրականացվում է շրջակա միջավայրի բաղադրամասերի և դրանց ինդիկատորների (օրինակ՝ հողային ռեսուրսների պարագայում՝ հողի էրոզացված լինելը, աղակալվածությունը, արտադրողականությունը և այլն) բնույթը և դրանց փոփոխականությունը տարածության ու ժամանակի մեջ որոշելու նպատակով, որն իրականացվում է հետևյալ խնդիրները լուծելով.

- շրջակա միջավայրում տեղի ունեցող գործընթացների ընկալում,
- շրջակա միջավայրին սպառնացող վտանգի կանխարգելում,
- աջակցություն վերականգնվող և չվերականգնվող բնական ռեսուրսների օգտագործման օպտիմալացմանը,
- աջակցություն կարգավորիչ գործընթացներին (օրինակ՝ այնպիսի տեղեկատվության տրամադրում, որը կօգտագործվի դատարաններում կամ այլ պետական մարմիններում՝ վեր հանելու որոշակի գործունեության անհամապատասխանությունն էկոլոգիական օրենսդրության պահանջներին³⁾:

Բնական ռեսուրսների օբյեկտիվ դիտարկումների շնորհիվ ձեռք են բերվում հիմնավոր տվյալներ, որոնք բնութագրում են շրջակա միջավայրում տեղի ունեցող քիմիական, ֆիզիկական և կենսաբանա-

կան գործընթացները⁴⁾: Այն բացահայտում է նաև մարդու կենսագործունեության և շրջակա միջավայրում տեղի ունեցող գործընթացների պատճառահետևանքային կապը⁵⁾: Այսպիսի տեղեկատվության հիման վրա ձևավորվող իմացությունը հնարավորություն են ընձեռում ավելի ճիշտ հասկանալու գոյություն ունեցող հիմնախնդիրը՝ նպաստելով տեղեկացված որոշումների ընդունմանը:

Կառավարման այս գործառնությունների իրականացմամբ երաշխավորվում է նաև մարդու՝ էկոլոգիական տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը⁶⁾:

*Ըստ Օ.Լ. Դուբովիկի*⁷⁾ էկոլոգիական մոնիթորինգը շրջակա միջավայրի վիճակի, դրանում կատարվող փոփոխությունների և դրանց հետևանքների, ինչպես նաև շրջակա միջավայրի և մարդկանց առողջության համար հնարավոր վտանգ ներակայացնող գործունեության տեսակների, արտադրությունների և այլ օբյեկտների դիտարկումն իրականացնող կազմակերպական միավորների և դիտարկումների մեթոդների, միջոցների ամբողջությունն է⁸⁾:

Ս. Ս. Բրինչուկը մոնիթորինգը բնորոշում է որպես շրջակա միջավայրի և դրա փոփոխությունների վիճակի երկարաժամկետ դիտարկումների, զնահատումների և կանխատեսումների համակարգ⁹⁾:

Շրջակա միջավայրի մոնիթորինգի վերաբերյալ գոյություն ունեցող մի շարք այլ բնորոշումների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ դրանք էականորեն չեն տարբերվում միմյանցից: Հիմք ընդունելով վերոգրյալ բնորոշումները, ինչպես նաև Հայաստանում մոնիթորինգի օրենսդրական կարգավորման փորձը՝ առաջարկում ենք բնական ռեսուրսների պետական մոնիթորինգի հետևյալ բնորոշումը. *բնական ռեսուրսների պետական մոնիթորինգը ռեսուրսների վիճակի (քանակի, որակի, այդ թվում նաև՝ աղտոտվածության և այլ բացասական ազդեցությունների) կանոնավոր և անընդհատ դիտարկումների, վերլուծությունների, զնահատումների և կանխա-*

տեսուների համակարգ է, որն ապահովում է բնական ռեսուրսների վերաբերյալ արժանահավատ, բազմակողմանի տեղեկատվության ստացում:

Իրավական կարգավորման հիմքերը

Հայաստանի Հանրապետությունում մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման իրավական հիմքերը ավելի հետևողականորեն ձևավորվում են վերջին հինգ-վեց տարիների ընթացքում:

Բնական ռեսուրսների պետական մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման վերաբերյալ դրույթներն տեղ են գտել ՀՀ Անտառային օրենսգրքում⁹ (3-րդ, 7-րդ, 16-րդ, 17-րդ հոդվածներ), Կենդանական աշխարհի մասին ՀՀ օրենքում¹⁰ (1-ին, 5-րդ, 6-րդ, 9-րդ, 12-րդ հոդվածներ), Բուսական աշխարհի մասին ՀՀ օրենքում¹¹ (1-ին, 5-րդ, 6-րդ, 9-րդ, 12-րդ, 13-րդ հոդվածներ), Բնության հատուկ պահպանվող տարածքների մասին ՀՀ օրենքում¹² (8-րդ, 9-րդ, 14-րդ, 15-րդ հոդվածներ), ՀՀ հողային օրենսգրքում¹³ (31-րդ, 32-րդ, 33-րդ հոդվածներ), ՀՀ ջրային օրենսգրքում¹⁴ (1-ին, 10-րդ, 19-րդ հոդվածներ), ՀՀ ընդերքի մասին օրենսգրքում¹⁵ (2-րդ, 17-րդ, 18-րդ հոդվածներ), «Մթնոլորտային օդի պահպանության մասին» ՀՀ օրենքում¹⁶ (15-րդ, 36-րդ, 37-րդ հոդվածներ) և «Հիդրոդեղնուկաբանական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքում¹⁷ (2-րդ, 12-րդ, 23-րդ հոդվածներ):

ՀՀ կառավարությունը 2007 թվականի փետրվարի 15-ին ընդունել է որոշում «ՀՀ-ում շրջակա միջավայրի պետական մոնիթորինգի հայեցակարգից բխող խնդիրների իրականացման միջոցառումների 2007-2011 թվականների ծրագիրը հաստատելու մասին»¹⁸ (այսուհետ՝ Ծրագիր)՝ հիմք ընդունելով ՀՀ կառավարության 2006 թվականի մայիսի 18-ի նիստի արձանագրային որոշմամբ հաստատված ՀՀ շրջակա միջավայրի մոնիթորինգի հայեցակարգը: Քանի որ լրացել են խնդիրների իրականացման՝ կառավարության որոշմամբ սահմանված վերջնաժամկետները, կարող ենք գնահատել նաև նախատեսված միջոցառումների

իրականացման արդյունավետության աստիճանը:

Ծրագրի հաստատմանը հաջորդեց որոշ բնական ռեսուրսների (անտառներ, կենդանական և բուսական աշխարհ, հողեր) մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման կարգերը սահմանող ՀՀ կառավարության որոշումների ընդունումը (օրինակ՝ «Անտառային պետական կադաստրի վարման և անտառների պետական հաշվառման ու տվյալների տրամադրման կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության N 133-Ն որոշում¹⁹, «Բուսական աշխարհի մոնիթորինգի կազմակերպման և իրականացման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության N 120-Ն որոշում²⁰ և այլն)²¹: Իրավական հիմքերի կատարելագործումից բացի՝ Ծրագրով նախատեսված են նաև առանձին ռեսուրսների մոնիթորինգի համակարգի բարելավմանն ուղղված միջոցառումներ. օրինակ՝ կենսաբազմազանության մոնիթորինգի տվյալների բազայի ստեղծում երկրատեղեկատվական համակարգերի ներդրմամբ կամ շրջակա միջավայրի մոնիթորինգի չափագիտական ապահովվածություն:

Վերոգրյալ իրավական ակտերի դրույթներից ուսումնասիրության արդյունքում անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել հետևյալ հիմնախնդիրները.

1. Իրավական ակտերում բացակայում են մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման միասնական բնորոշումներ: Դրանք կարող են տարբերվել՝ պայմանավորված բնական օբյեկտով, սակայն պետք է բանաձևեն մոնիթորինգը որպես որոշակի գործընթաց, որպես հաջորդական գործողությունների ամբողջություն:

2. Մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման վերաբերյալ դրույթների գործնական կիրառումը կարող է խոչընդոտներ առաջացնել, քանի որ դրանք չեն ամրագրում պատշաճ մեխանիզմներ և միջոցներ (այսպիսի կարգավորումը պայմանավորում ենք նաև էմպիրիկ ոլորտի թերզարգացվածությամբ):

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ

ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

3. Գիտականորեն հիմնավորված չէ և ՀՀ Սահմանադրությունից չի բխում նաև ՀՀ կառավարության որոշումների և բնառեսուրսային օրենսդրական ակտերի փոխհարաբերման ներկայիս վիճակը: Կառավարության որոշումները կարգավորում են հասարակական հարաբերություններ, որոնք պետք է լինեն միայն օրենքի կարգավորման առարկա:

4. Ծրագիրը հաստատելու մասին ՀՀ կառավարության N 191-Ն որոշմամբ նախատեսված մի շարք իրավական ակտեր այդպես էլ չեն ընդունվել (օրինակ՝ կենսաբազմազանության մոնիթորինգի համակարգի ստեղծման չափորոշիչները, մակերևութային ջրերի ֆոնային աղտոտվածության ազդեցության հետևանքների գնահատման մեթոդիկան, մոնիթորինգային տվյալների ներկայացուցչության ապահովման ծրագրային փաթեթը և այլ իրավական ակտեր):

Մոնիթորինգը, կադաստրը և հաշվառումը գործնականում

Հայաստանի Հանրապետության բնապահպանության նախարարության կառավարման ոլորտում գտնվող «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիթորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ն (այսուհետ՝ Կենտրոն) իրականացնում է միայն մակերևութային ջրերի (քանակական և որակական բնութագրերի), մթնոլորտային օդի աղտոտվածության որոշում և գնահատում և ստացված տեղեկատվությունը ներկայացնում է ամենամսյա և տարեկան տեղեկանքների ձևով: Պարադոքսալ է այն, որ ՀՀ կառավարությունը չի ընդունել միայն այս երկու ռեսուրսների մոնիթորինգի, կադաստրի և հաշվառման իրականացման կարգը սահմանող որոշումներ:

ՀՀ-ում մոնիթորինգի գործող համակարգը ԽՍՀՄ փլուզումից հետո խեղաթյուրվել է և տեխնիկական ապահովվածությամբ զիջում է Խորհրդային Հայաստանի

համակարգին: Սկսած 2004-2005-ական թվականներից՝ իրավիճակը շտկվում է, Կենտրոնն աստիճանաբար տեխնիկապես հագեցվում է, ինչը հնարավորություն կընձեռի իրականացնելու լիարժեք մոնիթորինգ²²:

Իրականացման փուլում է գտնվում ՄԱԶԾ/ԳԷՀ «Տեղեկատվության և մոնիթորինգի համակարգի օպտիմալացման նպատակով ինստիտուցիոնալ և իրավական ներուժի հզորացումը Հայաստանում՝ գլոբալ բնապահպանական կառավարման համար» ծրագիրը, որի նպատակն է ներդնել շրջակա միջավայրի մոնիթորինգի և տեղեկատվության կառավարման ազգային համակարգ²³: Ծրագրի ընթացիկ արդյունքների ուսումնասիրությունը և անմիջական մասնակցությունը դրան թույլ են տալիս արձանագրելու, որ օրենսդրական կարգավորման ոլորտում առաջարկվող փոփոխությունները չեն համապատասխանում գիտական մոտեցումներին, ուստի չեն կարող պատշաճ հիմք հանդիսանալ համակարգի ձևավորման համար:

Նույնիսկ գործնական ոլորտի թերզարգացվածության պայմաններում իրավական կարգավորման առաջարկվող փոփոխությունները պետք է պատշաճ ելակետ լինեն հարաբերությունների հետագա զարգացման համար:

Կառավարման մարմինների համար զարգացման ուղենիշ պետք է ծառայի նաև շրջակա միջավայրի աղտոտման վերաբերյալ տեղեկատվություն հավաքելու և տարածելու ամբողջ աշխարհում գործող (Արևմտյան և Արևելյան Եվրոպա, Հյուսիսային Ամերիկա, Ավստրալիա, Ասիա) ժամանակակից ամենաարդյունավետ համակարգը՝ աղտոտիչների արտանետման և տեղափոխման ռեգիստրը (միջազգայնորեն ճանաչված հապավումն է՝ PRTR)²⁴: Այն հանրությանը մատչելի ռեգիստր է, որը ներառում է ձեռնարկություններից դեպի մթնոլորտային օդ, ջրեր և հողեր կատարվող արտանետումների, արտահոսքերի, ինչպես նաև աղտոտիչների՝ մեկ ձեռնար-

կությունից դեպի մեկ այլ ձեռնարկություն տեղափոխման վերաբերյալ համապարփակ տեղեկատվություն²⁶: Թեև ՀՀ չի վավերացրել «Աղտոտիչների արտամետման և տեղափոխման ռեգիստրների մասին», սակայն դրա ներդրման նախադրյալները կսկսեն ձևավորվել «Բնապահպանական օրենսդրության պահանջների կատարման նկատմամբ ինքնահսկում իրականացնելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծն ընդունելուց հետո: Ինքնահսկման համակարգի ներդրմամբ իրավաբանական անձանց վրա դրվում է արտադրական գործընթացի և դրա ընթացքում առաջացած շրջակա միջավայրի վրա վնասակար ազդեցություն ունեցող աղտոտող նյութերի և օգտագործվող հումքի նկատմամբ ինքնահսկում իրականացնելու պարտականություն: Համաձայն Օրենքի նախագծի՝ ինքնահսկման միջոցով ստացվող տեղեկատվությունը պետք է զետեղված լինի տվյալ իրավաբանական անձի և լիազոր մարմնի ինտերնետային կայքերում:

Ներկայումս հանրապետությունում իրականացվում է հողային ռեսուրսների կադաստր և մասնակիորեն՝ անտառային ռեսուրսների կադաստր:

Բնական ռեսուրսների վերաբերյալ համապարփակ տեղեկատվություն հավա-

քագրում և տարեգրքերում ամփոփում է Հայաստանի Հանրապետության ազգային վիճակագրության ծառայությունը: Հաշվի առնելով մի շարք օբյեկտիվ պատճառներ՝ ՀՀ ԱՎԾ տրամադրած տեղեկատվությունը բավականին ընդհանուր է. օրինակ՝ հողային ռեսուրսների վերաբերյալ տեղեկատվությունն ընդգրկում է տեղեկություններ միայն հողային տարածքի մասով, ընդերքի վերաբերյալ տեղեկատվությունը՝ երկրաբանահետախուզական աշխատանքների ծավալի և հորատանցքերի միջին խորության մասով²⁶:

եզրակացություն

Հայաստանի Հանրապետությունում բնական ռեսուրսների պետական կառավարման վերոգրյալ գործառույթների ուսումնասիրությունը հնարավորություն է ընձեռում կատարելու ընդհանրացում, որն ուղղակիորեն կապված է կառավարման ամբողջ համակարգի գործառնման արդյունավետության հետ. կառավարչական որոշումներն ընդունվում են բնական ռեսուրսների և կառավարման օբյեկտների վարքագծի վերաբերյալ կցկտուր, սահմանափակ տեղեկատվության առկայությամբ, ինչը կանխորոշում է դրանց անարդյունավետ գործողությունը ընդունման իսկ պահից:

¹ Տե՛ս Ե.Վ. Цариценцева. Социологическая информация в контексте государственного управления// Теоретический журнал "Credo". М., 1999. // <http://credonew.ru/content/view/152/24>:
² Տե՛ս Գ.Վ. Атаманчук. Обеспечение рациональности государственного управления. М., 1990, էջ 173-174:
³ Տե՛ս Shyam Kishor. Agarwal Environmental Monitoring, India, 2005, էջ 2:
⁴ Տե՛ս Комментарий к Земельному Законодательству Российской Федерации. Отв. Ред. С.А. Боголюбов.-М.: 1998, էջ 256:
⁵ Տե՛ս Bindu N. Lohani, J. Warren Evans, Robert R. Everitt, Harvey Ludwig, Richard A. Carpenter, Shih-Liang Tu Environmental impact assessment for developing countries in

Asia. Volume 1, Overview 1997, էջ 9-2:
⁶ Տե՛ս Л.К. Терещенко. Доступ к информации: правовые гарантии. Журнал российского права, N 10, 2010, էջ 46:
⁷ Տե՛ս О.Л. Дубовик. Экологическое право в вопросах и ответах. Учебное пособие.: -М.: 2004, էջ 100:
⁸ Տե՛ս М.М. Бринчук. Экологическое право: Учебник.-2-е изд., перераб. и доп.-М., 2005, էջ 206:
⁹ Ընդունվել է 24.10.2005թ., ուժի մեջ է մտել 17.12.2005թ., ՀՀՊՏ 2005.12.07/75(447):
¹⁰ Ընդունվել է 03.04.2000թ., ուժի մեջ է մտել 12.05.2000թ., ՀՀՊՏ 2000.05.12/9(107):
¹¹ Ընդունվել է 23.11.1999թ., ուժի մեջ է մտել 27.12.1999թ., ՀՀՊՏ 1999.12.27/31(97):

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԿԱՆ**ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

- ¹² Ընդունվել է 27.11.2006թ., ուժի մեջ է մտել 04.01.2007թ., ՀՀՊՏ 2006.12.25/66(521):
- ¹³ Ընդունվել է 02.05.2001թ., ուժի մեջ է մտել 15.06.2001թ., ՀՀՊՏ 2001.06.15/17(149):
- ¹⁴ Ընդունվել է 04.06.2002թ., ուժի մեջ է մտել 10.10.2002թ., ՀՀՊՏ 2002.07.10/24(199):
- ¹⁵ Ընդունվել է 06.11.2002թ., ուժի մեջ է մտել 21.12.2002թ., ՀՀՊՏ 2002.12.11/54(229):
- ¹⁶ Ընդունվել է 11.10.1994թ., ստորագրվել է 01.11.1994թ., ՀՀԳԽՏ 1994/21:
- ¹⁷ Ընդունվել է 07.02.2001թ., ուժի մեջ է մտել 20.03.2001թ., ՀՀՊՏ 2001.03.20/9(141):
- ¹⁸ Ընդունվել է 15.02.2007թ., ուժի մեջ է մտել 24.03.2007թ., ՀՀՊՏ 2007.03.14/15(539):
- ¹⁹ Ընդունվել է 07.01.2008թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.2009թ., ՀՀՊՏ 02.04.08./21(611):
- ²⁰ Ընդունվել է 22.01.2009թ., ուժի մեջ է մտել ՀՀՊՏ 25.02.09./11(677):
- ²¹ Չնայած ՀՀ կառավարության վերոգրյալ որոշումներն ընդունվել են վերջին մի քանի տարիների ընթացքում, ՀՀ բնապահպանության

նախարարությունը նախապատասխանում է այդ որոշումներում և ՀՀ բնառեսուրսային օրենսդրությունում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին իրավական ակտերի նախագծեր: Դրանց մշակումը անտրամաբանական է թվում հատկապես գործնական ոլորտի ուսումնասիրությունից հետո, երբ ի հայտ է գալիս իրավական պահանջների և իրականության միջև գոյություն ունեցող «բացասական տարբերությունը»:

²² <http://www.armmonitoring.am/>

²³ <http://www.envinfo-gef.am>

²⁴ <http://www.prtr.net/en/links/>

²⁵ St'u Guidance on Implementation of the Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers. United Nations, New York, Geneva 2008, էջ 2-3 (105):

²⁶ Ավելի մանրամասն տե՛ս Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2010, էջ 209-222// www.armstat.am

ON THE ISSUE OF THEORETICAL BASIS OF STATE GOVERNANCE OF NATURE RESOURCES

Gor MOVSISYAN

Post graduate student
YSU, Chair of Civil Procedure

The presented article, dedicated to the theoretical basis of state governance of nature resources, argues some scientific problems of the genesis of Environmental law and its scientific status within the system of jurisprudence. The

article explores possible paths to overcome the impediments related to the theoretical notions (*corpus scientiarum*) within the institute of state governance of nature resources.

The paper concludes the scientific material of jurisprudence (as well as science of environmental law) and theoretical comprehension of empirical material will be origins to solve abovementioned problems of science of Environmental law.

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

**ՉԱՎԱՐՏՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՊԱՏԻԺ ՆՇԱՆԱԿԵԼԸ ԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԼՈՒՅՍԻ ՆԵՐՔՈ**

Միսակ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի ուսումնական ասիստենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ոստիկանության կապիտան

Պատիժը պետական հարկադրանքի միջոցներից ամենախիստն է, և դրա նշանակումը առանցքային տեղ է զբաղեցնում արդարադատության իրականացման մեջ¹: Պատիժ նշանակելիս պետք է անշեղորեն պահպանվեն քրեական օրենսդրության սկզբունքները և մասնավորապես արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը: Ինչպես իրավացիորեն նշվում է զրականության մեջ, նույնիսկ դատական ճիշտ որոշումը կորցնում է իր դաստիարակչական նշանակությունը, եթե այն չի ընկալվում արդարացի²:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետև՝ քր.օր.) 10-րդ հոդվածում ամրագրված արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը հռչակում է, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի, համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար: Այդ սկզբունքին համահունչ՝ քր.օր.-ի 61-րդ հոդվածի

1-ին մասը սահմանում է. «Հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որը որոշվում է սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով սույն օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները»:

Քր.օր.-ի Ընդհանուր մասի այդպիսի դրույթներից է 65-րդ հոդվածում ամրագրված նորմը, որը կարգավորում է պատիժ նշանակելը չավարտված հանցագործության համար: Հոդված 65-ի 1-ին մասի համաձայն՝ «Չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս հաշվի են առնվում հանցավորի կատարած գործողությունների բնույթն ու հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը և այն հանգամանքները, որոնց հետևանքով հանցագործությունը ավարտին չի հասցվել»: Դրա հետ մեկտեղ՝ քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը սահմանում են, որ հանցագործության նախապատրաստության համար ազատագրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել քր. օր.-ի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատագրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի կետը, իսկ հանցափորձի համար՝ երեք քառորդը: Չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս արդարության սկզբունքի իրագործման ապահովմանն էր ուղղված «ՀՀ քրեական օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» 23.05.2011թ. օրենքով քր.օր.-ի 65-րդ

հողվածը 4.1 կետով լրացնելը, ըստ որի՝ հանցագործությունների ռեցիդիվի, վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելիս վերոնշյալ կանոնները չեն կիրառվում:

Ինչպես տեսնում ենք, քր.օր.-ը դատարանի վրա դնում է չավարտված հանցագործության համար ազատազրկման ձևով նշանակվող պատժի պարտադիր մեղմացման պարտականություն: Նախկին քրեական օրենսդրությունը միայն ընդհանուր բնույթի դրույթներ էր սահմանում չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելու վերաբերյալ, և հանցագործության նախապատրաստության ու հանցափորձի համար նշանակվող պատժի մեղմացումը դատարանի իրավունքն էր: Այսպես, 1961թ. քր.օր.-ի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Հանցագործության նախապատրաստության համար և հանցափորձ կատարելու համար պատիժ է նշանակվում տվյալ հանցագործության վերաբերյալ պատասխանատվություն նախատեսող օրենքով: Պատիժ նշանակելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցավորի կատարած գործողությունների բնույթն ու հասարակական վտանգավորության աստիճանը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանն ու այն պատճառները, որոնց հետևանքով հանցագործությունը մինչև վերջ չի հասցվել»: Այդպիսի ընդհանուր բնույթի դրույթներ են սահմանված նաև Բելառուսի Հանրապետության գործող քր.օր.-ի 67 հոդվածի 1-ին մասում. «Չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս հաշվի է առնվում մեղավորի կատարած գործողությունների բնույթն ու վտանգավորության աստիճանը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը և այն հանգամանքները, որոնց ուժով հանցագործությունն ավարտին չի հասցվել»: Նմանապես՝ Ուկրաինայի քր.օր.-ի 68 հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս դատարանը, ղեկավարվելով սույն օրենսգրքի 65-67 հոդ-

վածներով, հաշվի է առնում անձի կատարած արարքի ծանրության աստիճանը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը և պատճառները, որոնց հետևանքով հանցանքը ավարտին չի հասցվել»³:

Կարծում ենք, որ ավելի արդարացի է 2003թ. ՀՀ քր.օր.-ով տրված այն լուծումը, որ չավարտված հանցագործության համար ազատազրկման ձևով նշանակվող պատիժը պետք է պարտադիր մեղմացվի ավարտված հանցագործության համար սահմանված պատժի համեմատ: Հարցի մնանատիպ լուծում է տրված նաև Ռուսաստանի Դաշնության քր.օր.-ի 66 հոդվածում, Ղազախստանի Հանրապետության քր.օր.-ի 56 հոդվածում: Իսպանիայի քր.օր.-ի 62 հոդվածը սահմանում է, որ հանցափորձի համար նշանակվում է ավարտված հանցագործության համար նախատեսված պատժից մեկ կամ երկու աստիճան ցածր պատիժ⁴:

Սկզբունքորեն ընդունելով օրենսդրի այն մոտեցումը, որ հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի համար նշանակվող պատիժը պետք է ավելի մեղմ լինի, քան ավարտված հանցագործության համար նշանակվող պատիժը, միաժամանակ գտնում ենք, որ քր.օր.-ի 65 հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերում սահմանված՝ չավարտված հանցագործության համար նշանակվող պատժի մեղմացման կարգը խոչընդոտում է արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի լիարժեք իրագործումը՝ բացասաբար անդրադառնալով նաև քրեական օրենսդրության խնդիրների իրացման վրա: Բանն այն է, որ քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը, չավարտված հանցագործության համար ազատազրկման ձևով նշանակվող պատժի ձևայնացված սահմանների մասին կանոններ բովանդակելով, կարող են հանգեցնել հարաբերական-որոշակի սանկցիաները բացարձակ-որոշակի սանկցիաների ձևափոխման՝ բացառելով արդարության

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

սկզբունքի իրագործման հնարավորությունը:

Այսպես, օրենսդիրը մեղմացրել է չավարտված հանցագործության համար նշանակվող ազատազրկման ձևով պատժի միայն առավելագույն ժամկետը, իսկ պատժի նվազագույն ժամկետի մասին 65-րդ հոդվածում ոչինչ նշված չէ: Որպես հետևանք՝ դա հանգեցնում է քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերում նշված դրույթների և Հատուկ մասի որոշ սանկցիաների միջև անհամապատասխանության: Բանն այն է, որ Հատուկ մասի որոշ հոդվածների սանկցիաներում ազատազրկման առավելագույն ժամկետի կեսը կամ երեք քառորդը կազմում են ավելի փոքր ժամկետ, քան այդ սանկցիաներով նախատեսված նվազագույն սահմանը, կամ հավասար են դրան:

Ասվածը պատկերավոր ներկայացնելու համար բերենք հետևյալ օրինակը: Ենթադրենք, անձը կատարել է պետական գործչի սպանության նախապատրաստություն: Քր.օր.-ի 305-րդ հոդվածով այդ հանցագործության համար նախատեսված է 12-20 տարի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկում: Նախապատրաստության համար ցմահ ազատազրկում չի նշանակվում (քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), և ստեղծվում է այնպիսի իրադրություն, որում անձի նկատմամբ նշանակվող ազատազրկումը, ելնելով 305-րդ հոդվածի սանկցիայի նվազագույն սահմանից, պետք է լինի 12 տարի կամ ավելի, իսկ ելնելով քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասից՝ չգերազանցի 20 տարվա կեսը, այսինքն՝ 10 տարին: Տվյալ դեպքում օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու վերաբերյալ դրույթները չեն կարող հիմք հանդիսանալ 12 տարուց պակաս ժամկետով ազատազրկում նշանակելու համար, քանի որ հանցագործությունը հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներով ավարտին

չհասցնելը չի կարող գնահատվել որպես բացառիկ հանգամանք և հիմք ծառայել քր.օր.-ի 64-րդ հոդվածի կիրառման համար: Քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի դրույթները սահմանելով՝ օրենսդիրն արդեն իսկ մեղմացրել է չավարտված հանցագործության համար նշանակվող պատիժը:

Հանցագործության նախապատրաստության համար ազատազրկման ձևով նշանակվող պատժի նվազագույն սահմանը 65-րդ հոդվածում չսահմանելու հետևանքով 65-րդ հոդվածի և 305-րդ հոդվածի սանկցիայի միջև առաջացած անհամապատասխանությունը պետք է լուծվի «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի հիման վրա: Այսպես, նշված հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է. «Նույն իրավական ակտի ընդհանուր և հատուկ մասերի միջև հակասության դեպքում գործում են ընդհանուր մասի դրույթները», իսկ նույն հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ նույն իրավական ակտի տարբեր մասերի միջև հակասության դեպքում պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց հետ հարաբերություններում պետք է կիրառեն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար նախընտրելի նորմատիվ իրավական ակտը կամ դրա մասը: Նշված դրույթների ուժով պետք է կիրառվի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված դրույթը, և անձի նկատմամբ նշանակվող ազատազրկման ժամկետը չի կարող գերազանցել 10 տարին: Սակայն, միևնույնն է, բաց է մնում այն հարցը, թե որքան պետք է լինի նշանակվող պատժի նվազագույն սահմանը:

Տեսականորեն այդ հարցին կարելի է տալ երկու պատասխան՝

1) Պատժի նվազագույն սահմանը հենց 10 տարին է, և դրանից մեղմ պատիժ նշանակվել չի կարող, քանի որ պատժի նվազագույն սահմանը 305-րդ հոդվածով նախատեսվածից առանց այդ էլ իջեցվել է 2 տարով: Հարցի նման լուծումը հակասում է արդարության և պատասխանատվության

անհատականացման սկզբունքի պահանջներին, քանի որ նման պարագայում պետական գործչի սպանության նախապատրաստության բոլոր դեպքերը պետք է պատժվեն միատեսակ՝ 10 տարի ժամկետով ազատազրկմամբ, ինչը դատարանին զրկում է պատասխանատվությունն անհատականացնելու հնարավորությունից: Այս առումով համաձայն չենք ՌԴ Գերագույն դատարանի պլենումի «Դատարանների կողմից քրեական պատժի նշանակման պրակտիկայի մասին» 1999թ. հունիսի 11-ի N 40 որոշման 9-րդ կետում նշված այն դրույթի հետ, համաձայն որի՝ «Հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի համար պատիժ նշանակելով՝ դատարանը պետք է ղեկավարվի չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելու օրենքով սահմանված դրույթներով՝ ի նկատի ունենալով, որ դրանք կիրառվում են նաև այն դեպքում, երբ պատժի հաշվարկված ժամկետն ավելի փոքր կլինի, քան քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայի նվազագույն սահմանը»⁶:

2) Պատժի նվազագույն սահմանը 3 ամիսն է, քանի որ քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածը նախապատրաստության համար նշանակվող ազատազրկման ձևով պատժի նվազագույն ժամկետի հարցը չի կարգավորել, ուստի որպես նվազագույն սահման պետք է ընդունվի քր.օր.-ի 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված որոշակի ժամկետով ազատազրկում պատժատեսակի նվազագույն սահմանը: Սակայն նման մոտեցումն էլ հղի է չափազանց մեղմ պատիժ նշանակելու վտանգով, քանի որ 3 ամսից 10 տարի ժամկետով ազատազրկում նշանակելու օրենսդրորեն թույլատրված հնարավորությունը խիստ ընդլայնում է դատական հայեցողության սահմանները: Անվիճելի է, որ պետական գործչի սպանության նախապատրաստություն կատարած անձի նկատմամբ 3 ամիս ժամկետով ազատազրկում նշանակելու թեկուզ ձևական օրենսդրական հնարավորությունը, մեղմ ասած, չի

բխում արդարության սկզբունքի պահանջներից:

Քր.օր.-ի 305-րդ հոդվածը միակը չէ, որի սանկցիայով նախատեսված ազատազրկման ձևով պատժի նվազագույն ժամկետը ավելի մեծ է, քան տվյալ հանցագործության նախապատրաստության կամ հանցափորձի համար նշանակվող պատժի առավելագույն սահմանը: Այսպես, քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հետ նմանատիպ անհամապատասխանություն ունեն, օրինակ, քր.օր.-ի 131-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սանկցիան (7-10 տարի ժամկետով ազատազրկում), 132-րդ հոդվածի 2-րդ մասի սանկցիան (7-12 տարի ժամկետով ազատազրկում), 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սանկցիաները (8-15 տարի ժամկետով ազատազրկում): Քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հետ նմանատիպ անհամապատասխանության մեջ է գտնվում, օրինակ, քր.օր.-ի 132.2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի սանկցիան (12-15 տարի ժամկետով ազատազրկում):

Պետք է նշել, որ արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքին չեն համապատասխանում նաև այն դեպքերը, երբ Հատուկ մասի հոդվածների սանկցիաներում ազատազրկման առավելագույն ժամկետի կեսը կամ երեք քառորդը կազմում է այդ սանկցիաներով նախատեսված ազատազրկման նվազագույն ժամկետին հավասար ժամկետ: Այսպես, օրենսդրական ներկայիս կարգավորման պարագայում քր.օր.-ի 138-րդ հոդվածի 1-ն մասով նախատեսված հանցագործության (բռնաբարություն) նախապատրաստության բոլոր դեպքերը պետք է պատժվեն 3 տարի ժամկետով ազատազրկմամբ, քանի որ 138-րդ հոդվածի 1-ին մասի սանկցիայով նախատեսված ազատազրկման և՛ նվազագույն ժամկետը, և՛ առավելագույն ժամկետի կեսը 3 տարի է: Ստացվում է, որ քր.օր.-ի 138-րդ հոդվածի 1-ն մասով նախատեսված հանցագործության նախապատրաստության համար օրենսդիրը նախատեսել է բացարձակ-որո-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

շակի սանկցիա՝ դատարանին զրկելով պատասխանատվությունն անհատակա-նացնելու հնարավորությունից:

Չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս արդարության և պատասխանատվության անհատակա-նացման սկզբունքի լիարժեք իրագործումն ապահովելու համար անհրաժեշտ է օրենսդրական փոփոխության միջոցով կատարելագործել քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի դրույթները: Քր.օր.-ի Հատուկ մասի սանկցիաներում փոփոխություն կատարելը ճիշտ չի լինի, քանի որ դրանք կառուցվել են արարքի հանրային վտանգավորության բնույթի և աստիճանի գնահատման հիման վրա, հետևաբար խնդիրը պետք է լուծել ոչ թե Հատուկ մասի սանկցիաների նվազագույն և առավելագույն սահմանների համաչափությունը քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածին հարմարեցնելու, այլ 65-րդ հոդվածի դրույթները կատարելագործելու միջոցով: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածով կարգավորել չավարտված հանցագործության համար նշանակվող պատժի ոչ միայն առավելագույն, այլև նվազագույն սահմանի հարցը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ առաջարկում ենք քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Հանցագործության նախապատրաստության համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի կեսը և չի կարող պակաս լինել տվյալ հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի նվազագույն ժամկետի կեսից»: Իսկ հոդվածի 3-րդ մասը առաջարկում ենք շարադրել հետևյալ կերպ.

«Հանցափորձի համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի երեք քառորդը և չի կարող պակաս լինել տվյալ հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի նվազագույն ժամկետի երեք քառորդից»:

Եթե քր.օր.-ի Հատուկ մասի հոդվածի սանկցիայի՝ որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի նվազագույն ժամկետի կեսը կամ երեք քառորդը կազմում է ավելի փոքր ժամկետ, քան 3 ամիսն է, ապա այդ դեպքերում նախապատրաստության և հանցափորձի համար նշանակվող ազատազրկման նվազագույն ժամկետը, ելնելով քր.օր.-ի 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասից, պետք է լինի 3 ամիս: Ուստի քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածը առաջարկում ենք լրացնել 3.1 մասով հետևյալ բովանդակությամբ. «Հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի համար նշանակվող ազատազրկման ձևով պատժի նվազագույն ժամկետը չի կարող երեք ամսից պակաս լինել»:

Այսպիսով, ելնելով կատարված ուսումնասիրության արդյունքներից, առաջարկում ենք քր.օր.-ի 65-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«Հոդված 65. Պատիժ նշանակելը չավարտված հանցագործության համար

1. Չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս հաշվի են առնվում հանցավորի կատարած գործողությունների բնույթն ու հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը և այն հանգամանքները, որոնց հետևանքով հանցագործությունը ավարտին չի հասցվել:

2. Հանցագործության նախապատրաստության համար ազատազրկման ձևով

պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի կետը և չի կարող պակաս լինել տվյալ հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի նվազագույն ժամկետի կեսից:

3. Հանցափորձի համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի երեք քառորդը և չի կարող պակաս լինել տվյալ հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի նվազագույն ժամկետի երեք քառորդից:

3.1. Հանցագործության նախապատրաստության և հանցափորձի համար նշանակվող ազատազրկման ձևով պատժի նվազագույն ժամկետը չի կարող պակաս լինել երեք ամսից:

4. Հանցագործության նախապատրաստության կամ հանցափորձի համար ցմահ ազատազրկում չի նշանակվում:

4.1. Սույն հոդվածի երկրորդ և երրորդ մասերով նախատեսված կանոնները չեն կիրառվում հանցագործությունների ռեցիդիվի, վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելիս»:

Կարծում ենք, որ նման օրենսդրական կարգավորումը, բացառելով չավարտված հանցագործության համար նշանակվող պատժի ձևայնացված սահմանները, կնպաստի արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի լիարժեք իրագործմանը:

¹ St'u Волков Б.С. Нравственные начала в назначении наказания//Правоведение, - 2000. N 1, էջ122:

² St'u Эскимов А.И. Справедливость и социалистическое право, Л., ЛГУ, 1980, էջ 111:

³ Ուկրաինայի քր.օր.-ի 65-67-րդ հոդվածներով սահմանված են պատժի նշանակման ընդհանուր սկզբունքները, պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

⁴ St'u Уголовный кодекс Испании/Под ред. и с предисловием Н.Ф.Кузнецовой, Ф.М.Решетникова. М., Зерцало, 1998, էջ 28:

⁵ St'u Постановление Пленума Верховного суда российской федерации от 11 июня 1999г. N 40 „О практике назначения судами уголовного наказания,,,

Քրեական իրավունք**SPECIFYING PUNISHMENT FOR AN INCOMPLETE CRIME
IN THE LIGHT OF JUSTICE PRINCIPLE****Misak MARKOSYAN**

*Assistant Teacher, Chair of Criminal Law and
Criminology, Academy of RA Police Educational
Complex, PhD, Police Captain*

The article is devoted to affairs connected with specifying punishment for an incomplete crime.

While specifying punishment for an incomplete crime the Court, proceeding from the Justice and Responsibility personalization principle, the character and the degree of danger for the public of the acts done by the criminal and the circumstances

because of which the crime wasn't completed must be taken into consideration.

In the result of analysis of Criminal-Juridical norms, regulating specification of the punishment for an incomplete crime, the author comes to conclusion that the rule set by the Legislation for specifying punishment for preparing the crime and attempt to commit a crime doesn't fully let realization of the principle of the Justice.

In the final part of the article the author presents a concrete legislative proposal concerning the specifying punishment for an incomplete crime, the realization of which will let provide a realization of the Justice principle while specifying punishment for preparing the crime and attempt to commit a crime.

ԱՎԱՁԱԿՈՒԹՅԱՆ ՕՐՅԵԿՏԻՎ ԵՎ ՍՈՒԲՅԵԿՏԻՎ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՉԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Տիգրան ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

*ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
ՀՀ ոստիկանության ակադեմիայի ՕՀԳ և
կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ,
ոստիկանության փոխգնդապետ*

Ավագակության ելությունն առավել ամբողջական ներկայացնելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է պարզաբանել դրա օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները: Իսկ ցանկացած հանցագործության (այդ թվում՝ ավագակության) օբյեկտիվ հատկանիշները, ինչպես հայտնի է, բնութագրում են դրա օբյեկտը և օբյեկտիվ կողմը, իսկ սուբյեկտիվները՝ սուբյեկտն ու սուբյեկտիվ կողմը:

Ինչ վերաբերում է ավագակության օբյեկտին, ապա նախ և առաջ պետք է նշել, որ քննարկվող հանցավոր արարքը ոչ միայն հափշտակություններից, այլև սեփականության դեմ ուղղված բոլոր հանցագործություններից ամենածանրն ու ամենավտանգավորն է: Այդ կապակցությամբ Ա. Ի. Բոյցովն արդարացիորեն նշում է, որ ավագակությունը հանցավոր արարքի կատարման եղանակով հափաշտակությունների շարքում նախատեսված ամենավտանգավոր հանցագործությունն է: Բանն այն է, որ ավագակությունը ոչ միայն ուղղված է սեփականության դեմ, այլև վտանգում է անձի կյանքը և առողջությունը: Այլ կերպ ասած՝ ավագակության բուն էությունը ոչ այնքան սեփականության դեմ ոտնձգելու, որքան այդ ոտնձգության եղանակի՝ մարդու կյանքի կամ առողջության համար վտանգավորությունն է:

Մասնագիտական գրականության մեջ արդեն վաղուց տարածված է նաև այն տեսակետը, որ ավագակության հանրային վտանգավորությունը պայմանավորված է

ինչպես ոտնձգության անմիջական օբյեկտների բնույթով, այնպես էլ հանցավոր վարքագծի կրկնակի մոտիվացիայով: Մասնավորապես, քննարկվող հանցավոր արարքը դասվում է և՛ շահադիտական, և՛ բռնի մոտիվացիայով կատարվողների շարքը²: Ավագակությունը համարվում է շահադիտական-բռնի հանցավոր ոտնձգություն այնքանով, որքանով հանցավորը տվյալ դեպքում նպատակ է հետապնդում տիրանալու ուրիշի գույքին և որպես այդ նպատակին հասնելու միջոց է ընտրում կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնությունը կամ դրա գործադրման սպառնալիքը: Ընդ որում, հոգեբանական առումով հանցավորի մեջ գերակայում է ուրիշի գույքին տիրանալու ցանկությունը, ինչն էլ կանխորոշում է հանցավոր նպատակին հասնելու վերոհիշյալ միջոցի ընտրությունը³:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 175-ի վերլուծությունը նույնպես ցույց է տալիս, որ ավագակությունը երկօբյեկտ հանցագործություն է, որի հիմնական անմիջական օբյեկտը սեփականությունն է, իսկ պարտադիր լրացուցիչ օբյեկտները՝ մարդու կյանքը և առողջությունը:

Այս առումով պետք է նշել, որ ավագակության հիմնական անմիջական օբյեկտի հարցը առաջին հայացքից որոշակի տարակուսանքի տեղիք է տալիս: Բանն այն է, որ ներկայիս Հայաստանի քրեական օրենսդրությունը, ի տարբերություն խորհրդային տարիների, առաջնային է համարում մարդու կյանքն ու առողջությունը և հետո միայն այլ արժեքներ, այդ թվում՝ սեփականությունը: Ուստի կարծես դժվար է պատկերացնել, որ մի հանցագործություն, որի պարտադիր հատկանիշներից է մարդու կյանքը կամ առողջությունը վտանգի տակ դնելը, կարող է նախատեսված լինել ոչ թե

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

մարդու, այլ սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքում:

Սակայն ավագակությունը, ինչպես և մյուս հափշտակությունները, նախ և առաջ ոտնձգում է սեփականության իրավունքի իրականացման հետ կապված հասարակական հարաբերությունների դեմ: Ավագակության հիմնական անմիջական օբյեկտի վերաբերյալ նման մոտեցումն արդարացվում է նաև նրանով, որ սպանությունը դուրս է մնում ավագակության դիսպոզիցիայից և ավագակության հետ կապված սպանությունը որակվում է համակցությամբ: Իսկ եթե ավագակության ժամանակ տուժողի առողջությանը դիտավորությամբ ծանր վնաս է պատճառվում, այն համարվում է ավագակության ծանրացնող հանգամանքը, և ավելի խիստ պատիժ է նախատեսվում, քան դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելիս: Առողջությանը պատճառված վնասի մյուս տեսակները կլանվում են ավագակության հանցակազմում:

Բացի այդ, շատ կարևոր է հանցավորի դիտավորությունը. ավագակության ժամանակ այն առաջին հերթին ուղղված է գույքի հափշտակմանը, իսկ անձի կյանքի և առողջության համար վտանգավոր բռնությունը կամ այդպիսի բռնության սպառնալիքը միայն համապատասխան նպատակին հասնելու միջոց է⁴:

Ավագակության լրացուցիչ օբյեկտը, ինչպես արդեն նշվել է, մարդու կյանքի և առողջության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են: Այսինքն՝ արարքն ավագակություն որակելու համար անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ ուրիշի գույքը հափշտակելու նպատակով կատարած հարձակումը վտանգել է մեկ ուրիշի կյանքը կամ առողջությունը: Ընդ որում, դա պայմանավորված է ոչ թե մեկ ուրիշին պատճառվող փաստացի վնասի ծանրությամբ, այլ վնաս պատճառելու՝

սպառնացող վտանգավորության աստիճանով:

Քննարկվող հանցագործության առարկան ուրիշի գույքն է, որը հափշտակելու նպատակով հանցավորը մեկ ուրիշի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր հարձակում է գործում⁵: Մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ ավագակային հարձակումներն առավել հաճախ կատարում են ամենօրյա օգտագործման առարկաներ, փող (այդ թվում՝ արտարժույթ), ոսկերչական իրեր, զարդեր, կենցաղային, գրասենյակային սարքավորումներ, տուժողների անձնական իրեր, սննդամթերք, սպիրտային խմիչքներ հափշտակելու նպատակով:

Այս առումով առանձին հետաքրքրություն և միաժամանակ բարդություն են ներկայացնում այն դեպքերը, երբ հարձակումը, որը զուգորդվել է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ նման բռնություն գործադրելու սպառնալիքով, կատարվում է հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույքին տիրանալու նպատակով (եթե, իհարկե, հանցավորը գիտակցել է այդ հանգամանքը): Հարց է առաջանում. կարելի է արդյոք որպես ավագակություն որակել գույքի ապօրինի տիրապետողի նկատմամբ հարձակումը:

Տվյալ հարցի կապակցությամբ հետաքրքրարժան մոտեցում է առաջարկում Վ. Մ. Վյունովը: Մասնավորապես, անդրադառնալով հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույքը մեկ ուրիշի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնությամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով զուգորդված հարձակման եղանակով հափշտակելու դեպքերին, հեղինակը նշում է, որ դրանք պետք է որակել համակցությամբ՝ որպես գողություն և մարդու դեմ ուղղված հանցագործություն (համապատասխանաբար՝ առողջությանը ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնասի պատճառում կամ շահադիտական դրդումներով սպանություն): Նման մոտեցումը հեղինա-

կը հիմնավորում է այն դիրքորոշմամբ, որ այդ գույքի սեփականատիրոջ (այլ օրինական տիրապետողի) համար տվյալ հափշտակությունը գաղտնի է, նա չի գիտակցել, չի գնահատել հանցավորի գործողությունները որպես հանցագործություն⁶:

Սակայն տվյալ մոտեցմանը դժվար է համաձայնել: Բանն այն է, որ արարքը որպես ավազակություն որակելու համար կարևորվում է հանցավորի դիտավորության ուղղվածությունը, նրա գիտակցումը, որ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր հարձակում գործելով՝ ինքը տիրանում է ուրիշի գույքին, որը հանցագործության հետևանքով տվյալ պահին հայտնվել է դրա փաստացի տիրապետողի մոտ: Ամենևին էլ պարտադիր չէ, որ նա գիտակցի, թե կոնկրետ ումն է այդ գույքը, և ինչպես է նա գնահատում տվյալ հարձակումը կամ գնահատում է, թե՞ ոչ:

Ուստի, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույքին տիրանալու նպատակով հարձակումը, որը զուգորդվել է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ նման բռնություն գործադրելու սպառնալիքով (եթե հանցավորը գիտակցել է այդ հանգամանքը), պետք է նույնպես որակել որպես ավազակություն, այլ ոչ թե գողություն: Տվյալ դեպքում ամենևին էլ նշանակություն չունի գույքի օրինական տիրապետողի կողմից հափշտակության հանգամանքի գիտակցումը:

Այլ է իրավիճակը այն դեպքերում, երբ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով հանցավորը տիրանում է ուրիշի այնպիսի գույքի, որը դրա փաստացի տիրապետողը (հանցավորի համար ակնհայտ) ստացել է հանցագործության համար որպես պարգևատրություն (վարձատրություն) կամ կաշառք: Նման իրավիճակում, ըստ մեզ, արարքը պետք է որակել միայն որպես մարդու դեմ ուղղված հանցագործություն: Այլապես կստացվի, որ քրեական օրենքը կոչված է

պաշտպանելու հասարակական հարաբերությունների սուբյեկտների ինչպես օրինական, այնպես էլ անօրինական շահերը:

Ավազակության օբյեկտիվ կողմի կապակցությամբ նախ և առաջ պետք է նշել, որ այն բնութագրվում է հանցագործության յուրահատուկ եղանակով, որը չի համապատասխանում հափշտակության ընդհանուր հասկացությանը: Ցանկացած հափշտակություն, ինչպես հայտնի է, բնութագրվում է ուրիշի գույքը ապօրինի, անհատույց, շահադիտական նպատակով վերցնելով կամ այն հանցավորինը կամ այլ անձինը դարձնելով, եթե հանցավորն այդ գույքը տնօրինելու կամ օգտագործելու իրական հնարավորություն է ունեցել⁷: Իսկ ավազակությունը բնութագրվում է ոչ թե ուրիշի գույքին տիրանալով, այլ այդ գույքի հափշտակության նպատակով հարձակմամբ⁸: Հավանաբար հենց այդ պատճառով է Ս. Մ. Կոչոին կարծիք հայտնում, որ ավազակությունը հափշտակության առանձնահատուկ տեսակ է, որը նախատեսված է ձևական հանցակազմով, և որի հանցափորձը բացառվում է, քանզի ուրիշի գույքին փաստացի տիրանալը և նրան գույքային վնաս պատճառելը տվյալ հանցակազմի շրջանակներից դուրս եմ⁹:

Սակայն տվյալ մոտեցումը, մեր կարծիքով, արդարացված համարվել չի կարող: Բանն այն է, որ, նախ, օրենսդրական ներկայիս ձևակերպմամբ ավազակությունը հափշտակություն համարվել չի կարող: Հափշտակությունը ենթադրում է մեկ ուրիշի գույքային իրավունքի պարտադիր խախտում նրա գույքին ապօրինի տիրանալու ձևով: Այլ կերպ ասած՝ ավազակությունը հափշտակության ինքնուրույն ձև համարելու պարագայում որոշիչ պետք է համարել հետևյալ երկու գործոնը՝ ուրիշի գույքի հափշտակությունը և կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնություն գործադրելը¹⁰:

Բացի դրանից՝ դա ճիշտ է բացառիկ դեպքերում, բայց ըստ մեզ հնարավոր է

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

նաև ավագակության փորձի փուլը: Այսպես, փաստական սխալի կանոններով ավագակության փորձ պետք է որակել այն դեպքը, երբ ավագակը սխալմամբ զինված հարձակում է գործում ոչ թե մարդու, այլ մանեկենի վրա: Նույն կերպ պետք է որակել նաև այն դեպքը, երբ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն կամ նման բռնության սպառնալիք գործադրելով հափշտակություն կատարելու նպատակով բնակարան կամ պահեստ մուտք գործելով՝ հանցավորը հայտնաբերում է, որ այնտեղ ոչ ոք չկա:

Մասնագիտական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվել, որ քրեական օրենսգրքում ավագակության հանցակազմի սահմանումը պետք է ստանա այնպիսի ձևակերպում, որն ամբողջովին կարտացոլի տվյալ հանցագործության էությունը: Մասնավորապես, Ա.Պ. Կորչագինը նշում է, որ տվյալ դեպքում նպատակահարմար է օգտագործել «բռնություն կամ դրա սպառնալիք գործադրելով՝ ուրիշի գույքին տիրանալ» բանաձևը՝ դրանով իսկ հատուկ ընդգծելով ավագակության նաև գույքային բնույթը¹¹:

Քրեագետներից ոմանք էլ առաջարկում են ավելի «պարզեցնել» ավագակության հանցակազմը: Այսպես, Ա.Ի. Մարցևը և Վ. Վ. Վեկլենկոն եզրակացնում են, որ տվյալ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը չի սահմանափակվում միայն հարձակմամբ, բայց միշտ կապված է ուրիշի գույքին տիրանալիս տուժողի նկատմամբ ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնություն գործադրելու հետ: Ուստի, նշված հեղինակների կարծիքով, ավագակության ավարտման պահը պետք է կապել ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնության գործադրման հետ: Արդյունքում նրանք առաջարկում են ավագակությունը սահմանել որպես «ուրիշի գույքին տիրանալը բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով»¹²:

Քննադատելով տվյալ մոտեցումը՝ Օ.Վ. Բելոկուրովն արդարացիորեն նշում է, որ ավագակության օբյեկտիվ կողմի հիմնական առանձնահատկություններից մեկը հանցագործության եղանակի՝ տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավորությունն է: Այդ կապակցությամբ հեղինակն առաջարկում է քննարկվող հանցագործության հետևյալ հասկացությունը. «Ավագակությունը ուրիշի գույքին տիրանալու նպատակով կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրել է կամ դրա գործադրման սպառնալիքը»¹³: Նմանատիպ առաջարկություններով են հանդես գալիս նաև Ա. Ուսպենսկին և Ա. Կոզլովը¹⁴:

Քննարկվող հարցերի կապակցությամբ առավել առաջադիմական, ավանդականից տարբերվող լուծումներ են առաջարկում Պ. Կորոբովը և Ա. Իվանցովան: Մասնավորապես, նրանք երկուսն էլ առաջարկում են ավագակությունը սահմանել որպես նյութական հանցակազմով հանցագործություն հափշտակություն: Այսպես, Պ. Կորոբովի կարծիքով, առավել նպատակահարմար է կիրառել տվյալ հանցագործության հետևյալ հասկացությունը. «Ավագակությունն ուրիշի գույքի հափշտակություն է, որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով զուգորդված հարձակման եղանակով»¹⁵:

Իսկ Ա. Իվանցովան, մեր կարծիքով արդարացիորեն, առաջարկում է հրաժարվել «հարձակում» եզրույթի օգտագործումից և սահմանել ավագակությունը որպես «հափշտակություն, որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով»¹⁶:

Այսպիսով, ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի հոդված 175-ի դրույթների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ավագակության օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է հետևյալ հատկանիշներով՝

1) ուրիշի գույքը հափշտակելու նպատակով:

տակով հարձակում,

2) կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնության գործադրում կամ այդպիսի բռնություն գործադրելու սպառնալիք:

Այս առումով անհրաժեշտություն է առաջանում պարզաբանել «հարձակում» և «կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն և այդպիսի բռնություն գործադրելու սպառնալիք» հասկացությունները:

«Հարձակում» եզրույթը Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսդրության մեջ օգտագործվում է հազվադեպ և ենթադրում է տուժողի համար հանկարծակի, ագրեսիվ վարքագիծ, որը զուգորդվում է բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով: Ու թեև, ինչպես արդարացիորեն նշում է Պ. Ազապովը, բազմաթիվ վեճերի առիթ հանդիսացող տվյալ հասկացության օրենսդրական սահմանումը բացակայում է, մասնագիտական գրականության մեջ բազմաթիվ փորձեր են արվում առանձնացնելու դրա հատկանիշները¹⁷:

Այսպես, Տ.Ի. Նագանան առաջարկում է հարձակման հասկացության հետևյալ սահմանումը. «Հարձակումը օրենքում նշված օբյեկտների վրա կամ տուժողի կամքին հակառակ կամ նրա կամքն անտեսելով վերջինիս վրա ոչ պրովոկացված, ապօրինի, ագրեսիվ-բռնի, հանկարծակի, բացահայտ կամ քողարկված ներգործություն է, որն ուղղված է հանցավոր նպատակին հասնելուն»¹⁸:

Վ.Ա. Վլադիմիրովը նշում է, որ հարձակումը գործընթաց է, որի սկիզբը բռնություն գործադրելու իրական վտանգ ստեղծելու, իսկ ավարտը հանցավոր նպատակին հասնելու (ավազակության պարագայում՝ ուրիշի գույքին տիրանալու) պահն է: Հեղինակը հարձակումը դիտում է ոչ թե որպես ագրեսիվ-բռնի վարքագծի մեկանգամյա ակտ, այլ ներգործության գործընթաց, որը բռնության գործադրման իրական սպառնալիք է պարունակում իր տևողու-

յան ամբողջ ընթացքում¹⁹:

Ն. Ս. Գագարինը, անդրադարձնալով սեփականության դեմ ուղղված որոշ հանցագործությունների որակման առանձնահատկություններին, առաջարկում է ավազակության իմաստով հարձակումը հասկանալ որպես ակտիվ, անսպասելի, դիտավորյալ, ապօրինի այնպիսի գործողությունների կատարում, որոնք ստեղծում են տուժողի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնության անհապաղ և անմիջական գործադրման իրական սպառնալիք և նպատակ են հետապնդում տիրանալու ուրիշի (պետական կամ անձնական) գույքին²⁰:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ մասնագիտական գրականության մեջ տարակարծություն կա «հարձակում» և «բռնություն» հասկացությունների հարաբերակցության առումով: Մասնավորապես, ընդհանրացնելով նշված հասկացությունների բազմատեսակ սահմանումները՝ նախ և առաջ կարելի է առանձնացնել հետևյալ երկու հիմնական մոտեցումները՝

1) «հարձակում» և «բռնություն» հասկացությունները զրեթե նույնանուն են,

2) թե՛ հարձակումը և թե՛ բռնությունը ավազակության հանցակազմի ինքնուրույն տարրեր են:

Ընդ որում, քրեագետների կարծիքները տարբերվում են անգամ վերը նշված մոտեցումներից յուրաքանչյուրի շրջանակներում: Այսպես, Գ. Լ. Կրիզերը կարծում է, որ «հարձակում» և «բռնություն» հասկացությունները նույնանուն են, իսկ դրանց միաժամանակյա մատնանշումը քրեական օրենքում պարզապես անհաջող խմբագրման արդյունք է: Մինչույն ժամանակ նա նշում է, որ եթե հարձակում ասելով հասկանանք բռնություն գործադրելու իրական վտանգ ստեղծելը, ապա այն, փաստորեն, իրենից կներկայացնի հոգեկան բռնության դրսևորում²¹:

Յու. Մ. Կարակետովը նշում է, որ «հարձակում» և «բռնություն» հասկացությունները՝ որպես ավազակության հանցակազ-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

մի հատկանիշներ, չի կարելի արհեստականորեն ո՛չ տարանջատել, ո՛չ էլ նույնացնել: Նրա կարծիքով, նշված գործողությունները գործնականում իրականացվում են միաժամանակ, իսկ սահմանագատել դրանք կարելի է միայն մտովի²²:

Նշելով, որ բռնությունը անձի դեմ է ուղղված, իսկ ուրիշի գույքին տիրանալու նպատակը բնութագրում է սեփականության դեմ ուղղված ոտնձգությունը, Լ.Դ. Գաուխմանը միտք է արտահայտում, որ «ավագակության դեպքում հարձակումը կարելի է բնութագրել որպես գործողություն, որը տվյալ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է և բնութագրում է կապը սեփականության և անձի դեմ ուղղված ոտնձգությունների միջև, ինչն էլ պայմանավորում է այդ ոտնձգությունների միասնությունը»²³:

Քննարկվող հասկացությունները տարանջատող հեղինակները, որպես կանոն, հիմք են ընդունում Վ.Ա. Վլադիմիրովի և Յու.Ի. Լյապունովի կողմից ժամանակին տրված սահմանումը. «Հարձակումը ակտիվ և տուժողի համար անսպասելի գործողություն է, որը հարձակման ենթարկված անձի նկատմամբ անմիջական և անհապաղ բռնություն գործադրելու իրական վտանգ է ստեղծում»²⁴:

Այս առումով Ա.Ա. Գրավինան և Պ.Ս. Յանին կարծիք են արտահայտում, որ հարձակումը կարելի է պատկերացնել որպես մեկ բարդ, ընդհանուր գործողություն, որը բաղկացած է իրար հաջորդող հետևյալ երկու փուլերից՝ 1) բռնություն գործադրելու իրական վտանգ ստեղծելուց և 2) այդ բռնությունն անմիջականորեն գործադրելուց²⁵:

Միևնույն ժամանակ, Վ.Ի. Սիմոնովի և Վ.Գ. Շունիխինի կարծիքով, «հարձակում» և «բռնություն» հասկացությունները ինքնուրույն են և որևէ պարագայում չեն կարող ամբողջովին համընկնել, նույնանալ,

թեև բռնությունը մասամբ մտնում է հարձակման մեջ²⁶:

Մենք այս կապակցությամբ համակարծիք ենք այն հեղինակների հետ, ովքեր գտնում են, որ քննարկվող հասկացությունների հարաբերակցության վերլուծության ընթացքում չի կարելի դրանք միանշանակորեն հակադրել կամ հակառակը՝ նույնացնել, քանի որ որոշակի գործողություններ իրականացնելիս հարձակումը, այսպես թե այնպես, կապված է ֆիզիկական կամ հոգեկան բռնության հետ: Այլ կերպ ասած՝ թեև «հարձակում» և «բռնություն» հասկացությունները չեն նույնանում, բայց անխզելիորեն փոխկապակցված են: Ուստի պատահական չէ, որ ավագակության իմաստով օրենսդիրն օգտագործում է «բռնությամբ զուգորդված հարձակում» հասկացությունը: Այլ կերպ ասած՝ հարձակման մասին խոսք չի կարող լինել, եթե բացակայում է բռնությունը²⁷:

Միևնույն ժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ «հարձակում» եզրույթը ՀՀ, ինչպես և նախկին ԽՍՀՄ գրեթե բոլոր հանրապետությունների քրեական օրենքներում օգտագործվում է զուտ ավանդույթից ելնելով: Բանն այն է, որ առանձին դեպքերում գույքը կարող է հափշտակվել նաև կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնությամբ, սակայն առանց հարձակման: Օրինակ՝ երբ հանցավորը տուժողին թույն է տալիս: Ուստի, արարքի որակման տեսանկյունից հարձակումը ինքնին չպետք է որևէ նշանակություն ունենա: Ավագակության օբյեկտիվ կողմի հիմնական հատկանիշ պետք է համարվի կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելը կամ դա գործադրելու սպառնալիքը, որը, ինչպես արդեն նշվեց, կարող է նաև կապված չլինել հարձակման հետ: Սակայն ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 175-ի ներկայիս ձևակերպման տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ հարձակում չհանդիսացող ոտնձգությունները չեն կարող որակվել որպես ավագակություն, ինչի հետ դժվար է համաձայնել:

Այս առումով համակարծիք ենք այն հեղինակների հետ, ովքեր նման մոտեցումը սխալ են համարում և առաջարկում են քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածը ձևակերպել այնպես, որ ավագապետության հատկանիշ համարվի մարդու կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր ցանկացած ոտնձգությունը, այլ ոչ թե միայն հարձակումը²⁸:

Նշված հանգամանքները հաշվի առնելով՝ առաջարկում ենք ՀՀ քր. օր.-ի բոլոր այն հոդվածներում, որտեղ հարձակումը նախատեսված է որպես հանցագործության եղանակ, հրաժարվել «հարձակում» եզրույթից և փոխարինել այն «բռնություն», «բռնություն գործադրելու սպառնալիք» կամ, ըստ անհրաժեշտության, «ուրիշի գույքի ոչնչացում կամ վնասում» և «ուրիշի գույք ոչնչացնելու կամ վնասելու սպառնալիք» հասկացություններով: Իսկ այն դեպքերում, երբ այդ փոխարինումը հնարավոր չէ (օրինակ՝ քր. օր.-ի հոդված 365-ում), ըստ մեզ, անհրաժեշտ է օրենսդրորեն հստակ բացահայտել «հարձակում» հասկացության բովանդակությունը:

Ինչ վերաբերում է բռնության գործադրմանը, ապա համարելով ավագապետության պարտադիր հատկանիշ՝ քրեական օրենքն այն ձևակերպել է երկու ձևով՝ ա) կյանքի համար վտանգավոր և բ) առողջության համար վտանգավոր:

Ընդ որում, բռնությունը պետք է համարել կյանքի համար վտանգավոր, երբ՝

1. Հանցավորը տուժողին կյանքից դիտավորությամբ զրկում է՝ ուրիշի գույքը հափշտակելու նպատակով: Ինչպես արդեն նշվել է, ավագապետության հանցակազմը սպանությունը չի ներառում, և նման դեպքերում արարքը պետք է որակել հանցագործությունների համակցությամբ՝ ավագապետություն (քր. օր.-ի հոդված 175-ի համապատասխան մասով) և ավագապետության հետ զուգորդված սպանություն (հոդված 104-ի երկրորդ մասի 8-րդ կետ): Ինչ վերաբերում է այնպիսի բռնությանը, որի հետևանքով մեկ ուրիշը կյանքից զրկվել է

անզգուշությամբ, ապա արարքը պետք է որակել միայն որպես ավագապետություն (եթե բռնությունը դրսևորվում է դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելով, որը անզգուշությամբ առաջացնում է տուժողի մահ, ապա արարքը պետք է որակել հանցագործությունների համակցությամբ՝ քր. օր.-ի հոդված 175-ի երրորդ մասի երրորդ կետով և հոդված 112-ի երկրորդ մասի տասնչորսերորդ կետով):

2. Հանցավորը տուժողի նկատմամբ կատարում է այնպիսի գործողություններ, որոնք վտանգի տակ են դնում տուժողի կյանքը, և շարունակվում են այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի կատարվում հանցավորի պահանջը՝ հանձնել գույքը կամ ասել գույքի տեղը: Ընդ որում, նշանակություն չունի՝ տուժողին փաստացի վնաս պատճառվել է, թե՞ ոչ: Օրինակ՝ մարդուն խեղդելը, գլուխը երկար ժամանակով կամ հաճախակի ջրի մեջ մտցնելը, շնչառությունը տարբեր ձևերով փակելը, էլեկտրական հոսանքով մարմնին դիպչելը, աստիճանաբար թույն ներարկելը և այլն:

Եթե հանցավորը կամովին դադարեցնում է կյանքի համար վտանգավոր գործողությունները, սակայն շարունակում է պահանջել գույքը, ապա արարքը որակվում է միայն որպես ավագապետություն (եթե այդ գործողությունների ընթացքում տուժողի առողջությանը հասցվել է ծանր վնաս՝ ավագապետություն՝ ծանրացնող հանգամանքում):

Եթե նշված գործողությունները դադարեցվում են հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներով (տուժողի դիմադրություն, կողմնակի անձանց միջամտություն և այլն), սուբյեկտիվ կողմի առկայության դեպքում (գործողությունները, հակառակ դեպքում, կշարունակվեին մինչև տուժողին կյանքից զրկելը), արարքը պետք է որակել որպես ավագապետություն և ավագապետության հետ զուգորդված սպանության փորձ:

Առողջության համար վտանգավոր բռնություն է հանդիսանում առողջությանը ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնաս

Քրեական իրավունք

պատճառելը: Առողջությանը թեթև կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը ընդգրկվում է հասարակ ավազակության հանցակազմի մեջ և ինքնուրույն չի որակվում: Նման դեպքերում արարքը որակվում է քր. օր.-ի հոդված 175-ի առաջին մասով: Առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը քր. օր.-ի հոդված 175-ի երրորդ մասով նախատեսված է որպես հանցակազմի առավել ծանրացնող հանգամանք: Առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը, փաստորեն, նույնպես ընդգրկված է ավազակության հանցակազմի մեջ (ծանրացնող հանգամանքներով հանցակազմ) և ինքնուրույն չի որակվում:

Հարկ է նշել, որ արարքը ավազակություն որակելու համար պարտադիր չէ տուժողին փաստացի վնաս պատճառելը. բավական է միայն, որ բռնությունը գործադրելու պահին այն վտանգավոր լինի կյանքի կամ առողջության համար: Օրինակ գույքը հափշտակելու նպատակով տուժողի գլխին ծանր առարկայով հարվածելը, ընթացքի ժամանակ գնացքից կամ ավտոմեքենայից ցած գցելը, դանակով հարվածելը և այլն՝ անկախ նրանից՝ այդ գործողությունները իրական վնաս պատճառել են, թե՞ ոչ, համարվում են կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր: Ինչ վերաբերում է արարքը քր. օր.-ի հոդված 175-ի երրորդ մասի երրորդ կետով որակելուն, ապա դրա համար անհրաժեշտ է, որ տուժողի առողջությանը փաստացի ծանր վնաս պատճառվի:

Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ արարքի որակումը որոշակի դժվարություններ է առաջացնում այն դեպքում, երբ տուժողին փաստացի վնաս չի պատճառվում: Մասնավորապես, նման դեպքերում անհրաժեշտություն է առաջանում հստակ որոշել բռնության բնույթը: Բանն այն է, որ եթե բռնությունը կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր չէ, ապա առկա է կողո-

պուտի հանցակազմը: Այս խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել գործի բոլոր հանգամանքները և առաջին հերթին՝ բռնության գործադրման եղանակն ու գործիքը: Միայն բռնության բնույթը պարզելուց հետո կարելի է արարքը որակել կամ որպես ավազակություն (եթե հաստատվում է, որ այն կյանքի կամ առողջության համար իրական վտանգ է ներկայացրել), կամ որպես կողոպուտ (եթե պարզվել է, որ բռնությունը կյանքի կամ առողջության համար վտանգ չի ներկայացրել):

Կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելու սպառնալիքը, որը ավազակության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի մյուս հատկանիշն է, կարող է դրսևորվել տարբեր ձևերով: Ավելի հաճախ հանդիպում է խոսքով, զենք կամ որպես զենք հանդիսացող առարկայի ցուցադրմամբ իրականացվող սպառնալիքը: Հնարավոր է սպառնալիքը նաև ժեստով, օրինակ՝ մատը կոկորդին քսելով (սպանելու սպառնալիք): Խոսքով սպառնալիքը սովորաբար դրսևորվում է հետևյալ արտահայտություններով. «կմորթեմ», «վիզդ կկտրեմ», «աչքդ կհանեն» և այլն:

Սակայն, անկախ արտահայտման ձևից, սպառնալիքը պետք է բավարար հիմքեր տա տուժողին համոզված լինելու, որ հանցավորի պահանջներն անմիջապես չկատարելու դեպքում նրա նկատմամբ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն կկիրառվի: Այսինքն՝ ավազակության հանցակազմի առկայության համար անհրաժեշտ է, որ սպառնալիքը իրական լինի: Միևնույն ժամանակ, հանցավորն էլ պետք է գիտակցի, որ նման սպառնալիքով կտորում է անձի դիմադրությունը, նրան ստիպում է հանձնել գույքը: Ընդ որում, ինչպես և ֆիզիկական բռնություն գործադրելու դեպքում այն կարող է կիրառվել թե՛ տուժողի և թե՛ նրա մերձավորների՝ ընտանիքի անդամների, ազգականների, ընկերների և այլ անձանց նկատմամբ²⁹:

Վերը նշված հանգամանքները հաշվի առնելով՝ անհրաժեշտ ենք համարում ՀՀ քր. օր.-ում «կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն» հասկացության բովանդակության բացահայտումը: Մասնավորապես, առաջարկում ենք օրենսգրքի հոդված 175-ի 4-րդ մասը լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ նոր պարբերությամբ՝ «կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր է համարվում այն բռնությունը, որն առաջացրել է տուժողի մահ կամ ծանր կամ միջին ծանրության կամ թեթև վնաս է պատճառել նրա առողջությանը, ինչպես նաև այն բռնությունը, որը չի առաջացրել այդ հետևանքները, բայց գործադրման պահին դրանց առաջացման իրական վտանգ է ստեղծել»:

Ամփոփելով ավագակության հասկացության վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ առկա տեսակետները՝ հարկ ենք համարում նշել նաև, որ տվյալ հանցագործության դեմ պայքարի արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից կարևորվում է ավագակության սահմանում ոչ թե որպես հարձակում, այլ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ նման բռնություն գործադրելու սպառնալիքով հափշտակություն (նյութական հանցակազմով նախատեսված հանցագործություն): Հետևաբար առաջարկում ենք ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 175-ի 1-ին մասի հետևյալ ձևակերպումը՝ «Ավագակությունը՝ ուրիշի գույքի հափշտակությունը, որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով...»:

Ինչ վերաբերում է ավագակության սուբյեկտիվ հատկանիշներին, ապա վերջիններս, ինչպես արդեն նշվել է, բնութագրում են դրա սուբյեկտն ու սուբյեկտիվ կողմը:

Ավագակության սուբյեկտը հանցագործության պահին 14 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձն է: Իսկ սուբյեկտիվ կողմից այն բնութագրվում է միայն

ուղղակի դիտավորությամբ և հանցագործության հատուկ նպատակով՝ ուրիշի գույքի հափշտակությամբ: Իսկ քանի որ հանցագործության նպատակը տվյալ դեպքում ուրիշի գույքը հափշտակելն է, ուստի մարդու դեմ ուղղված ոտնձգությունը, ինչպես արդեն նշվել է, հանդիսանում է այդ նպատակին հասնելու միջոց:

Այս առումով հանցագործության մեղքի ձևի բովանդակությունը կարող է բացահայտվել երկու իմաստով՝ 1) ուրիշի գույքին տիրանալու և 2) այդ նպատակով կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելու կամ դրա գործադրման սպառնալիքի կապակցությամբ:

Մասնագիտական գրականության մեջ արդարացիորեն նշվում է, որ դիտավորության առաջացումն ու ձևավորումը հոգեբանական բարդ գործընթացի բաղկացուցիչ մասեր են, որոնք ներառում են հետևյալ փուլերը՝ 1) հանցավորի մեջ ավագակություն կատարելու որոշակի պահանջմունքի առաջացումը, 2) նրա կողմից այդ պահանջմունքի գիտակցումը և դրա հիման վրա որոշակի նպատակի հասնելու ցանկության, շարժառիթների ձևավորումը, 3) այդ ցանկությունների, շարժառիթների պայքարը, 4) վերջնական որոշման կայացումը, 5) այդ որոշման իրականացումը:

Այլ կերպ ասած՝ ավագակություն կատարելու շարժառիթը տվյալ դեպքում նախորդում է դիտավորության առաջացմանը, այսինքն՝ որոշակի նպատակի հասնելու համար հանցանք կատարելու որոշման կայացմանը: Հետագայում այդ շարժառիթը պայմանավորում է գործելու որոշակի նպատակադրությունը և նպատակին հասնելու միջոցների ու եղանակների ընտրությունը:

Ընդ որում, հանցագործության շարժառիթի դերն անչափ մեծ է ոչ միայն դիտավորության ձևավորման, այլև նպատակադրության գործում: Յուրաքանչյուր շարժառիթի համապատասխանում է որոշակի նպատակ: Առանց շարժառիթ չի կարող կա-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

տարվել ոչ մի դիտավորյալ հանցանք: Հանդիսանալով հանցավոր նպատակի առաջացման հիմք՝ հենց շարժառիթն է ձևավորում դիտավորությունը և հանցավոր արարք կատարելու նպատակը: Եթե շարժառիթը ցույց է տալիս, թե ինչն է տվյալ անձի վարքագծի այս կամ այն դրսևորման հիմք հանդիսացել, ապա նպատակի բացահայտումը հնարավորություն է տալիս պատասխանելու այն հարցերին, թե ինչու է նա հանցանք կատարել և դրանով ի՞նչ արդյունքի է ցանկացել հասնել³⁰:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 175-ի 1-ին մասի դիսպոզիցիայում հանցագործության շահադիտական (հափշտակություն կատարելու) նպատակի նախատեսումը լիովին հերքում է սխալական տեսակետն այն մասին, որ տվյալ նպատակը ավագակության սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ չէ, և որ իրականում հնարավոր է նաև «առանց շահադիտական նպատակի ավագակություն»:

Ավագակության պարագայում շահադիտական նպատակի էությունն այն է, որ հանցավորը ձգտում է իրենը կամ մեկ այլ անձինը դարձնել ուրիշի գույքը: Այդ նպատակն իրականանում է՝ հանցավորի կողմից ուրիշի գույքը որպես իր սեփականը տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու փաստացի հնարավորություն ստանալով: Նույն կերպ պետք է գնահատվեն նաև այն դեպքերը, երբ հանցավորն ուրիշի գույքը դարձնում է ոչ թե իրենը, այլ մեկ ուրիշինը: Հետևաբար, տվյալ իմաստով շահադիտական նպատակի բացակայությունը բացառում է ուրիշի գույքին տիրանալը որպես ավագակություն որակելու հնարավորությունը:

Սակայն ՀՀ քր. օր.-ի հոդված 175-ի դիսպոզիցիայում «հափշտակելու նպատակով» եզրույթի օգտագործումը, մեր կարծիքով, հաջողված չէ: Մասնավորա-

պես, օրենսդրական տվյալ ձևակերպումից հետևում է, որ ավագակությունը հափշտակություն չհանդիսացող ինքնուրույն հանցագործություն է: Ուստի պատահական չէ, որ քննարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրելիս մասնագիտական գրականության մեջ առաջարկում են օգտագործել «շահադիտական նպատակ» հասկացությունը³¹:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ նյութական շահը հանդիսանում է ավագակության հիմնական դրդապատճառը: Գրեթե բոլոր հեղինակները նշում են, որ ավագակությունները որպես կանոն կատարվում են շահադիտական շարժառիթով: Մասնագիտական ժամանակակից գրականության մեջ նաև նշվում է, որ տվյալ շարժառիթը, ի տարբերություն նպատակի, քննարկվող հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ չէ³²:

Այսպիսով, ավագակության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է միայն հարձակման նպատակը՝ ուրիշի գույքը հափշտակելու ձգտումը: Ուստի տվյալ հանցագործության որակման համար որևէ նշանակություն չունի արարքի կատարման շարժառիթը: Կարևորն այն է, որ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնությամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով զուգորդված հարձակումը կատարվի ուրիշի գույքին տիրանալու նպատակով: Ավագակությունը կարող է կատարվել ինչպես շահադիտական, այնպես էլ այլ շարժառիթներով: Մեր ուսումնասիրությունները մասնավորապես ցույց են տվել, որ ավագակության համար դատապարտվածներից ոմանք (ճիշտ է՝ բացարձակ մեծամասնությունը) հանցանքը կատարել են դրան կամ այլ գույք ձեռք բերելու ձգտմամբ, մյուսները՝ իրենց «խիզախությունն» ապացուցելու նղումով, երրորդները՝ հանցակիցների հնարավոր վրեժխնդրությունից վախի ազդեցության տակ առաջացած դրդմամբ, չորրորդները՝ «հանուն ընկերության» գաղափարի վերաբերյալ սեփական պատկերացումներից ելնելով և այլն:

- ¹ St'u Бойцов А.И. Преступления против собственности. СПб., 2002, тэ 459:
- ² St'u, орһишл, Матышевский П.С. Уголовно-правовая охрана социалистической собственности в Украинской ССР. Киев, 1972, тэтр 102-103. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. М., 1974, тэтр 126-127. Владимиров В.А. Квалификация хищений личного имущества. М., 1974, тэтр 60-61. Тишкевич И.С. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность. Минск, 1984, тэтр 66-67:
- ³ St'u Успенский А. О недостатках определенных некоторых форм хищения в новом УК // Законность, 1997, N 2, тэ 36:
- ⁴ St'u ғалл Җаҗшһишһағһи Җағһиҗһишһиҗһиҗһиҗһи ғһиҗһиҗһи ғһиҗһиҗһи: Җағһиҗһи ғһишһи, тэ 378:
- ⁵ St'u ғалл Уголовное право: Особенная часть / Под ред. А.И. Рапога. М., 1997, тэ 115. Борзенков Г. Хищение и теперь хищение // Человек и закон, 1998, N 8, тэ 53:
- ⁶ St'u Вьюнов В.М. Разбой: уголовно-правовая характеристика. Автореф. диссерт. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Томск, 2003, тэ 15:
- ⁷ St'u ғалл Җаҗшһишһағһи Җағһиҗһишһиҗһиҗһи ғһиҗһиҗһи ғһиҗһиҗһи: Җағһиҗһи ғһишһи, тэ 352:
- ⁸ St'u ғалл Плохова В.И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность. М., 2003, тэ 18:
- ⁹ St'u Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности. Учебно-практическое пособие. М., 2000, тэ 80:
- ¹⁰ St'u ғалл Иванцова Н. Разбой - насильственное хищение чужого имущества // Уголовное право, 2003, N 2, тэ 35:
- ¹¹ St'u Корчагин А.П. Уголовное законодательство о преступлениях в сфере экономики и управления: сравнительное изучение // Государство и право, 2002, N 12, тэ 41:
- ¹² St'u Марцев А.И., Векленко В.В. Совершенствование уголовного законодательства об ответственности за разбой // Российский юридический журнал, 1994 N 2, тэтр 34-35:
- ¹³ St'u Белокуров О.В. Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники // Материалы III Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова 29 - 30 мая 2003 г. / Отв. ред. В.С. Комиссаров. М., 2004, тэ 83:
- ¹⁴ St'u Успенский А. О недостатках определенных некоторых форм хищения в новом УК // Законность, 1997, N 2, тэ 36. Козлов А.П. Учение о стадиях преступления. СПб., 2002, тэтр 151-152:
- ¹⁵ St'u Коробов П. Разбой как типичная форма хищения // Уголовное право, 2006, N 1, тэ 36:
- ¹⁶ St'u Иванцова Н. Разбой - насильственное хищение чужого имущества // Уголовное право, 2003, N 2, тэ 35:
- ¹⁷ St'u Агапов П. Уголовно-правовая характеристика нападения при бандитизме // Уголовное право, 2005, N 6, тэ 4:
- ¹⁸ St'u Нагаева Т.И. Уголовно-правовая оценка нападения: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2005, тэ 9:
- ¹⁹ St'u Владимиров В.А. Преступления против социалистической собственности. М., 1984, тэ 95:
- ²⁰ St'u Гагарин Н.С. Квалификация некоторых преступлений против социалистической и личной собственности. М., 1973, тэтр 15-16:
- ²¹ St'u Кригер Г.Л. Квалификация хищений социалистического имущества. М., 1974, тэ 14:
- ²² St'u Каракетов Ю.М. Ответственность за разбой по уголовному законодательству Узбекской ССР. Каракалпакстан, 1990, тэ 26:
- ²³ Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления. М., 1974, тэ 108:
- ²⁴ Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Социалистическая собственность под охраной закона. М., 1979, тэ 111:
- ²⁵ St'u Гравина А.А., Яни П.С. Правовая характеристика нападения как элемента объективной стороны разбоя // Советская юстиция, 1981, N 7, тэ 19:
- ²⁶ St'u Симонов В.И., Шумихин В.Г. Преступное насилие: понятие, характеристика и квалификация насильственных посяга-

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԵ

тельств на собственность. Пермь, 1992, էջ 89:

²⁷ Տե՛ս նաև Владимиров В.А. Квалификация похищенного личного имущества. М., 1974, էջեր 66-67:

²⁸ Տե՛ս նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս, էջ 379:

²⁹ Տե՛ս Барченков Д.В. Понятие разбоя и некоторые вопросы его квалификации по УК РФ // Вопросы ответственности и наказания в современном российском законода-

тельстве: Сб. науч. тр. Рязань, 2001, էջեր 18-26.

³⁰ Տե՛ս նաև Прохоров Л.А., Прохорова М.Л. Уголовное право: учебник для вузов. М.: Юристъ, 2006, էջ 208:

³¹ Տե՛ս Вьюнов В.М. Разбой: уголовно-правовая характеристика. Автореф. диссерт. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. Томск, 2003, էջ 19:

³² Տե՛ս Наумов А.В. Российское уголовное право: курс лекций. М., 2007, էջ 216:

ABOUT SOME PROBLEMS CONNECTED WITH OBJECTIVE AND SUBJECTIVE ATTRIBUTES OF THE ROBBERY

Tigran NERSISYAN

Post-graduate student of the Yerevan State University department of Criminal Law, docent of the RA Police Academy department of investigation and criminalistics, lieutenant colonel of the Police

The attributes, which characterize the objective and subjective parts of the robbery according to the Criminal code of the Republic of Armenia are discussed in this article.

In this context author has analyzed the corresponding norms of the Criminal Code

of the RA and uncovered the certain practical problems. So, he suggests to qualify as a robbery the facts of raiding at illegal ascendants of property as well.

Besides, author indicates that occasionally the trial of robbery is possible too. For example, when riding is committed not at man, but at manikin.

Disputing the subjective attributes of robbery author indicates, that the obligatory attribute of robbery is the purpose of crime. So, as mentioned in the article, it is not obligatory, that the motives of robbery are only venal.

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

**ՀՀ-ՈՒՄ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԻՄՔԵՐԻ ՄԱՍԻՆ**

Ալբերտ ԱՐՐԱՀԱՍՅԱԼ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

Քրեական արդարադատության հիմնարար, ելակետային դրույթներից մեկը պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքն է, որի համաձայն՝ հանցանք կատարած յուրաքանչյուր անձ ենթակա է քրեական պատասխանատվության: Ընդ որում, քրեաիրավական տեսության մեջ արդեն վաղուց հայտնի ճշմարտություն է, որ հանցագործությունը կանխելու առավել արդյունավետ միջոցը ոչ թե պատժի խստությունն է, այլ դրա անխուսափելիությունը: Իսկ տվյալ սկզբունքի խախտման դեպքում, երբ հանցանք կատարած որևէ անձի հաջողվում է խուսափել արդար պատասխանատվությունից, նրա մեջ առաջ է գալիս անպատժելիության զգացում, ինչն էլ հաճախ հանգեցնում է հանրորեն վտանգավոր նոր արարքների կատարման: Բացի դրանից, տվյալ հանգամանքը խիստ բացասական ազդեցություն է թողնում հասարակության մյուս անդամների վրա: Նրանք սկսում են թերահավատորեն վերաբերվել օրենքի գործողության արդյունավետությանը, հանցավոր արարքներից իրենց պաշտպանվածությանը, և, վերջին հաշվով, խարխվվում է պետության հեղինակությունը¹:

Ընդհանուր առմամբ քրեական պատասխանատվությունը կարելի է բնորոշել որպես անբարենպաստ հետևանքներ, որոնք առաջ են գալիս հանցագործության մեջ մեղավոր անձի համար²: Այս առումով պետք է նշել, սակայն, որ քրեական իրա-

վունքի տեսության մեջ մինչև այժմ միասնական մոտեցում չկա ո՛չ քրեական պատասխանատվության հասկացության, ո՛չ դրա էության, ո՛չ էլ հիմքի վերաբերյալ:

Այսպես, քրեագետների մի մասը քրեական պատասխանատվությունը բնորոշում է որպես անձի պարտականություն՝ ենթարկվելու քրեական օրենքի ներգործությանը³, կամ իր կատարածի համար պատասխան տալու պետության առջև⁴: Մյուսների կարծիքով, պատասխանատվությունը ոչ միայն պարզապես հանցանք կատարած անձի պարտականությունն է կրելու իր համար անբարենպաստ հետևանքները, այլև դրանց իրական կրումն է⁵: Քրեագետների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ քրեական պատասխանատվությունը դատարանի դատավճռով անձի արարքին և այդ արարքը կատարած անձին տրված բացասական գնահատականն է, այդ անձի պարսավումը⁶:

Մինևույն ժամանակ, քրեաիրավական տեսության մեջ քրեական պատասխանատվությունը հաճախ նույնացվում է պետության հարկադրական ներգործության հետ: Այս իմաստով ռուս հայտնի քրեագետ Ա.Վ. Նաունովը նշում է, որ քրեական պատասխանատվությունն ընդգրկում է քրեաիրավական ներգործության բոլոր միջոցները⁷:

Ամփոփելով ներկայացված տեսակետները՝ կարելի է եզրակացնել, որ նշված բոլոր կարծիքներն էլ ինչ-որ տեղ ճիշտ են, բայց դրանցից յուրաքանչյուրը բացահայտում է քրեական պատասխանատվության միայն մի մասը, առանձին դրսևորումը: Այդ է պատճառը, որ վերջին ժամանակներս քրեական իրավունքի տեսության մեջ ավե-

լի ու ավելի տարածում է ստանում այն կարծիքը, որ քրեական պատասխանատվությունը բարդ կառուցվածքային երևույթ է, որը բնութագրվում է մի քանի հատկանիշներով⁸:

Այս տեսանկյունից քրեական պատասխանատվությունը կարելի է բնորոշել որպես հանցագործության բարդ սոցիալ-իրավական հետևանք, որն ընդգրկում է հետևյալ չորս տարրերի (կամ փուլերի) միասնությունը՝ 1) հանցանք կատարած անձի պարտականությունը՝ պատասխան տալու պետության առջև, 2) դատարանի դատավճռով անձի արարքին տրված բացասական գնահատականը և այդ անձին պարսավանք արտահայտելը, 3) մեղավորի նկատմամբ նշանակվող պատիժը կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները, 4) դատվածությունը՝ որպես անձի դատապարտման յուրահատուկ քրեաիրավական հետևանք⁹:

Սակայն քրեական օրենսդրության բոլոր ժամանակների կիրառման պրակտիկան ցույց է տվել, որ ոչ բոլոր դեպքերում են նպատակահարմար հանցանք կատարելու համար անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը և պատժելը: Ավելին, քրեական օրենքը պատահաբար խախտած և հասարակությանը լուրջ վնաս չհասցրած անձին պատժելը կարող է մի շարք դեպքերում լինել ոչ թե օգտակար, այլ վնասակար: Ուստի պատահական չէ, որ քրեական գործերի մինչդատական դադարեցումը հայտնի է արդեն վաղուց և կիրառվում է ոչ միայն Հայաստանում, այլև աշխարհի շատ երկրներում:

Ինչպես ցույց են տալիս ՄԱԿ-ի համապատասխան կառույցի իրականացրած համաշխարհային քրեական քաղաքականության հիմնական միտումների վերլուծության արդյունքները, ժամանակակից գրեթե բոլոր երկրներում արդարադատության համակարգի առանձնահատուկ բնութագրական գծերից մեկը դեռևս մինչդատական վարույթի շրջանակներում քրեական գործերի «նվազման գործընթացն» է,

որը կապված է օրենքով նախատեսված հիմքերով դրանց դադարեցման հետ: Ընդ որում, չնայած այդ գործընթացի իրականացման ընթացակարգերում առկա են մի շարք տարբերություններ, այնուամենայնիվ դրանց իրավաբանական էությունը նույնն է՝ քրեական գործի դադարեցումը հանցագործության փաստի առկայության պարագայում: Ինչ վերաբերում է պետական հարկադրանքին, ապա այն գնահատվում է որպես քրեական օրենքը խախտած անձանց նկատմամբ ներգործության բացառիկ, ծայրահեղ միջոց¹⁰:

Այդ իսկ պատճառով ժամանակակից ժողովրդավարական բոլոր երկրների քրեական և քրեադատավարական օրենսդրությամբ համապատասխան իրավասու մարմիններին (դրանց պաշտոնատար անձանց) իրավունք է վերապահվում՝ որոշելու՝ իրականացնել՝ արդյոք կոնկրետ անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդում, թե՞ որոշակի հիմքերի առկայության դեպքում ազատել նրանց քրեական պատասխանատվությունից: Գործնականում օրենքով նախատեսված դեպքերում պատասխանատվության անխուսափելիությունը կարող է սահմանափակվել նպատակահարմարության սկզբունքով¹¹: Այս առումով արևմտյան գիտնականներն արդարացիորեն նշում են, որ օրինականության և նպատակահարմարության սկզբունքների ճիշտ հարաբերակցության բացահայտումը, վերջին հաշվով, հանցավորության դեմ պայքարի արդյունավետությունը պայմանավորող հիմնական գործոններից մեկն է: Այսպես, պորտուգալացի քրեագետ Ժ. Ֆիգեյրեդո Դիաշի կարծիքով, հանցավորության զանգվածային աճի միտումները վկայում են հանցագործության ցանկացած դեպքում քրեական պատասխանատվության ենթարկելու անհրաժեշտության աննպատակահարմարության (կամ զոնե՝ անարդյունավետության) մասին: Իրականում, ըստ հեղինակի, դատական համակարգն ունի շատ սահմանափակ հնարավորություններ, ինչն անհնար

Քրեակալ իրավունք

կամ աննպատակահարմար է դարձնում բացառապես բոլոր հանցագործությունների համար և հանցանք կատարած բոլոր անձանց դատապարտումը: Միննույն ժամանակ, ինչպես արդարացիորեն նշում է Ժ. Դիաշը, լուրջ մտահոգության տեղիք է տալիս այն հանգամանքը, որ օրենքում նպատակահարմարության սկզբունքի ոչ հստակ ձևակերպումը կարող է հուսախաբ անել հասարակության անդամներին քրեական օրենքի գործողության արդյունավետության և արդարության ապահովման սպասումներում: Ուստի անհրաժեշտ է ձեռնարկել և իրականացնել այդ սպասումներն արդարացնելուն ուղղված բոլոր միջոցները¹²:

Ինչևէ, առաջադեմ գրեթե բոլոր պետությունների, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական և քրեադատավարական օրենքները նորմեր են պարունակում հանցանք կատարած անձանց քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համապատասխան հիմքերի, կարգի և պայմանների վերաբերյալ: Սակայն դրանք չի կարելի շփոթել այն վիճակների հետ, երբ անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, քանզի նրա կատարած արարքը հանցագործության հատկանիշներ չի պարունակում: Մասնավորապես, ի տարբերություն նման դեպքերի, քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հնարավոր է միայն այն ժամանակ, երբ առկա են անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու բոլոր նախադրյալները, և նրա արարքը պարունակում է որևէ կոնկրետ հանցագործության բոլոր հատկանիշները:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարց չի կարող առաջանալ, եթե նա՝

1) կատարել է արարք, որում բացակայում են քրեական օրենքով նախատեսված

որևէ հանցակազմի հատկանիշները կամ դրանցից թեկուզ մեկը (քր. օր.-ի հոդված 3),

2) կատարել է գործողություն կամ անգործություն, որը թեև ձևականորեն պարունակում է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված որևէ արարքի հատկանիշներ, սակայն իր նվազ կարևորության պատճառով հասարակական վտանգավորություն չի ներկայացնում (քր. օր.-ի հոդված 18-ի երկրորդ մաս),

3) կանոնները հրաժարվել է հանցագործությունից (քր. օր.-ի հոդված 36),

4) կատարել է արարք, որում առկա է դրա հանցավորությունը բացառող որևէ հանգամանք (քր. օր.-ի հոդվածներ 42-47):

Նշված բոլոր դեպքերում արարքը չի կարող հանցագործություն համարվել, ուստի և ի սկզբանե բացակայում է քրեական պատասխանատվության հիմքը:

Քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին խոսք չի կարող լինել նաև այն դեպքերում, երբ ապացուցված չէ մեղադրյալի մասնակցությունը հանցագործությանը, երբ առկա են քրեական գործի վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 35-ով նախատեսված հանգամանքները (ամձը մահացել է, համաներման ակտ է ընդունվել և այլն): Նշված հոդվածում նախատեսված հանգամանքներն այնպիսին են, որ քրեական հետապնդման դադարեցումը դրանցից յուրաքանչյուրի առկայության դեպքում պարտադիր է, և այդ հարցի լուծումը չի կարող թողնվել դատարանի, դատախազի, քննիչի կամ հետաքննություն կատարող անձի հայեցողությանը:

Այսպիսով, քրեական պատասխանատվությունից ազատելը պետական իրավասու մարմնի որոշումն է կոնկրետ հանցագործության հատկանիշներ պարունակող արարք կատարած անձի նկատմամբ պատիժ կամ քրեաիրավական ներգործության այլ միջոց չկիրառելու միասին:

Սակայն մինչև քրեական պատասխա-

նատվությունից ազատելու՝ ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքով նախատեսված տեսակների ընդհանուր բնութագրի քննարկումն անհրաժեշտ ենք համարում համառոտ անդրադառնալ նաև տվյալ ինստիտուտի առանձնահատկություններին՝ ըստ նախկին օրենսդրության:

Այսպես, նախկին օրենսդրությամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը կարող էին լուծել ինչպես դատարանը, այնպես էլ դատախազը, քննիչը կամ հետաքննություն կատարող մարմինը (ՀՀ նախկին քր. դատ. օր.-ի հոդված 57), ինչի մասին նշված էր նաև քրեական օրենսգրքի առանձին հոդվածներում: Նոր քրեական օրենսգրքը նախատեսում է միայն քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերը, իսկ դրա դատավարական կարգի սահմանումը, ինչպես և պետք է լիներ, արդարացիորեն թողնված է քրեական դատավարության օրենսդրությանը: Մասնավորապես, ՀՀ գործող քր. դատ. օր.-ի հոդված 37-ը սահմանում է այն հանգամանքները, որոնք թույլ են տալիս չհարուցել քրեական գործ և չիրականացնել քրեական հետապնդում, եթե առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերը:

Այս նույն հոդվածը, սակայն, նման իրավունք է վերապահում միայն դատախազին, ինչը, ըստ մեզ, չի կարելի ճիշտ և արդարացված համարել: Փաստորեն, տվյալ դեպքում ոչ միայն նախկին օրենսդրության համեմատ քայլ է կատարվել դեպի հետ (քանզի, ինչպես նշվեց, նախկինում նույն իրավունքը տրված էր նաև դատարանին), այլև լուրջ հակասություններ կան ՀՀ գործող Սահմանադրության հետ: Բանն այն է, որ մինչդատական կարգով առանց արդարացման հիմքի անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը, մեր կարծիքով, հակասում է ՀՀ Սահմանադրության հոդված 21-ին, որի համաձայն՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորութ-

յունը ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»: Ընդ որում, սահմանադրական տվյալ նորմը, ըստ էության, արտացոլում է 1948թ. «Մարդու իրավունքների հանընդհանուր հռչակագրի» հոդված 11-ը: Մինչդեռ ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ դատախազը, փաստորեն, կարող է անձին հանցագործության մեջ մեղավոր ճանաչել և ազատել նրան քրեական պատասխանատվությունից: Իսկ առավել հետաքրքիրն այն է, որ դատարանին նման իրավունք ընդհանրապես վերապահված չէ: Այսինքն, եթե գործը դատարանում քննելիս ի հայտ գան այնպիսի հանգամանքներ, որոնք նախատեսված են քրեական օրենսգրքում որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք (գործուն զոջալը, տուժողի հետ հաշտվելը, իրադրության փոփոխվելը), ապա դատարանը, փաստորեն, չի կարող ազատել անձին քրեական պատասխանատվությունից: Այս դեպքում միայն դատախազն իրավունք ունի չիրականացնելու քրեական հետապնդում և դրանից հրաժարվելու մասին հայտարարություն անելու դատարանում (քր. դատ. օր.-ի հոդված 37-ի երրորդ մաս):

Նախկին օրենսդրությամբ, եթե հանցանք կատարած անձն առարկում էր չարդարացնող հիմքերով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դեմ, գործի վարույթը շարունակվում էր սովորական կարգով (ՀՀ քր. դատ. նախկին օրենսգրքի հոդված 5-ի երկրորդ մաս), իսկ երաշխավորությամբ հանձնելու դեպքում՝ կարող էր պահանջել գործը քննել դատարանում: Գործող օրենսդրությամբ անձի այս իրավունքը սահմանափակվել է: Այս առումով նշենք, որ չնայած պրակտիկայում նման դեպքերը հազվադեպ են, սակայն դրանով հնարավորություն է ստեղծվում ապահովելու, որ անձը հանցագործության մեջ մեղավոր ճանաչվի միայն դատարանի կողմից:

Մեր կարծիքով, հանցագործության մեջ անձի մեղավորությունը պետք է հաստատի

Քրեական իրավունք

միայն դատարանը, և նման իրավունքի վերապահումն այլ մարմինների, թեկուզ և մեղադրյալի համաձայնությամբ, անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի կոպիտ խախտում է, ինչն անհրաժեշտ է անհապաղ վերացնել:

Հարկ ենք համարում նշել նաև, որ ՀՀ նախկին քր. օր.-ի ընդունումից հետո քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը լայնորեն կիրառվել է հատկապես այն նորմերի ուժով, որոնք սահմանում էին հասարակական ներգործության միջոցների կիրառման հնարավորություն: Վերջիններս կարող էին կիրառվել քրեական պատասխանատվությունից ազատելուց հետո (անչափահասի վերաբերյալ նյութերը անչափահասների գործերի հանձնաժողով ուղարկելը, գործն ընկերական դատարան հանձնելը և անձին երաշխավորությամբ հանձնելը):

Եթե սկզբնական շրջանում նշված նորմերի կիրառումը արդյունավետ էր, ապա վերջին տարիներին (հատկապես՝ 90-ականների սկզբից) այն ձևական բնույթ էր կրում: Նոր քրեական օրենսգիրքը հրաժարվեց քրեական պատասխանատվությունից ազատելու այն տեսակներից, որոնք կապված են հասարակական ներգործության կիրառման հետ՝ փոխարենը նախատեսելով այլ տեսակներ, որոնց արդյունավետությունը, մեր կարծիքով, կարող է ավելի բարձր լինել:

Մասնավորապես, ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքի Ընդհանուր մասում նախատեսված են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հետևյալ տեսակները.

- 1) գործուն զոջալու դեպքում (հոդված 72),
- 2) տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում (հոդված 73),
- 3) իրադրության փոփոխման դեպքում (հոդված 74),
- 4) վաղեմության ժամկետն անցնելու

հետևանքով (հոդված 75),

5) դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելով (հոդված 91):

Բացի թվարկվածներից՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու առանձնահատուկ տեսակ է նաև քրեական օրենսգրքի հոդված 82-ով նախատեսված համաներումը:

Հարկ է նշել նաև, որ ՀՀ քր.օր.-ի Հատուկ մասի մի շարք հոդվածներում նախատեսված են խրախուսական նորմեր, որոնց ուժով անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Այս նորմերը քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հատուկ դրսևորումներ են: Այսպես, օրինակ, քրեական օրենսգրքի հոդված 218-ի 4-րդ մասի համաձայն՝ իր պահանջներից հրաժարված և պատանդին կամովին ազատ արձակած անձն ազատվում է պատանդ վերցնելու կամ պահելու համար նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններն այլ հանցակազմ չեն պարունակում:

Քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը լուծելիս առաջին հերթին հաշվի են առնվում կատարված հանցանքի հասարակական վտանգավորության աստիճանը և բնույթը: Այսպես, տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա կատարել է միայն ոչ մեծ ծանրության, իսկ գործուն զոջալու դեպքում՝ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ նման հիմքերի առկայության դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը կիրառվում է, եթե առկա են քրեական օրենսգրքի հոդվածներ 72-74-ում և հոդված 91-ում նախատեսված պայմանները:

Չնայած օրենքը պատասխանատվությունից ազատելը չի կապում պատժի նպատակների հետ (հանցավորի ուղղվելն առանց պատիժ կրելու), սակայն այն չպետք

է հակասի քրեական օրենսդրության խնդիրներին և պատժի նպատակներին: Քրեական պատասխանատվությունից ազատելու՝ նշված նորմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք է հանդիսանում հանցանքի և այն կատարած անձի ոչ բարձր հասարակական վտանգավորությունը:

Վերը նշված հիմքերով (բացառությամբ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքի) անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր պայման է համարվում հանցանքն առաջին անգամ կատարելը: Որպես այդպիսին պետք է հասկանալ այն դեպքերը, երբ անձը՝

ա) փաստացի առաջին անգամ է հանցանք կատարել,

բ) նախկինում կատարած հանցանքի համար ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից ցանկացած հիմքով,

գ) նախկինում կատարածի համար դատվածությունն օրենքով նախատեսված կարգով մարվել կամ հանվել է:

Պետք է նշել սակայն, որ մասնագիտական գրականության մեջ «առաջին անգամ» հասկացության կապակցությամբ առկա են տարբեր մոտեցումներ, որոնց պատճառով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նորմերը պրակտիկայում հաճախ կիրառվել և կիրառվում են ոչ միատեսակ: Մեր կարծիքով, եթե խզվել են նախկին հանցագործության հետ անձի բոլոր իրավական կապերը (քրեական օրենսգրքի հոդված 84-ի ութերորդ մասի համաձայն՝ դատվածությունը հանելը կամ մարելը վերացնում է դատվածության հետ կապված իրավական բոլոր հետևանքները), ապա նոր հանցանքը չի կարող դիտվել երկրորդ անգամ կատարված:

Այլ բան է, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը լուծելիս պետք է հաշվի առնել ոչ թե հանցանքը երկրորդ անգամ կատարելու փաստը, այլ հանցավորի անձը: Այսպես, եթե նա նախկինում դիտավորությամբ կատարել է հա-

մասեռ հանցագործություն և արդեն ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից, ապա նրա նկատմամբ դրսևորված մարդասիրությունը, փաստորեն, արդյունավետ չի եղել¹⁹:

Ի տարբերություն նախկին քր. օր.-ի՝ ՀՀ քրեական գործող օրենսգրքը քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դեպքում չի նախատեսում քրեական պատասխանատվության փոխարինումը ներգործության որևէ այլ միջոցով (վարչական, հասարակական)՝ բացի հոդված 91-ով նախատեսված՝ անչափահասների նկատմամբ կիրառվող դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներից: Քրեական պատասխանատվությունից ազատելու բոլոր տեսակները համարվում են առանց որևէ պայմանի կիրառվող. մեղավորի նկատմամբ դրանից հետո չեն ներկայացվում պահանջներ, որոնք վերաբերում են նրա հետագա վարքագծին:

Միևնույն ժամանակ հարկ ենք համարում նշել, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելը գործում զղջալու, տուժողի հետ հաշտվելու, իրադրության փոփոխման դեպքերում կամ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելով, ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 37-ի, դատախազի իրավունքն է, այլ ոչ թե պարտականությունը: Սակայն, մեր կարծիքով, եթե առկա են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու՝ օրենքով նախատեսված հիմքեր և պայմաններ, ապա քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վերը նշված տեսակների կիրառման հնարավորության պարտադիր քննարկումը պետք է սահմանվի որպես պարտականություն: Ընդ որում, նման դեպքերում իրավակիրառողը պետք է պատճառաբանված հիմնավորում տա դրանց կիրառման ինչպես հնարավորության, այնպես էլ անհնարի-նության կապակցությամբ:

Ինչպես այս առումով ցույց են տալիս ոչ արդարացման հիմքերով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պրակ-

Քրեպատասխանություն

տիկայի ուսումնասիրության արդյունքները, նշված հարցի լուծումը միայն համապատասխան մարմնի իրավունք վերապահելը, առանց հարցի քննարկման պարտականության օրենսդրական սահմանման, կամայականության տեղիք է տալիս: Արդյունքում հաճախ հնարավոր չի լինում պարզել, թե այս կամ այն դեպքում անձնինչ պատճառով չի ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, թեև դրա համար առկա էին օրենքով նախատեսված բոլոր հիմքերը:

Այսպիսով, չնայած քրեական արդարադատության հիմնարար ելակետային դրույթներից մեկը պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքն է, այնուամենայնիվ քրեական օրենսդրության բոլոր ժամանակների կիրառման պրակտիկան ցույց է տվել, որ ոչ բոլոր դեպքերում է նպատակահարմար (կամ զոհն՝ արդյունավետ) հանցանք կատարելու համար անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը և պատժելը: Ուստի պատահական չէ, որ հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտը հայտնի է արդեն վաղուց և կիրառվում է ոչ միայն Հայաստանում, այլև աշխարհի շատ երկրներում:

- ¹ Տե՛ս Досаева Г.С. Проблемы соответствия принципов неотвратимости ответственности и справедливости при освобождении от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим и деятельным раскаянием. Юрист - Правоведъ, 2010. N 1, էջ 38:
- ² Տե՛ս ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս: Եր., ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 229:
- ³ Տե՛ս Браинин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. М., 1963, էջ 25:
- ⁴ Տե՛ս Советское уголовное право. Общая часть. М., 1982, էջ 77:
- ⁵ Տե՛ս Курс советского уголовного права. Т. 1. Л., 1968, էջեր 222-223:
- ⁶ Տե՛ս Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. М., 1975, էջ 163:
- ⁷ Տե՛ս Наумов А.В. Российское уголовное право. М., 1996, էջ 246:

- ⁸ Տե՛ս Уголовное право. Общая часть. М., 1992, էջեր 48-49, Уголовное право России. Общая часть. М., 1997, էջեր 53-57:
- ⁹ Տե՛ս նաև ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջ 230:
- ¹⁰ Տե՛ս Головкин Л. Прощение долга - одно из оснований прекращения уголовного дела// Российская юстиция, 1998, N4:
- ¹¹ Տե՛ս Ashworth A., Fioda J. Новый Кодекс для государственных обвинителей: Уголовное преследование, ответственность и общественный интерес//Criminal Law Review. 1994. N12, էջեր 894-909:
- ¹² Տե՛ս Figueiredo Dias J. Роль прокуратуры в уголовном судопроизводстве // Revue internationale de criminologie et de police technique. V. 49. 1995. N 4, էջեր 387-394:
- ¹³ Տե՛ս նաև ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս, էջեր 468-469:

**ABOUT THE CONCEPT AND PRINCIPLES OF THE
EXAMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY IN
THE REPUBLIC OF ARMENIA**

Albert ABRAHAMYAN

*Post-graduate student of the Institute of
phylosophy, sociology and law of the National
Academy of Sciences of the RA*

The problems of the concept and principles of the examption from criminal liability according to the Criminal Code of the Republic of Armenia are discussed in this article.

In this context author analyzes opinions

of different scientists and indicates, that criminal liability is a complicated, structural phenomenon, which is characterized by the comlex of various attributes.

After that author indicates the inexpedience of criminal liability in all circumstances and for every crime. So, as mentioned in the article, it is not casual, that Criminal and Criminal-Procedural codes of present-day democratic countries (also of the RA) contain principles of the examption from criminal liability.

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

**ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԱՐՏՆԻՔԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀՀ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱԴՐԻՉ**

Գոռ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱԼ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

Ազգային անվտանգության ապահովումը եղել և մնում է պետության կարևորագույն գործառնություններից մեկը:

Գոյություն ունեն ազգային անվտանգության հասկացության բազմաթիվ բնորոշումներ, սակայն թե՛ տեսական, թե՛ գործնական մշակումներում որպես հիմք է ընդունվում նախ և առաջ դրա իրավաբանական սահմանումը: ՀՀ օրենսդրության մեջ այն իր տեղն է գտել 2001թ. դեկտեմբերի 28-ին ընդունված «Ազգային անվտանգության մարմինների մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածում: **«ՀՀ ազգային անվտանգությունը պետության և հասարակության այնպիսի կացությունն է, երբ ապահովված է անձի, հասարակության և պետության անվտանգությունը, երկրի տարածքային ամբողջականությունը, ինքնիշխանությունը, սահմանադրական կարգը, տնտեսության բնականոն զարգացումը, հասարակության նյութական և հոգևոր արժեքների, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների, շոջակա միջավայրի պաշտպանությունը ներքին և արտաքին սպառնալիքներից»:**

Այդպիսով, ազգային անվտանգությունը, փաստորեն, անձի, հասարակության և պետության կենսական փոխկապակցված շահերի ապահովվածության վիճակն է: Հնարավոր չէ պատկերացնել անձի անվտանգությունն առանց պետական և հասարակական անվտանգության, և չեն կարող անվտանգ լինել այն հասարակությունն ու պետությունը, որտեղ վտանգված են անձի կենսական շահերը, նրա իրավունքներն ու

ազատությունները: Այս առումով՝ իրավացի պետք է համարել արևմտյան երկրներում տարածված տեսակետը, որն ամփոփ ձևակերպել է Մեծ Բրիտանիայի նախկին վարչապետ Թոնի Բլերը. **«Առանց ազգային անվտանգության հիմնախնդիրների լուծման հնարավոր չէ խոսել մարդու իրավունքներից և ընդհանրապես ժողովրդավարության զարգացումից»:**

Անձի, հասարակության և պետության անվտանգության մակարդակը (ապահովվածության և պաշտպանվածության) մեծապես կախված է պետական և հասարակական բոլոր կառույցների (տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական, իրավական, տեղեկատվական և այլն) գործունեությունից: Հետևաբար, ազգային անվտանգության համակարգը ձեռք է բերում բարդ կառուցվածք, որում կարելի է առանձնացնել բաղկացուցիչ մասեր, ենթահամակարգեր: Լայն ընդգրկման շնորհիվ դրանք նույնպես հաճախ դիտվում են որպես առանձին համակարգեր: Անդրադառնանք դրանցից մեկին՝ տեղեկատվական անվտանգության համակարգին:

Ժամանակակից պայմաններում անձի, հասարակության և պետության տեղեկատվական անվտանգությունն ընդունված է պատկերացնել որպես չորս բաղադրիչների միասնություն: Դրանք են՝ 1) հոգևոր-մշակութային անվտանգությունը, 2) տեղեկատվական-հոգեբանական անվտանգությունը, 3) պետական և օրենքով նախատեսված այլ գաղտնիքի պահպանությունը, 4) տեղեկատվական-տեխնիկական անվտանգությունը (այլ կերպ՝ համակարգչային անվտանգությունը կամ կիբեռանվտանգությունը)³:

Գործնականում ներառելով մարդու բանական ողջ գործունեությունը, հոգևոր աշ-

խարհը, նրա ստեղծած մշակութային, գիտական, տեխնիկական, տեխնոլոգիական և այլ համապարփակ հարստությունը՝ տեղեկատվական համակարգը վճռորոշ ազդեցություն է թողնում հանրային գիտակցության, պետական և հասարակական կյանքի բազմազան կողմերի վրա: Գիշտ է նկատված, որ **«այսօր տեղեկատվական համակարգի զարգացման մակարդակից մեծապես կախված է ցանկացած պետության և ազգի քաղաքական, գաղափարախոսական, հոգեբանական, տնտեսական, ռազմական և այլ ոլորտների անվտանգությունն ու հետագա առաջընթացը»**: Ավելացնենք, որ տեղեկատվական համակարգի զարգացման մակարդակով են պայմանավորված նաև անձի անվտանգությունն ու հետագա զարգացումը: Ի վերջո, տեղեկույթը, ինչպես էլ այն սահմանվի օրենքներում, մեկնաբանվի մասնագիտական գրականության մեջ, սովորական կյանքում եղել է, կա և լինելու է անձանց հաղորդակցման, շփման պարտադիր և անփոխարինելի միջոց, ու դրա որակից, արժանահավատությունից է նաև մեծապես կախված, թե որքանով են իրավահավասար և արդյունավետ սոցիալական հարաբերությունները, ինչը մարդկային զարգացման կարևորագույն գործոններից մեկն է:

Տեղեկույթի ստեղծման, ձեռքբերման, փոխանցման և օգտագործման ընթացքում ձևավորվող հասարակական հարաբերություններն պետք է ենթարկվեն բազմակողմանի և ժամանակակից պահանջները բավարարող օրենսդրական կարգավորման: Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգը՝ որպես քաղաքական փաստաթուղթ, նման կարգավորման հիմքն է միայն, ուղեցույցը: Խոսքը տեղեկատվական անվտանգության ոլորտում նորմատիվ-իրավական դաշտի ստեղծման մասին է, և պետք է նշել, որ այդ ուղղությամբ հանրապետությունում կատարվել են կարևոր քայլեր. ընդունվել են ոլորտին առնչվող «Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին», «Տեղեկատվության ազատության մասին», «Անհատական տվյալների մա-

սին», «Էլեկտրոնային հաղորդակցության մասին», «Էլեկտրոնային փաստաթղթի և էլեկտրոնային թվային ստորագրության մասին», «Արխիվային գործի մասին», «Զանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքները: Եական նշանակություն ունեցավ նաև ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից «Կիրեռիանցագործությունների մասին» Եվրախորհրդի կոնվենցիայի և այդ կոնվենցիային կից «Համակարգչային համակարգերի միջոցով կատարվող ռասիստական և քսենոֆոբիական բնույթի արարքների քրեականացման մասին» լրացուցիչ արձանագրության վավերացումը:

Քննարկման փուլում է նաև «Տեղեկույթի պաշտպանության մասին» (այլ խմբագրությամբ՝ «Տեղեկատվության, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և տեղեկատվության պաշտպանության մասին») օրենքի նախագիծը: Այդ օրենքի ընդունումով, թերևս, կամբողջացվի մեր երկրում տեղեկույթի պահպանության և պաշտպանության ոլորտը կարգավորող օրենսդրությունը:

Այնուամենայնիվ ակնհայտ է, որ ազգային անվտանգության ու դրա բաղկացուցիչ մաս կազմող տեղեկատվական անվտանգության ոլորտում առկա են լուրջ հիմնահարցեր ինչպես ծագող հարաբերությունների իրավական կարգավորման, այնպես էլ իրավակիրառական պրակտիկայի կատարելագործման ասպարեզում:

Նախ՝ որոշակի իրավական վակուում է առաջացրել «Ազգային անվտանգության մասին» (կամ «Անվտանգության մասին») ՀՀ օրենքի բացակայությունը, որը պետք է սահմանի ոլորտի հիմնական հասկացությունները, կարգավորման սկզբունքներն ու հիմնադրույթները: Ժամանակին՝ դեռևս «Ազգային անվտանգության ռազմավարության» (հաստատվել է ՀՀ նախագահի 07.02.2007թ. ՆՀ-37-ն իրամանագրով) մշակման փուլում, հնչել են կարծիքներ, որ այն պետք է վերափոխել օրենքի, սակայն փաստաթուղթը կազմող միջգերատեսչական հանձնաժողովը առաջարկել է այն ընդունել ՀՀ Նախագահի իրամանագրով: Հաշվի են առնվել նման քաղաքական փաստաթղթի ընդունման համաշխարհա-

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

յին փորձը (ՌԴ, ԱՄՆ և այլ երկրներ) և այն մտավախությունը, որ տվյալ շրջանում փաստաթղթի **«Կերպափոխումը օրենսդրական ակտի կարող էր զսպաշափիկ դառնալ քաղաքացիական հասարակության կայացման, ընդհանուր առմամբ՝ Հայաստանի ժողովրդարացման համար»⁵:**

Ընդունելով այս հայեցակետը որպես ժամանակի թելադրանք, որը **«բխում էր մեր ազգային անվտանգության շահերի ռեալ քաղաքական հաշվարկումից»⁶**, միաժամանակ չի կարելի անտեսել «Ազգային անվտանգության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունման անհրաժեշտությունը, որն օր օրի ավելի է հասունանում երկրում ժողովրդավարական զարգացումներին զուգընթաց: Նույնը պետք է ասել «Տեղեկության պաշտպանության մասին» օրենքի վերաբերյալ («Տեղեկատվության ազատության մասին») ՀՀ օրենքն այսօր չի համապատասխանում ժամանակակից պահանջներին, այնտեղ անգամ տրված չէ տեղեկատվության (տեղեկության) իրավաբանական սահմանումը, չկան տեղեկատվության դասակարգման, դրա պաշտպանությանը վերաբերող կոնկրետ դրույթներ և այլն):

Հիշյալ օրենքների ընդունման պահանջն ուղղակիորեն թելադրված է այն հիմնական ուղղություններով, որ այսօր առկա են տեղեկատվական անվտանգության ապահովման ոլորտում:

Փորձենք ներկայացնել այդ ուղղությունները՝ հիմք ընդունելով «Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգության հայեցակարգի» (հաստատվել է ՀՀ նախագահի 26.06.2009 թ. ՆԿ-97-ն կարգադրությամբ, այսուհետ՝ Հայեցակարգ) հետևյալ դրույթը. **«Հայաստանի Հանրապետության տեղեկատվական անվտանգությունը հանրապետության ազգային շահերի պաշտպանվածությունն է տեղեկատվական ոլորտում՝ փոխկապակցված անձի, հասարակության և պետության հավասարակշռված շահերի ընդհանրության հետ»** (գլուխ 2)⁷:

Տեղեկատվական ոլորտում անձի, հասարակության և պետության հավասարակշռված շահն առաջին հերթին ենթադրում է նրանց ապահովումը ժամանակին հաղորդվող և հուսալի տեղեկատվությամբ, առանց որի հնարավոր չէ որևէ առաջընթաց: Ընդ որում՝ ապահովումն այստեղ, ինչպես ազգային անվտանգության պարագայում, պետք է կրի ակտիվ բնույթ, այսինքն՝ ներառի ակտիվ գործողություններ (մասնավորապես քարոզչության միջոցով)՝ ուղղված տեղեկատվական ոլորտում ազգային շահերի բավարարմանը: Նման մոտեցման համար հիմք կարող են ծառայել նաև Հայեցակարգում ամրագրված՝ տեղեկատվական ոլորտում Հայաստանի Հանրապետության ազգային շահերի բաղադրիչները, որոնք ընդհանրական ձևով կարելի է ներկայացնել այսպես.

- քաղաքացիների տեղեկատվական ազատության իրավունքի ապահովում.

- հասարակության բարոյական արժեքների, հայրենասիրական և մարդասիրական ավանդույթների, մշակութային և գիտական ներուժի ամրապնդում.

- ՀՀ պետական քաղաքականության տեղեկատվական ապահովում:

Հատկանշական է, որ վերջիններիս դեմ ոտնձգությունները նույն փաստաթղթում դիտվում են որպես ՀՀ տեղեկատվական անվտանգության սպառնալիքների առանձին տեսակներ (գլուխ 3):

Տեղեկատվական անվտանգության ապահովման առաջնային և առավել ընդհանուր ուղղությունը տեղեկատվության ազատության ապահովումն է: Նկատենք, սակայն, որ տեղեկույթը, այդքան կարևոր դեր խաղալով հանդերձ, կարող է նաև վնասել հասարակական հարաբերություններին, հատկապես երբ այն վերաբերում է ազգային անվտանգության ոլորտին: Խոսքն առաջին հերթին խեղաթյուրված կամ կեղծ տեղեկության ներդրման մասին է: Հայեցակարգում, դիցուք, ուղղակի սպառնալիք է դիտվում նաև **«տեղեկատվական ապակողմնորոշումը ապատեղեկատվության, կեղծ և խեղաթյուրված տեղեկատվության տարածման միջոցով»** (գլուխ 3):

Ազգային շահերի համար ոչ պակաս վտանգ են ներկայացնում նաև նպատակաուղղված բացասական տեղեկատվական ազդեցությունները: Խոսքն այստեղ այն ազդեցությունների մասին է, որոնք, ինքնին չհանդիսանալով կեղծ կամ խեղաթյուրված տեղեկատվություն, այդուհանդերձ կարող են դիտավորյալ սխալ ներկայացվել՝ էական վնաս պատճառելով հոգևոր-մշակութային, տնտեսական, քաղաքական և այլ ոլորտներում ՀՀ ազգային շահերին: Հայեցակարգում դրանք նույնպես դիտվում են որպես տեղեկատվական անվտանգության դեմ ուղղված կոնկրետ սպառնալիքներ: Այդպիսիք են՝

- հայ հասարակության մեջ արմատավորված արժեքներին անհարիր հոգևոր, բարոյական այլ արժեքների և բռնության պաշտամունքի վրա հիմնված զանգվածային մշակույթի օրինակների քարոզչությունը.

- հոգևոր արժեքների արժեզրկումը, հայոց լեզվի, հայկական մշակույթի և Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դերի թուլացումը.

- Հայաստանի ազգաբնակչության հոգևոր, բարոյական և ստեղծագործական ներուժի թուլացումը (գլուխ 3):

Մասնագիտական գրականության մեջ իրավացիորեն նշվում է, որ **«նպատակաուղղված տեղեկատվական ազդեցությունները կարող են ունենալ հեռուն զնացող ապակառուցողական (դեստրուկտիվ) հետևանքներ ինչպես առանձին անհատի, հասարակության, պետության, այնպես էլ քաղաքակրթության ինքնին գոյության համար»**»:

Մյուս կողմից՝ տեղեկացվածությունն ունակ է զգալիորեն մեծացնելու քաղաքական, ռազմական և այլ բնույթի որոշումների ու գործողությունների արդյունավետությունը, որոշակի տեղեկությունների տիրապետելը ի գորու է հզորացնելու հակամարտության մի կողմին և թուլացնելու մյուսին: Ինչպես հին քրմերն էին ասում. «ով տիրապետում է տեղեկատվությանը, նա տիրում է աշխարհին»: Այդ պատճառով նշված բնույթի տեղեկությունները ենթակա են պետական հատուկ պաշտպանության:

Հայեցակարգում տեղեկատվության ոլորտում ազգային շահերի հինգերորդ բաղադրիչը ներառում է «տեղեկատվական ռեսուրսների պաշտպանվածությունը չթուլատրված հասանելիությունից, տեղեկատվության, կապի և հեռահաղորդակցության համակարգերի անվտանգության ապահովումը»: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է համարվում «բարձրացնել Հայաստանի Հանրապետության պետական իշխանության մարմինների, ֆինանսական, բանկային համակարգի, տնտեսական գործունեության ոլորտի, զինուժի, կառավարման, ինչպես նաև բնապահպանական տեսանկյունից վտանգավոր և տնտեսական կարևոր նշանակություն ունեցող արտադրությունների տեղեկատվական անվտանգության համակարգերի և կապի առաջնային ցանցերի պաշտպանվածության մակարդակը, զարգացնել տեղեկատվության պաշտպանության սարքավորումների և ծրագրային միջոցների հայրենական արտադրությունը, բարձրացնել դրանց գործունեության վերահսկման արդյունավետությունը, ապահովել պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության պաշտպանությունը» և այլն (գլուխ 2):

Այսպիսով, տեղեկատվական անվտանգության ապահովման ոլորտում կարելի է առանձնացնել հետևյալ ուղղությունները.

– տեղեկույթի ազատության ապահովում.

– ապատեղեկատվության արգելափակում.

– տեղեկատվական բացասական ազդեցությունների չեզոքացում.

– որոշ տեղեկությունների շրջանառության նկատմամբ օրենքով սահմանված սահմանափակումների կիրառում (դրանց պաշտպանություն արտահոսքից):

Դժվար չէ նկատել, որ տեղեկույթի հսկայական զանգվածում իրենց առանձնահատուկ տեղն ունեն այն տեղեկությունները, որոնց շրջանառության նկատմամբ տեղեկատվական անվտանգության ապահովման նկատառումներով անհրաժեշտ է կիրառել սահմանափակումներ և պաշտպանել դրանք արտահոսքից: Այս ոլորտում

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ձևավորվող հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումը պետք է իրականացվի տեղեկույթի պաշտպանությանը ներկայացվող պահանջների իրավաբանական սահմանման, տեղեկույթի, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների պաշտպանության հստակ կառուցակարգեր մշակելու և, անշուշտ, տեղեկատվական ոլորտի օրենսդրության խախտումների համար պատասխանատվության համակարգ հաստատելու ճանապարհով: Այս համատեքստում առանձին կարևորություն է ստանում պետական գաղտնիքի՝ որպես տեղեկատվության հատուկ տեսակի պաշտպանությունը:

Ընդհանրապես, տեղեկությունների շրջանառության ժամանակ ձևավորվող իրավահարաբերությունների համակարգում պետական գաղտնիքին վերապահված են առանձնահատուկ դեր և նշանակություն: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների մեր դարաշրջանում, երբ հասարակության մեջ տեղեկույթը դառնում է ամենահիմնական արժեքավոր ռեսուրսներից մեկը, պետական գաղտնիքի սահմանակարգի դերն ու նշանակությունը կարևորվում են առանձնապես:

Թեև գլոբալ առումով այսօր աշխարհում հաստատված է խաղաղ գոյակցություն, այդուհանդերձ դա չի բացառում տարբեր երկրների, հատկապես մեծ տերությունների աշխարհաքաղաքական շահերի բախում, ինչը երբեմն հանգեցնում է քաղաքական և տնտեսական հակամարտությունների: Այս իրողությունը, բնականաբար, իր հերթին հանգեցնում է տեղեկատվական ռեսուրսների ձևավորման և պաշտպանության ոլորտում ծագող հիմնահարցերի սրման: Եվ չնայած այն բանին, որ սառը պատերազմի ժամանակների համեմատ ներկայումս միջպետական հարաբերություններն ավելի թափանցիկ են, օրենսդրությամբ պաշտպանվող տեղեկությունների ծավալները վիթխարի են մնում: Դրանց մի հսկայական զանգված դասվում

է պետական գաղտնիքի շարքը:

Հարավային Կովկասը հատկապես վերջին տարիներին հայտնվել է տարբեր պետությունների աշխարհաքաղաքական շահերի բախման կիզակետում, և Հայաստանը չէր կարող չզգալ դրա անմիջական հետևանքները: Կոնկրետ Հայաստանի պարագայում ազգային անվտանգության դեմ ուղղված ներքին սպառնալիքներին (քաղաքական համակարգի անկատարություն, ժողովրդավարության արմատավորման ոչ բավարար մակարդակ, ժողովրդագրական բացասական միտումներ և այլն) և արտաքին սպառնալիքներին (օտարերկրյա հատուկ ծառայությունների հետախուզական գործունեություն և այլն) գումարվում են այնպիսի արտաքին սպառնալիքներ, ինչպիսիք են՝

- **ՀՀ-ի և ԼՂՀ-ի հանդեպ զինված ուժ կիրառելու բացահայտ սպառնալիքներն Ադրբեջանի կողմից.**

- վերջինիս ու Թուրքիայի կողմից Հայաստանի տևական շրջափակումը.

- հանրապետության մեկուսացումը տարածաշրջանային ծրագրերից և այլն⁹:

Այս ամենը Հայաստանին թելադրում է յուրահատուկ պայմաններ, որոնք պահանջում են ազգային-պետական անվտանգության պաշտպանությանն ուղղված արտակարգ միջոցներ: Այս համատեքստում հանրապետության անվտանգության ապահովումը տեղեկատվական, այդ թվում՝ պետական գաղտնիքի ոլորտում, ստանում է առանձնահատուկ ռազմավարական նշանակություն:

Ակնհայտ է, որ համաշխարհային զարգացման ներկա փուլը, որի բնորոշ առանձնահատկություններից են պետությունների փոխներթափանցելիությունը, «առանց սահմանների» կարգախոսով իրականացվող միջազգային տարաբնույթ ձեռնարկումները, հրամայաբար պահանջում է կտրուկ փոփոխություններ մտցնել անվտանգության ընկալման ավանդական պատկերացումների մեջ: Գիշտ է նկատված, որ **«Եթե նախկինում վճռորոշ էին պետությունների մրցակցության ոչ միայն ռազմական, այլև քաղաքական, տնտեսական**

հնարավորությունները, ապա այսօր առաջ են եկել նաև նոր չափանիշներ, որոնք պայմանավորում են պետության տեղեկատվական ոլորտի անվտանգության տեղն ու դերը երկրի ազգային անվտանգության համատեքստում» (Հայեցակարգի ներածություն):

Ասվածը լիովին վերաբերում է ազգային և տեղեկատվական անվտանգության մաս կազմող պետական գաղտնիքի սահմանակարգին: Կարծում ենք՝ դժվար է վիճելի համարել այն դիտարկումը, որ խորհրդային տարիների իներցիայով այսօր էլ հասարակական որոշ խավերի կողմից «պետական գաղտնիք» հասկացությունն ընկալվում է որպես մի ինչ-որ արտառոց բան՝ պատված խորհրդավորության քողով, որի մասին խոսելն իսկ պահանջում է հատուկ զգուշավորություն: Իրականում, սակայն, զգուշ և զգոն պետք է լինել բուն պետական գաղտնիքի պահպանության և պաշտպանության նկատմամբ, իսկ «պետական գաղտնիք» հասկացությունը հանրային գիտակցության մեջ պետք է արմատավորել որպես անձի, հասարակության և պետության կենսական կարևորագույն շահերի պաշտպանության կառուցակարգ, որը գործում է աշխարհի բոլոր ժողովրդավարական երկրներում:

Պետական գաղտնիքի բուն էության, դերի և նշանակության թյուրըմբռնումը, չգիտակցված, ոչ պատշաճ մոտեցումը պետական գաղտնիքի սահմանակարգին արդեն իսկ սպառնալիք են ազգային անվտանգությանը, իսկ պետական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների արտահոսքը՝ նաև նյութական կորուստ պետության, ուրեմն և անձի ու հասարակության համար, քանի որ ամեն մի պետական գաղտնիքի ետևում ֆինանսական և նյութական միջոցներ են, գիտատեխնիկական ծախսատար աշխատանք: Փորձենք առանձնացնել պետական գաղտնիքի ժամանակակից ընկալման և դրա սահմանակարգի ձևավորման հետ կապված մի քանի հայեցակարգային մոտեցումներ, որոնք ընդունված են առաջատար ժողովրդավարական երկրներում, և որոնք, կարծում ենք, ընդունելի են նաև մեզանում:

1. Պետական գաղտնիքի իրավունքն ինքնիշխան պետության անբակտելի իրավունքն է: Դրա իրականացումը պետական գործառույթ է և ազգային անվտանգության ոլորտի պետական կառավարման անբաժանելի մասը:

Անշեղորեն պաշտպանելով մարդու իրավունքներն ու ազատությունները, այդ թվում՝ տեղեկատվության ազատության իրավունքը՝ պետությունն իրավասու է անձի, հասարակության և իր իսկ կենսական շահերից ելնելով ազատ շրջանառությունից հանել որոշակի կարգի (կատեգորիայի) տեղեկություններ և դրանք դասել պետական գաղտնիքի շարքը:

Ասվածի իրավական հիմքը ՀՀ Սահմանադրության դրույթն է այն մասին, որ մարդու և քաղաքացու սահմանադրական որոշ իրավունքներ և ազատություններ, այդ թվում տեղեկատվության ազատության իրավունքը, «կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության ու բարոյականության, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար» (հոդված 43):

2. Պետական գաղտնիքի սահմանակարգը տեղեկատվական ոլորտում հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման սահմանակարգ է: Պետական գաղտնիքը տեղեկատվական ոլորտի հասարակական հարաբերությունների օբյեկտ է: Ոչ ոք իրավունք չունի արգելափակելու տեղեկատվության ազատությունը, եթե դա նախատեսված չէ օրենքով, պետական գաղտնիքի շարքը դասելու այնպիսի տեղեկություններ, որոնք ենթակա չեն նման սահմանափակման:

3. Պետական գաղտնիքը, ինչպես տեղեկություն ընդհանրապես, ազգային ռազմավարական ռեսուրս է: Ելնելով ազգային անվտանգության շահերից՝ պետությունը պարտավոր է մշակել դրա պաշտպանության անհրաժեշտ կառուցակարգեր, սահմանել ինչպես պետական գաղտնիքի, այն-

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

պես էլ այլ գաղտնատեսակների շրջանակները: Ուժեղացնելով գաղտնիության ռեժիմը՝ պետությունը միաժամանակ պարտավոր է հոգ տանել, որ այդ ոլորտում ընդունվող որոշումները լինեն կշռադատված, իրավաբանորեն հիմնավորված և անհարկի դժվարություններ չստեղծեն ձեռնարկությունների, հիմնարկների ու կազմակերպությունների բնականոն գործունեության համար, չտոնահարվեն քաղաքացիների օրինական իրավունքներն ու շահերը: Տեղեկությունների ոչ խելամիտ գաղտնագրումը հսկայական վնաս կարող է հասցնել ինչպես պետությանը, այնպես էլ հասարակությանը, երկրի առաջընթացին: Ուստի յուրաքանչյուր պետության իրավունքն է և միաժամանակ պարտականությունը՝ ոչ միայն սահմանափակել որոշակի տեղեկությունների շրջանառությունը (պաշտպանել դրանք արտահոսքից), այլև գտնել տեղեկատվության սահմանափակման օպտիմալ սահմաններ: Պետական գաղտնիքի իրավական սահմանակարգը պետք է հանդիսանա այդ օպտիմալ սահմանափակման արտացոլումը:

4. Պետական գաղտնիքի պաշտպանությունը ոչ միայն իրավական, տեխնիկական, այլև մշակութաբանական խնդիր է: Խոսքը հասարակության մեջ տեղեկության, այդ թվում և գաղտնիք կազմող տեղեկության հետ վարվելու, այն ճանաչելու և գնահատելու մշակույթի ձևավորման մասին է: «Տեղեկատվական մշակույթ» հաս-

կացությունն ներառում է անձի կրթվածության, զարգացածության, գիտակցականության ընդհանուր մակարդակը: Ի վերջո մարդը (քաղաքացին) պետք է լավ հասկանա, թե ինչու իրեն թույլ չի տրվում առնչվել այս կամ այն տեղեկությանը, որը պետական գաղտնիք է, գիտակցի դրա օրինականությունը, և այն, որ պետական գաղտնիքի սահմանակարգի արդյունավետ գործունեությունը բուն պետության գործունեության արդյունավետության պայմաններից մեկն է, որ պետական գաղտնիքից չի կարող հրաժարվել ոչ մի պետություն, և դա միանգամայն օրինաչափ է: Ընդհանրապես, մարդկային գործունը պետական գաղտնիքի սահմանակարգում կատարում է վճռորոշ դեր:

Ամփոփենք.

– պետական գաղտնիքի սահմանակարգն ազգային անվտանգության ապահովման կարևոր բաղկացուցիչ է, ուստի այն զարգացնելու համար անհրաժեշտ է կատարելագործել ազգային անվտանգության, տեղեկատվական անվտանգության վերաբերյալ օրենսդրությունն ընդհանրապես: Մասնավորապես՝ ընդունել «ՀՀ ազգային անվտանգության մասին» օրենք, «ազգային անվտանգություն» հասկացությունը սահմանել այդ իրավական ակտով, ընդունել բազային օրենք տեղեկատվական ոլորտում.

– պետական գաղտնիքը (գաղտնիք ունենալը) պետության իրավունքն է, իսկ այդ իրավունքի իրագործումը՝ պետության պարտականությունը իր քաղաքացիների, հասարակության հանդեպ:

¹ ՀՀ ՊՏ, 24.01.2002, 6 (181):

² Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ. N 237, 22.12.2007 թ., էջ 1:

³ Տե՛ս *Քինսկայան Ա. Լ.* Տեղեկատվական անվտանգության արդի մի քանի հարցեր / Պետություն. Պատմություն. Տնտեսություն. Մշակույթ. Երևան, 2009 թ., էջ 83:

⁴ Տե՛ս *Գ. Հարությունյան.* Տեղեկատվական համակարգի զարգացման հիմնախնդիրները ազգային անվտանգության համատեքստում, Երևան, 2003, էջ 3:

⁵ Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության ազգա-

յին անվտանգության ռազմավարություն», «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդեսի հատուկ թողարկում, Երևան, 2007, էջ 10:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը:

⁷ ՀՀ ՊՏ, 15.07.2009, 35 (701):

⁸ Տե՛ս Государственная тайна и ее защита в Российской Федерации, под общей редакцией М. А. Буса и А. В. Федорова. Санкт-Петербург, 2007, էջ 66:

⁹ Տե՛ս «ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարություն», «Հայկական բանակ» հանդեսի հա-

STATE SECRET PROTECTION AS A COMPONENT PART OF INFORMATION SECURITY

Gor YENGIBARYAN

*National Academy of Science of RA,
Aspirant of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law*

In this article the significance of State secret protection in providing national and, particularly, information security in RA is discussed.

On the base of the analysis of some topical problems of national and information security of RA, the author outlines the state secret protection as one of the direction of their protection, and considers the state secret as an important strategical national information resource.

The realia of political and economical antagonism of different states make the problems more and more strained in the

sphere of information and informatization, information relations formation of information resources, their implementation and protection. This is why despite the well-known open international relations and free-availability of information there are, anyway, closed spheres concerning the secrets protected by law, and, first of all, state secret.

Based on this it is concluded that state secret (keeping information in secret) is the right, and its realization is the state's obligation concerning personality and society

The authors has proved that the legal institute of state secret is the whole complex of norms, regulating the social relations in the information sphere. Considering the legislation of that sphere, the author points at some problems, mainly, absence of basic laws, regulating the relations connected with national and information security.

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ**ПЕРВООЧЕРЕДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ВЫЯВЛЯЕМЫЕ ПРИ
ИСПОЛЬЗОВАНИИ ПИРОТЕХНИЧЕСКИХ ИЗДЕЛИЙ****Рузанна МЕЛИКСЕТЯН***Эксперт отдела взрывотехнической и
пожаротехнической экспертизы
Национальной Бюро Экспертиз НАН РА*

С давних времен человечество при праздниках и торжественных мероприятиях устраивало фейерверки, завораживающее действие которых на людей оставляло впечатление красивой сказки. Для проведения мероприятий с фейерверками приглашались опытные пиротехники.

Фейерверочные изделия, или как их еще называют, пиротехнические изделия включают в себя любые гражданские и военные изделия, основанные на использовании процесса горения - спички, дымовые шашки, сигнальные и осветительные ракеты, патроны, снаряды и т.д. Вместо термина “фейерверк” иногда используется слово салют. Под салютом понимают высотный фейерверк, производимый с помощью фейерверочных пусковых мортир или артиллерийских орудий.

Что же собой представляют фейерверочные изделия. Вопреки бытующему мнению фейерверк не содержит взрывчатых веществ. Это смеси горючих и окислителей (то есть взрывоопасные вещества), которые легко воспламеняются и ярко горят. Поэтому фейерверочные изделия очень огнеопасны и при определенных количествах взрывоопасны, и требуют повышенного внимания при обращении с ними. Из-за наличия горящих элементов, движения

самого фейерверка или разлета его фрагментов вводится понятие опасной зоны.¹

Опасная зона представляет собой расстояние, на которое может упасть отгоревшие или недогоревшие остатки пиротехнических изделий. Находясь в опасной зоне человек, рискует получить травмы и ожоги, а горючие материалы могут разгореться. Обычно опасная зона равна от 20 до 50 метров в зависимости от калибра употребляемого фейерверка.

Современный рынок гражданской пиротехники, который формировался после распадом СССР с 90-х годов прошлого столетия, развился стихийно и бесконтрольно. На розничный рынок вышли не только знакомые до селе бенгальские огни и хлопушки, но и петарды, ракеты, фонтаны, салюты.

Огромный поток пиротехнической продукции хлынул из-за границы, зачастую весьма низкого качества и поэтому пожаровзрывоопасного. В силу наличия в составе ПИ пожаровзрывоопасных веществ обращение с пиротехническими изделиями требует особой подготовки и периодической переоценки и инструктажа данных специалистов.

К сожалению, недостаточное внимание к вопросам обеспечения техники безопасности и несоблюдение необходимых мер пожарной безопасности в процессах производства, хранения, транспортировки, реализации, применения и утилизации фейерверочных пиротехнических изделий (ПИ), зачастую приводит к многочисленным пожарам и взрывам, травмированию и гибели людей.

В странах, где существуют вековые традиции феерических представлений КНР, Голландия, Испания, Италия за последние годы насчитываются многочисленные крупные разрушительные взрывы и катастрофическими последствиями сопровождающиеся многочисленными жертвами и травмированию людей.

Что же говорить о нашей стране, где нет традиций, и что до 90-х годов прошлого столетия широким массам людей были известны только хлопушки и бенгальские огни промышленного производства, а праздничные салюты, осуществлялись специальными подразделениями Армии.

Статистика учета ненадежного случаев обращения с пиротехническими изделиями, т.е. производства и использования, приведших к пожарам и взрывам велось с 1963года. Результаты по 2010 год таковы: около 70 случаев взрывов, неудачных демонстраций, и неправильного обращения погибло 1681 человек, ранено 1987 человек. 5% из общего числа пострадавших составляют дети. Разрушено более пятисот зданий (дома, школа и производственные корпуса), материальный ущерб составляет более миллиардов долларов. Приведенная статистика относится только к официально зарегистрированным случаям (материалы НИИ прикладной химии, г. Сергиев Посад Московской области).²

В приведенной статистике охвачены только те страны, которые ведут учет. В Армении учета несчастных случаев связанных неправильным обращением с пиротехническими изделиями приведших к пожарам и взрывам не велось и не ведется по нынешнее время.

Положение дел с закупкой и продажей пиротехнической продукции в Армении прямо удручающее.

Главная причина заключается в том, что, с одной стороны, нормативная база, устанавливающая требования пожаро-

взрывобезопасности к ПИ, является весьма и весьма неполной, с другой стороны, принятые нормативные требования зачастую не выполняются, поскольку отсутствует надлежащий контроль над исполнением имеющихся нормативных требований.

Надо отметить, что ввоз пиротехнических изделий не контролируется. Рынок наводнен низкокачественными дешевыми пиротехническими изделиями. Пиротехнические изделия приобретаются за пределами республики частными лицами, не имеющими никакого представления о них. Приобретаются особенно доступные, дешевые в большинстве своем, пиротехнические изделия кустарного производства. Даже при беглом наблюдении можно обнаружить, что пиротехнические изделия продаются где угодно и кому угодно. Для приобретения пиротехнических изделий не предъявляются никакие требования, нет никаких возрастных ограничений.³ Все оптовые рынки завалены ПИ. Любой ребенок может приобрести ПИ без особого труда.

Отсутствия в республике законодательной базы еще более усугубляет положение. Мне удалось выявить только два нормативных документа:

1. Закон РА принятый 24 октября 2005 г. "О государственном урегулировании обеспечения технической безопасности."

2. Приказ МВД РА 27 мая 2002 г. "Правила утверждения порядка складирования и использования пиротехнических изделий при массовых мероприятиях."

Исследуя опыт, применяемый на Украине, оказалось, что нормативно-правовое обеспечение торговли и использования пиротехнических изделий регламентируются 14 НТД (нормативно-технических документов) и с 2004 года Украинская Национальная академия внутренних дел готовит специалистов в сфере организации оборота пиротехнических изделий.⁴

ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

Необходимо и в Армении перенять столь позитивный опыт.

Недавно я лично встретила продажу ПИ в кондитерском магазине. Сказать ничего не сказала, так как нет никакой законодательной основы. Особенно неутешительная складывается картина с применением приротехнических изделий во время празднеств (например, во время празднования Нового года на площадях) в местах скопления большого количества людей. У большинства людей на руках разнообразные ПИ разных калибров и модификаций (салюты, петарды, ракеты, бенгальские огни, фейерверки и т.д.)

Понятие опасной зоны им не знакомо, и конечно не соблюдаются расстояния между выпускающим, и общей массой людей. В результате имеются человеческие травмы. Причем из-за большого скопления людей не возможно определить, какое именно ПИ явилось источником поражения людей.

Нужно рассмотреть и другую сторону применения пиротехнических изделий частными лицами.

В газете NEWS.am за 25.08.2011г. была опубликована статья как в Ереване в 12:01 часов неожиданно загремела канонада, вернее салют, и старый дедушка, приняв это за начало войны, вскочил и выбежал на улицу. Оказалось, что это просто кто-то из соседей празднует свой день рождения. О том, что после этих залпов по всей округе стоит какофония сигнализаций машин

всех близлежащих улиц и говорить не надо. И обычно все веселящиеся почему-то устраивают салюты после полуночи, когда веселье доходит до кульминации, абсолютно не интересуясь о неудобстве, которое они доставляют окружающим. Этим создается не только опасность поражения и возникновения пожаров, но и усугубляет сердечно-сосудистые заболевания соседей, нарушая покой стариков и сон детей.

Хотя в Армении действует закон РА “Об административных правонарушениях”, где в статье 180 четко говорится, что с 22:00 до 06:00 запрещены проводить работы, сопровождающиеся шумовым эффектом, запрещены звуковые сигналы. В том же законе статье 219 указано, что подобные правонарушения должны рассматриваться и контролироваться территориальными органами власти и органами местного самоуправления, что очень успешно не выполняется. Нет четких механизмов для регулирования жалоб населения на шум и гам, возникающий от использования салютов частными лицами и от какофонии сигнализаций запаркованных вблизи машин.

Проблема весьма серьезна и требует немедленного решения. Задача регламентирования всех сфер связанных с ПИ, очевидна. Решить ее надо, приняв соответствующие нормативные акты на ввоз, транспортировку, хранения, реализацию и использования ПИ пока в республике не произошли крупномасштабные несчастные случаи. Ведь если на стене висит заряженное оружие, то оно когда-нибудь выстрелит.

¹ St'u lib.rus.ec. Елена Семенова. Вещи которые нас убивают. 2011.

² St'u Кирилов Г.Н., Дешевых Ю.И., Гилетич А.Н., Вогман Л.П. Требования пожарной безопасности при обращении пиротехнической продукции. Москва 2010. ст.3, 8-10.

³ St'u Вогман Л.П., Сотников О.В. Нормиро-

вание пожарной опасности фейерверочных пиротехнических изделий бытового назначения. Пожаровзрывобезопасность / 998. Т.7/2 ст.3-11

⁴ St'u Фаеев В.М., Лапин С.М., Давыдова Е.О. Пиротехника. Киев. 2005г., в 3-х томах.

PRIMARY ISSUES OF USAGE OF PYROTECHNIC PRODUCTS

Ruzanna MELIKSETYAN

*Arson and Explosives Expertises Department,
RA "National Bureau of Expertises" SNPO*

Since the old days the humanity has used fireworks during events which gave them fairy tale impression. The fireworks were organized by intelligent men who had been specialized in that sphere.

Issues related to the purchase and sale of pyrotechnic products in Armenia remain unsolved.

The modern market of civil pyrotechnics, which was formed after the collapse of the Soviet Union in the 90s of the last century, developed spontaneously and uncontrollably.

In the retail market came out not only familiar sparklers and firecrackers, but also fireworks, rockets, fountains and fireworks. The huge flow of pyrotechnic products surged from abroad, are often of very poor quality and therefore no explosion-proof. In Armenia there isn't conducted accounting of

accidents connected with the misuse of pyrotechnic products leading to fires and explosions.

The problem of circulation of pyrotechnic products in Armenia is very serious and requires immediate solution.

The task of regulating all areas related to the pyrotechnic products is obvious. It must be solved by adopting appropriate regulations for the importation, transportation, storage, realization and use of pyrotechnic products.

Fireworks were realized by individuals during wedding or birthday parties and any other events. Performers not having elementary knowledge about the safety rules of the usage of these products do not take into account required secure space, place, distance of people. Pyrotechnic products are sold in retail or wholesale markets without age limits.

All areas of pyrotechnic products started from their import, achievement, method of storage, sell and, of course, their usage, require serious examination and have regulatory requirement.

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ**IRANIAN SUPREME COURT PROCEDURES AND
THE VIOLATION OF DOCTRINE
OF DIVISION OF POWERS****Abolfazl Ameri Shahrabi***PhD student at YSU,
Faculty of Law*

Today, in many countries, exercise of authority by governments through distinct powers separated from each other and in most cases, states apparatus is divided in to three legislative, executive and judicial powers¹.

Such a division has a relatively long history and as a so called theory of separation of powers, it has been the issue of discussion from the time of Plato and Aristotle up to the present time, and philosophers like Montesquieu, Jean Jack Rousseau, John Lock and others each one somehow has endorsed this division and has considered it necessary for reformation of governments and establishment of individual freedom. From among these thinkers, influences of Montesquieu, French legal expert in 18th century detailed in his famous book "The Spirit of the Laws" have been more than others, and in most countries have been positively received². One of the important consequences of this theory is that if the legislative, executive and judicial powers are concentrated on one of the governmental powers or one person, no individual freedom will remain and the ground is prepared for dictatorship³.

Iranian legal system as well complies with this theory and in article 57 of the Constitutional Law, doctrine of separation of powers has been explicitly accepted and

based on this each one of the country's three powers are prohibited from interference with other powers' affairs and none is allowed to interfere with the duties and authorities of another power, and each power is obligated without encroachment and interference in other powers' domain of activities to do the duties to it is charged with according to the Constitutional Law. Thus, it is obvious that the powers will have no right to interpellate, call to account, appoint, dismiss or dissolve another power. Such independence in a country's governmental powers is called separation of powers. It is obvious that the judicial power and law courts are not exception to this rule and they are only the executer of legal rules and regulations and cannot directly enact a new law or regulation. However, sometimes it is seen that the judicial power by creating uniform judicial practices called Decisions of Unity of Judicial Practices establish an act which is as the law and this act seems to be interference of this power with other powers' affairs and in a sense it leads to unity of powers or at least the powers mixture. In this article, it is tried to address this issue from different aspects.

Position and necessity of judicial practice establishment. Amongst the legal sources⁴, judicial practice in order to keep pace with developments and events in the society has a special position and today, in most legal systems of the world including Iranian legal system, it is referred to as one of the principal sources of the law, so as the extent of its effect and legitimacy may be even a crucial

distinction point between Common Law legal system from other legal systems such as Roman and German laws. In definition of judicial practice, it can be said that judicial practice is "uniform legal and judicial method of law courts with regard to the legal issues repeated so many times that it can be said each time the courts of justice are faced with such issues, they again take the Same decision"⁵. In other words, judicial precedent is a custom and usage which prevails in courts of justice and its origin is the authority and power which is delegated to judges by the legislator for interpretation of the law. Judicial precedent is nothing but judicial and legal decisions generated by judges' mind and as a result, their interpretations of law are expressed as judgment and verdict. In other words, judicial precedent includes a group of judges' decisions issued in legal issues and in all of them one solution is followed and they should not be confounded with the court's decision which is issued by president of a law court⁶.

In principle, the need for judicial practice arises when the legislator in enactment of laws uses polysemous terms and words or members of parliament due to lack of care or proficiency regarding legal concepts enact the laws which unintentionally some ambiguities, flaws, shortcomings and contradictions have been caused in them and for this reason, they disable judges in taking the right course of action and in issuing the verdict. On the other hand, it is necessary that the courts' decisions to be based on articles and principles of the law, while modification of the law given the time distress and the need of society for new law, seems impossible, therefore the best way in such instances is that the judges to be bound according to laws and general legal principles to interpret the laws until the new law according to society's new requirements is enacted and since members of parliament are familiar with problems of people in the

society, the solutions and approaches specified by them which emerge as judicial practice can be closer to justice and more practical.

However, such practice is not specific to Iranian legal system and law enactment by judges and the judicial power is extensively and in advanced form in use. For example, the Common Law to which the term "judge-made-law" is given.

Types of judicial practice in Iranian law.

Judicial precedents sometimes are created only as the voluntary judicial custom and in other cases as the binding law. Consequently, in terms of being binding, judicial practices in Iranian legal system can be divided in to two groups:

1/ Binding judicial precedent. According to Law of Unity of Practice Unity enacted in 1950: "whenever in the National Supreme Court, to similar cases different practices are applied, at request of Minister of Justice or Chief of the National High Court of Cassation or the attorney general, Full Bench of the Supreme Court which in these cases is held with presence of at least 1 of chiefs and counselors of the Supreme Court, the disputed subject is investigated and gives its opinion on the issue in question. In this case, the vote of the majority in the mentioned bench is binding for divisions of the National Supreme Court and for the law courts in similar cases and will not change except as a result of new decision made by Full Bench of the National Supreme Court or enactment of new laws." It is seen that if a judicial decision on a subject becomes a judicial practice unity decision, from then on, like an act passed by the national assembly, it becomes binding and a law and all inhabitants of the country including domestic and foreign nationals, governmental and non-governmental offices, courts of justice, legal authorities both judicial and non-judicial should comply with it. Although contents of these decisions exert

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆԵՐԻ

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

no influence in cases which in the past were investigated and were closed, but non-compliance with decisions of judicial precedent unity after announcement of Full Bench of the Supreme Court and its ratification is considered non-compliance with the law and its breaking and the excuse for its non-performance on the part of judge by arguing that he was not aware of it or did not consider it suitable and consistent with his view or saw it in contrast with the law will not be accepted and courts in study of claims should act according to precedent unity decisions. However, compliance of courts with opinion of the Full Bench of the National Supreme Court is not for the reason that they have been convinced of the Supreme Court's argument, but for the obligation which is ordained by the law for the issue.

Thus, binding judicial practices in Iranian legal system is the very decision of the Full Bench of the National Supreme Court which is produced and formed by holding a meeting. In most European countries, judicial precedents are result of years-long dialogue between jurists and experts in this field and this indicates weakness and defect of judicial organization and system in Iranian legal system⁷. And whenever like the law of Common Law countries, court decision due to its strength and evidence convince other courts' presidents to comply with it, then one can claim that judicial precedent is an efficient source in law, but if like what in Iran is the case, lower courts are compelled to obey and comply with decisions of higher courts, it seems that judicial precedent has not been accomplished and courts have issued a verdict by simply relying on the Supreme Court's decision for unity of practice which has become as the law like other instances where there is statutory and codified law, while they may sometimes not be

satisfied and convinced with arguments and grounds of the National Supreme Courts and may disagree with it. A manifest example thereof is the precedent unity decision no.676 of 2005 by the National Supreme Court the issuance of which is against explicit content of article 3 of the Amendment Law of Holding Public and Revolutionary Courts. According to this law, proceeding for goods smuggling naturally falls within jurisdiction of the revolutionary courts located in crime place. Unfortunately, according to this decision of unity of practice, in regions where no revolutionary court is formed and existed, proceeding of goods smuggling cases is delegated to public and criminal courts, while in such instances, it was better the nearest revolutionary court to crime pace to be recognized as the competent authority in order to prevent any impairment and violence to inherent jurisdiction of courts and the parliament's statutory law. In this decision of unity of practice, it is clearly seen that a case investigation which falls within inherent jurisdiction of revolutionary courts, by decision of the National Supreme Court in the form of unity of practice has fallen within jurisdiction of another authority, i.e. public courts, and it seems to be beyond judges' interpretation of the law and is the same as the law enactment.

2/ Non-mandatory judicial precedent. But, there is another type of judicial precedents the compliance with which is not compulsory and obligatory and has no definite boundary and does not involve the obligation in the binding decisions of unity of practice or the very decisions of the Full Bench of the National Supreme Court.

Perhaps, the reason for creation of this type of judicial practice is that judges always are inclined in addition to mastering the law and precedent unity decisions of the National Supreme Court to be aware of opinion and decisions of other judges and colleagues of theirs in the form of ordinary

and normal practices in similar and parallel courts as well as opinions of high courts and if interested, to comply with them. Hence, in each court case, they compare their judicial issue and conclusion with practice and working way of other courts and often if they don't have confidence in their view and opinion, they seek their colleagues' fashion of working in other courts and this is known as non-mandatory judicial precedent.

One might assume this type of judicial precedent as a non-compulsory custom which is common and customary in law court and among judges. This type of judicial precedents is not equivalent to the law and their authority depends on judges' opinion and society's circumstances and laws' situation and in a judicial complex or division of a district or town's court or even throughout the country a particular practice for an issue may be in use without a legal obligation.

In non-mandatory precedent, judges make themselves bound to courts' previous best judgments and decisions. A manifest example of it is a petition which has not been signed by the petitioner and is submitted to the court, because the law is silent in this regard and no relevant precedent unity decision by the National Supreme Court has been issued. Most judges, given the prevailing custom in courts, reject this type of petition and this is as the non-mandatory judicial precedent. However, if president of a court contrary to this precedent, in court session, asks the petitioner to sign the petition or for correction and signature of the petition he sends a written notification for him, legally, there is no problem with his decision, because he has acted against the non-mandatory precedent and there is no obligation for him. However, in Iranian law, judicial interpretation has been foreseen in the Iran's Constitutional Law as a tool for discernment and administration of justice by resorting to which the judge brings legal

actions and events to law laboratory and analyzes each legal event and phenomenon⁸.

Now that we have become briefly acquainted with the way different judicial practices have been formed in Iran, this question crosses the mind: "Is the issuance of judicial precedent unity decisions (of binding type) by Full Branch of the National Supreme Court as violation of doctrine of separation of powers in Iranian legal system and interference of the judicial power with affairs of the legislative power?"

However, enactment of judicial precedent unity decision by the National Supreme Court from a thorough and meticulous view point is a kind of legislation and interference in the legislative power's affairs⁹.

But in answering this question, it can be said that first, although enactment and passing the laws and regulations according to article 85 of the Constitutional Law is an authority specific to members of the parliament which cannot be transferred to others, according to article 11 of the Constitutional Law, setting rules in the form of judicial precedent unity decisions by Full Bench of the National Supreme Court has been officially recognized and is considered a legal action, because the Constitutional Law has given this right to the judicial power and judges of the National Supreme Court¹⁰. Secondly, the Constitutional Law has provided for the executive power, which is charged with the duty to execute the laws passed by the parliament, the authority to ratify by-laws, circulations, and resolutions and delegation of such authority to the judicial power would not cause a problem. Thirdly, between judicial interpretation on the part of judges and enactment of law, a distinction should be made and existence of judicial interpretation next to the law is a rational exigency, because the written law always involves some shortcomings and has to be resolved through judicial prece-

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆԵՐԻ

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

dent. In fact, law interpretation should be part of the law itself and its complementary but on a distinct and independent stand. Fourthly, since the legislator is silent about enactment of judicial precedent decision and has no objection to it, he gives his consent to it and implicitly agrees with it.

In the end, it can be concluded that in Iran, as is mentioned in previous sections, judges are charged with the duty that first, by reliance on articles and principles of the law to issue their verdicts and according to Iranian civil and criminal laws, a judge is not allowed for any excuse even for the law ambiguity to refrain from proceeding and administering of justice⁶. On the other hand, due to great extent, complexity and volume of people's relationships in society, prediction and specification of due actions for all relationships, actions and behaviors of people by the legislative power is impossible. It is here that the only legal solution for judgment based on article 73 of the

Constitutional Law is law interpretation and a new judicial precedent in line with the codified laws should be generated and in this direction, the judges in Full Bench of the National Supreme Court in Iran by producing decisions of unity of judicial practices, apply their law interpretation authority which like the law is binding for everyone. Although this practice to some extent is in conflict with the doctrine of separation of powers and as far as possible, law formation through decisions of unity of practice and judges of the judicial power should be prevented, but it is the best way to follow in instances where the law has ambiguity, shortcoming and defect or is silent and brief. Because readjustment of the law by parliament is a very long process and in addition to this, due to lack of expertise with most of MPs it is still possible that they may again fail to compose and modify the right law according to society's requirements. However, the solution suggesting judicial practices made by judges through law interpretation which according to the Constitutional Law is permitted can be the best solution.

¹ Marie Gremona, Legal Method, 4th Edition, J.W. Arrowsmith Ltd, London: 2006, p. 62.

² Montesquieu, "The Spirit of the Laws", translation by Akbar Mohtadi, 6th edition, Amir Kabir Publication, 1971, p. 261.

³ With regard to relationship between freedom and doctrine of separation of powers, in article 16 of Human Rights Declaration it has come: "Every society in which individuals' rights are not secured and separation of powers has not been established has not a constitutional law."

⁴ Iran's law sources are : Islamic Jurisprudence, the law, custom, judicial precedent, and doctrine

⁵ Katouzian, Naser, Philosophy of Law, vol.2, 1st Edition, Mizan Publication, 2005,p317.

⁶ Report & Boulanger, Traite de Droit Civil d'apres le Traite de M. Planiol, T.I., Paris: 1957,p224.

⁷ Katouzian, Naser, "Introduction to Law", 1st edition, Enteshar Publication, 2000,p485.

⁸ Journal of the Capital Bar Association, no.13, Tehran, 2003,p11.

⁹ Hashemi, Seiyed Mohammad, "Constitutional Law",vol.2, Tehran: Qom Higher Education Compound, 1999,p15.

¹⁰ Article 214 of the Law of Criminal Procedure "... the court is bound to find the right judgment of each case in the law and in case there is no specific law about the case, by reliance on canonical sources or valid religious injunctions, to issue the case verdict and courts are not allowed on excuse of silence, defection, brevity, conflict or ambiguity of the codified laws to refrain from investigation of petitions, claims and issuance of verdict.

ԻՐԱՆԻ ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐԸ ԵՎ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԽԱԽՏՈՒՄԸ

Աբուլֆազլ Ամերի Շահրաբի

ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի ասպիրանտ

Իրանի իրավական համակարգը ուսումնասիրելիս կարող ենք գալ այն եզրակացության, որ դատական գործընթացներում որոշումների հաստատումը գերագույն դատարանի դատավորների կողմից համարվում է դատական իշխանության և դատավորների կողմից միջամտություն օրենսդիր իշխանության գործերին, ինչի հետևանքով առաջանում է իշխա-

նության թևերի տարանջատման սկզբունքի խախտում: Սակայն այս փաստը պետք է դիտարկել դատավորների լիազորությունների և պարտականությունների տեսանկյունից, ինչի մասին մանրամասն ներկայացված է ԻԻՀ Սահմանադրության մեջ: Մեջլիսի պատգամավորները անուշադրության, իրավաբանական տերմիններին անտեղյակ լինելու պատճառով հաճախ այնպիսի օրենքներ են հաստատում, որ շփոթմունքի ու թյուրիմացությունների տեղիք են տալիս: Հետևաբար, կարելի է առկա խնդիրը լուծել դատավորների՝ տվյալ օրենքի մեկնաբանությունների հիման վրա:

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

**ՄԱՐՔԵՔԻՆԳԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ
ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ**

Նաիրա ՄԱՆՈՒՀԱՐՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի
ամբիոնի հայցորդ*

Մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագիրը կոչված է իրավաբանորեն ամրագրելու և պատվիրատուի հանձնարարությամբ ձևակերպելու մասնագիտացված ընկերության կողմից անցկացվող մարքեթինգային հետազոտությունների անցկացման գործընթացը:

Մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի առարկան: Մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի առարկան որոշվում է՝

ա) մարքեթինգային հետազոտության հանձնարարությամբ, որը ներառում է կատարողի կողմից լուծման ենթակա խնդիրը, մարքեթինգային հետազոտության նպատակները, ուղղություններն ու օբյեկտը,

բ) կատարողի կողմից իրականացվող աշխատանքների ծրագրով,

գ) մարքեթինգային հետազոտությունների ընթացքում ստացված տեղեկությունը և կատարող-մարքեթոլոգի հանձնարարականները, այսինքն՝ կատարված հետազոտությունների արդյունքները պարունակող հաշվետվությանը ներկայացվող պահանջներով:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագիրը նախատեսում է անհրաժեշտ աշխատանքների իրակա-

նացում կատարողի հանձնարարության հիման վրա՝ կարելի է եզրակացնել, որ հանձնարարությունը պայմանագրի անբաժանելի մասն, և դրա բացակայությունը որոշակի հանգամանքներում կարող է հանգեցնել պայմանագիրը չկնքված ճանաչելուն: Մասնավորապես՝ եթե պայմանագրի բովանդակությունը թույլ չի տալիս որոշելու կողմերի պահանջները:

Մարքեթինգային հետազոտությունների պրակտիկան վկայում է՝ լիարժեք մարքեթինգային հետազոտության անցկացումը առանց հետազոտության (աշխատանքների ծրագրի) մանրամասն պլանի նախապես կազմման կարող է էականորեն նվազեցնել կատարող-մարքեթոլոգի աշխատանքի արդյունավետությունը, հանգեցնել չարդարացված ծախսերի, մարքեթինգային հետազոտության անցկացման ժամկետների երկարացմանը, իսկ հաճախ նաև էականորեն ազդել ստացվող արդյունքների հավաստիության և լրիվության վրա:

Համաշխարհային պրակտիկայում մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի կնքման դեպքում ընդունված է պատվիրատուի և կատարողի միջև համաձայնեցնել աշխատանքների ծրագիրը՝ որպես համապատասխան պայմանագրի անբաժանելի մաս՝:

Միաժամանակ, աշխատանքների ծրագրի մշակումը և ամրագրումը՝ որպես մարքեթինգային հետազոտության կատարման պայմանագրի անբաժանելի մաս, միշտ չէ, որ համապատասխանում է կողմերի շահերին՝:

Աշխատանքների ծրագրի կազմումը նպատակահարմար է, եթե պայմանագրի շրջանակներում անց է կացվում մեծամաշ-

տաբ մարքեթինգային հետազոտություն, որն իրականացվում է մի քանի ուղղություններով և նախատեսում է աշխատանքների զգալի ծավալ:

Մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի առարկան ունի համալիր բնույթ և ներառում է՝

1. մարքեթինգային հետազոտության ընթացքում իրականացվող աշխատանքները (հետազոտության գործընթացը),

2. մարքեթինգային հետազոտության ընթացքում ստացված արդյունքը՝ տեղեկատվությունը, կատարված հետազոտության վերաբերյալ հաշվետվության մեջ առարկայացված եզրակացություններն ու հանձնարարականները:

Կատարողի կողմից իրականացված մարքեթինգային հետազոտության վերաբերյալ հաշվետվության նշանակությունը այն է, որ վերջինս պարունակում է ոչ միայն հետազոտության ստացված արդյունքները (պատվիրատուին անհրաժեշտ մշակված տեղեկատվությունը և մարքեթոլոգի եզրակացություններն ու հանձնարարականները), այլ նաև մարքեթինգային հետազոտության ամբողջ գործընթացի, օգտագործված հետազոտության մեթոդների ու գործիքների նկարագրությունը, ինչը պատվիրատուին հնարավորություն է տալիս գնահատելու կատարված աշխատանքների որակը, դրանց արդյունքների հավաստիության աստիճանը, և պարզել, թե արդյոք պատշաճ կերպով է կատարվել պայմանագրային պարտավորությունը:

Միաժամանակ, մարքեթինգային հետազոտությունների անցկացման համաշխարհային երկարատև պրակտիկան թույլ է տալիս սահմանելու մարքեթինգային հետազոտությունների վերաբերյալ հաշվետվությանը ներկայացվող հիմնական պահանջները: Որպես օրինակ կարող ենք ներկայացնել մարքեթինգային և սոցիալական հետազոտությունների պրակտիկայի Միջազգային առևտրային պալատի և Մարքեթինգի ու հասարակական կարծիքի հետազոտման եվրոպական կազմակերպության

(ՄԱՊ և ՄՀԿՀԵԿ) միջազգային օրենսգրքի 34-րդ հոդվածով սահմանված՝ հաշվետվությանը ներկայացվող պահանջները:

Կատարված հետազոտությունների վերաբերյալ հաշվետվության հավելվածներում, որպես կանոն, տրվում են վիճակագրորեն մշակված տեղեկատվությամբ աղյուսակներ, դիագրամներ, գծագրեր, գրաֆիկներ և այլն: Մարքեթինգային հետազոտությունների վերաբերյալ հաշվետվության հավելվածներում ֆիքսված տվյալները անհրաժեշտ են պատվիրատու ընկերության մասնագետների կողմից ստացված արդյունքների առավել խորը ընկալելու համար³:

Մարքեթինգային հետազոտության որակի վերաբերյալ պայմանը: Հայաստանյան առևտրային շրջանառության ժամանակակից պայմաններում մարքեթինգային հետազոտությունների իրավական կարգավորման համար առանձնահատուկ նշանակություն և արդիականություն են ներկայացնում կատարված հետազոտությունների որակի վերաբերյալ հարցի լուծումը և պայմանագրում մարքեթինգային հետազոտությունների որակին ներկայացվող պահանջների հաստատումը: Դրա հետ մեկտեղ՝ պրակտիկայում նկատվում է հետազոտությունների որակի վերաբերյալ պատվիրատուների ոչ միանշանակ պատկերացում: Շատ պատվիրատուներ մարքեթոլոգի աշխատանքի որակը գնահատում են ըստ մարքեթինգային գործունեության մեջ ծագող այս կամ այն պրոբլեմային իրավիճակի վերաբերյալ պատվիրատուի սեփական պատկերացումներին ստացված արդյունքների համապատասխանության աստիճանի:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 719 հոդվածի կետ 1-ի համաձայն՝ կապալառուի կատարած աշխատանքի որակը պետք է համապատասխանի կապալի պայմանագրի պայմաններին, իսկ պայմանագրում նման պայմանների բացակայության կամ դրանց թերի լինելու դեպքում՝ համապատասխան տեսակի աշխատանքներին

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

սովորաբար ներկայացվող պահանջներին:

Քաղաքացիական օրենսգրքի դրույթները թույլ են տալիս մարքեթինգային հետազոտությունների որակը սահմանել սովորաբար նմանատիպ հետազոտություններին ներկայացվող պահանջներին համապատասխան՝ պայմանագրում որակի վերաբերյալ պայմանների բացակայության դեպքում: Մարքեթինգային հետազոտությունների համաշխարհային պրակտիկան, անպատճառ, մշակել է սովորաբար ներկայացվող պահանջները, որոնց մի մասը ամրագրված է ՄԱՊ և ՄՀՀԿՀԵԿ միջազգային օրենսգրքում: Սակայն ժամանակակից հայաստանյան պայմաններում հայրենական մարքեթինգային հետազոտությունների պրակտիկան ոչ միատարր է, և խոսել ձևավորված, նմանատիպ աշխատանքներին սովորաբար ներկայացվող պահանջների մասին դեռ վաղ է:

Տվյալ հանգամանքն անհրաժեշտություն է առաջացնում մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման յուրաքանչյուր պայմանագրում սահմանել աշխատանքների որակի և դրանց արդյունքին ներկայացվող անհատական պահանջներ: Ընդ որում, կարևոր է մշակել հիմնական չափանիշներ, որոնց համապատասխան կողմերը պայմանագրում կսահմանեն աշխատանքի որակի պահանջները և կզնահատեն իրենց ստացած արդյունքի համապատասխանությունը այդ չափանիշներին:

Տվյալ խնդրի լուծման համար նպատակահարմար է ուսումնասիրել, թե ինչպես են սահմանվում որակին ներկայացվող պահանջները, և ինչպես է զնահատվում կատարված աշխատանքների որակը մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի հետ որոշակի նմանություն ունեցող գիտահետազոտական աշխատանքների կատարման պայմանագրում: Գիտահետազոտական աշխատանքների որակին ներկայացվող պահանջը ո-

րոշվում է աշխատանքների կատարման հանձնարարությամբ, ելակետային տվյալներով և այլ տեխնիկական պահանջներով, ընդ որում, ինչպես նշում է Ն.Պ.Վասիլևսկայան, գիտահետազոտական աշխատանքների որակական բնութագիրը բավականին բազմազան է, ինչն աշխատանքների ստեղծագործական բնույթի և արդյունքի անորոշության հետևանք է: Կատարված գիտահետազոտական աշխատանքների որակը որոշվում է հանձնարարությանը և այլ ելակետային տվյալներին ստացված արդյունքների համապատասխանության աստիճանով: Որակի գնահատման դեպքում պետք է հաշվի առնվեն ելակետային գաղափարների ճշտությունը, օգտագործվող նյութերի լրիվությունը, միջանկյալ և վերջնական արդյունքների վրա ազդեցություն ունեցող բոլոր գործոնների վերլուծությունն ու ընդհանրացումը, հետազոտության, փորձարարությունների և փորձարկումների մեթոդների ճշտությունը, հաշվարկների ճշգրտությունը, եզրահանգումների, հանձնարարականների և առաջարկությունների օգտակարությունը, նորությունը, համակողմանիությունը, հավաստիությունը, հիմնավորվածությունը, տրամաբանվածությունը և յուրատեսակությունը, ձևակերպումների պարզությունն ու հստակությունը և այլն⁶:

Կարծում եմ՝ մարքեթինգային հետազոտությունների որակի տակ պետք է հասկանալ հանձնարարությանը և մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրով նախատեսված այլ ելակետային տվյալներին և պահանջներին մարքեթինգային հետազոտությունների ստացված արդյունքների համապատասխանության աստիճանը: Պահանջները, որոնց պետք է համապատասխանեն մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքները, կարելի է միավորել հետևյալ խմբերում՝

1. մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման հանձնարարությունից և այլ ելակետային տվյալներից բխող պահանջներ,

2. օգտագործվող մարքեթինգային հետազոտությունների մեթոդների առաջընթացությունն ու տեխնիկական մակարդակը,

3. մարքեթինգային հետազոտությունների անցկացման ժամանակ ստացված տեղեկատվության բավարարությունը պատվիրատուի մոտ ծագած պրոբլեմային իրավիճակների լուծման համար,

4. կատարողի եզրահանգումների և հանձնարարականների հիմնվածությունը մարքեթինգային հետազոտությունների ընթացքում ստացված տվյալների վրա,

5. մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների լրիվությունն ու պատշաճ ձևավորումը կատարված հետազոտության վերաբերյալ հաշվետվությանը պայմանագրով ներկայացվող պահանջներին համապատասխան:

Ժամկետի վերաբերյալ պայմաններ:

Սկզբնական և վերջնական ժամկետի վերաբերյալ պայմանը էական և անհրաժեշտ է մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի համար, քանի որ մշտապես փոփոխվող շուկայական իրավիճակի պայմաններում աշխատանքները ժամանակին սկսելուց և ավարտելուց են կախված մարքեթինգային հետազոտության ընթացքում ստացված արդյունքների հավաստիությունն ու արդյունավետությունը: Կատարված մարքեթինգային հետազոտության ժամկետների վերաբերյալ պայմանագրային պայմանի համաձայնեցման կարևորության մասին է վկայում նաև այն փաստը, որ ռուսաստանյան պատվիրատուների 53%-ը իբրև մարքեթինգային հետազոտությունը կատարողին ներկայացվող հիմնական պահանջ առաջ են քաշում հետազոտության կատարման արագությունն ու օպերատիվությունը⁶:

Աշխատանքների կատարման ժամկետների վերաբերյալ պայմանների համաձայնեցման դեպքում պետք է նախ և առաջ հաշվի առնվեն մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման ժամանակ կատարողի հնարավորություններն ու նրա

կողմից օգտագործվող մեթոդները⁷:

Պայմանագրի հիման վրա մի քանի փուլ ներառող լայնամասշտաբ մարքեթինգային հետազոտությունների անցկացման դեպքում նպատակահարմար է համաձայնեցնել աշխատանքների կատարման ոչ միայն սկզբնական և վերջնական ժամկետները, այլև մարքեթինգային հետազոտության ընթացքում իրականացվող աշխատանքների ծրագրով նախատեսված առանձին փուլերի կատարման միջանկյալ ժամկետները: Մարքեթինգային հետազոտության առանձին փուլերի կատարման միջանկյալ ժամկետների համաձայնեցման կարևորությունը հաստատվում է նաև նրանով, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 706 հոդվածի 1-ին կետի 2-րդ մասի համաձայն՝ կապալառուն (կատարողը) պատասխանատվություն է կրում աշխատանքը կատարելու ինչպես սկզբնական և վերջնական, այնպես էլ միջանկյալ ժամկետները խախտելու համար, եթե այլ բան սահմանված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ նախատեսված չէ պայմանագրով, իսկ Քաղաքացիական օրենսգրքի 421 հոդվածի 2-րդ կետում նշված կատարման կետանցի հետևանքները վրա են հասնում աշխատանքը կատարելու վերջնական ժամկետը խախտելու դեպքում:

Գնի և հաշվարկման կարգի վերաբերյալ պայման: Մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման գրեթե բոլոր պայմանագրերը պարունակում են մարքեթինգային հետազոտությունների գնի վերաբերյալ պայման, որը պայմանագրի էական և անհրաժեշտ պայման է: Կարծում են, որ ներկայիս տնտեսական պայմաններում ՀՀ առևտրային կազմակերպությունները մարքեթինգային հետազոտություններ կատարող կազմակերպություն ընտրելիս նախ և առաջ հաշվի են առնում նրանց կողմից առաջարկված գինը:

Մարքեթինգային հետազոտությունների գնի համաձայնեցման դեպքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 707 հոդվածը: Մարքեթինգային

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

հետազոտությունների գինը որոշվում է աշխատանքների արժեքի վրա ազդող բազմաթիվ գործոնները հաշվի առնելով և առաջին հերթին կապված է աշխատանքի յուրաքանչյուր փուլի ծավալի, օգտագործվող հետազոտության այս կամ այն մեթոդների առանձնահատկություններով: Օրինակ, բնակչության զանգվածային հարցումներ ացկացնելիս պետք է հաշվի առնվեն հարցաթերթերի պատրաստման և տարածման, նորագույն ծրագրային սարքավորումների միջոցով ստացված տվյալների մշակման ծախսերը, հարցազրույցին մասնակցելու համար հարցվողների վարձատրության չափը կամ հարցվողներին հարցումներում ներգրավվելու համար նրանց միջև անցկացվող խաղարկության ծախսերը և այլն:

Մարքեթինգային հետազոտությունների արժեքի վրա ազդեցություն ունեցող գործոնների բազմաթիվ լինելու պատճառով նպատակահարմար է կողմերին հանձնարարել աշխատանքների գինը որոշել նախահաշիվ կազմելով: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 707 հոդվածի 4-րդ կետի 2-րդ մասի համապատասխան պայմանագրում այլ նշումների բացակայության դեպքում աշխատանքի գինը (նախահաշիվը) համարվում է անփոփոխ, այսինքն՝ վերանայման չի ենթարկվում լրացուցիչ աշխատանքների կատարման անհրաժեշտություն ծագելու դեպքում:

Ինչպես ցույց է տալիս մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պրակտիկան, պայմանագրային պայմանների համաձայնեցման փուլում, այսինքն՝ մինչև աշխատանքների փաստացի սկիզբը, հաճախ դժվար է լինում որոշել կատարման ենթակա աշխատանքների ողջ ծավալը, և հետազոտության ընթացքում հաճախ լրացուցիչ աշխատանքներ կատարելու անհրաժեշտություն է առաջանում: Նման իրա-

վիճակում կողմերի շահերից ելնելով առավել նպատակահարմար է մոտավոր նախահաշիվ կազմեն, որը անհրաժեշտության դեպքում կարող է վերանայվել: Պայմանագրում սահմանված աշխատանքների գնի (ինչպես մոտավոր, այնպես էլ հաստատուն) էական գերազանցման հետևանքների մասին ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 707 հոդվածի 5-րդ և 6-րդ կետերում նախատեսված կանոնները լիարժեք կերպով արտահայտում են պայմանագիր կողմերի շահերը և պետք է հաշվի առնվեն մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի կատարման ընթացքում: Անխոս, մարքեթինգային հետազոտությունների գնի համաձայնեցման դեպքում պետք է սահմանազատվեն վերջինիս հետևյալ բաղկացուցիչները՝

1. հետազոտություններ իրականացնողի կատարած ծախսերի հատուցում,

2. կատարողի վարձատրությունը:

Հաշվարկների կարգն ու ձևը կողմերն ինքնուրույն են սահմանում, և կախված են մարքեթինգային հետազոտությունների բնույթից և ծավալից, պայմանագիր կողմերի կոմերցիոն փորձի առանձնահատկություններից:

Մարքեթինգային հետազոտության արդյունքի հանձնման և ընդունման կարգը: Աշխատանքների կատարման պայմանագրերի, մասնավորապես մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի համար կարևոր նշանակություն ունի կատարողի կողմից աշխատանքների արդյունքի հանձնումը և պատվիրատուի կողմից դրա ընդունումը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 718 հոդվածը սահմանում է պատվիրատուի կատարած աշխատանքի արդյունքի ընդունման ընդհանուր կանոնները՝ սահմանելով, որ ընդունման ժամկետն ու կարգը պետք է նախատեսվեն պայմանագրով:

Պրակտիկայի ամփոփումը թույլ է տալիս պնդել, որ պայմանագրում մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքի հանձնման և ընդունման կարգը սահմանե-

լիս նպատակահարմար է համաձայնեցնել հետևյալ պայմանները՝ մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքը պատրաստ լինելու վերաբերյալ պատվիրատուին տեղեկացնելու կարգն ու ժամկետը, աշխատանքների արդյունքի ընդունման տեղը, ժամկետներն ու կարգը, աշխատանքների արդյունքի հանձնման-ընդունման վերաբերյալ երկկողմանի ակտի ձևը, ինչպես նաև մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքի հանձնման կամ ընդունման վերաբերյալ միակողմանի ակտի կազմման պայմաններն ու կարգը՝ երկկողմանի ակտ կազմելուց, այն ստորագրելուց կամ աշխատանքների արդյունքը ընդունելուց պայմանադիր կողմի հրաժարման դեպքում: Պայմանագրում միջանկյալ ժամկետների նշմամբ աշխատանքների առանձին փուլերի սահմանման դեպքում ցանկալի է համաձայնեցնել ոչ միայն վերջնական, այլև միջանկյալ արդյունքների հանձնման և ընդունման կարգը:

Պետք է համաձայնվել այն կարծիքի հետ, որ աշխատանքի (դրա արդյունքի) ընդունումը նշանակում է ոչ թե ինքնին փոխանցումը, այլ կատարված աշխատանքի որակի հավանությունը, դրա կատարման հաստատումը: Հետևաբար մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների ընդունման ժամանակ պատվիրատուն պետք է ուշադրություն դարձնի աշխատանքների արդյունքի որակի գնահատման, հանձնարարությանը և պայմանագրով սահմանված այլ պահանջներին դրա համապատասխանության, աշխատանքների արդյունքում թերությունների բացահայտման և կատարված աշխատանքի արդյունքի ընդունման վերաբերյալ ակտում դրանց ֆիքսման վրա:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 718 հոդվածը, սահմանելով աշխատանքների արդյունքների հանձնման և ընդունման ընդհանուր կարգը, նախատեսում է աշխատանքների արդյունքների ինչպես ակնհայտ, այնպես էլ թաքնված թերությունների հայտնաբերման դեպքում հատուկ

հետևանքները: Մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների ակնհայտ թերությունները կարող են հայտնաբերվել ընդունման սովորական եղանակի դեպքում (օրինակ, պատվիրատուի մոտ ծագած մարքեթինգային գործունեության պրոբլեմային իրավիճակի լուծման համար ստացված տեղեկատվության անբավարարությունը կամ էլ մարքեթինգային հետազոտությունների ընթացքում ստացված տվյալների հիման վրա կատարողի եզրահանգումների չհիմնավորվածությունը):

Առանձնահատուկ ուշադրություն է պահանջում մարքեթինգային հետազոտությունների թաքնված թերությունների վերաբերյալ հարցի դիտարկումը: Մարքեթինգային հետազոտության արդյունքի թաքնված թերությունների տակ պետք է հասկանալ այնպիսի թերություններ, որոնք չէին կարող հայտնաբերվել պատշաճ հանձնման և ընդունման ժամանակ, բայց որոնք հայտնաբերվել են պատվիրատու կազմակերպության տնտեսական գործունեության մեջ մարքեթինգային հետազոտության արդյունքների ներդրման ընթացքում: Հնարավոր թյուրիմացություններից խուսափելու համար անհրաժեշտ է պայմանագրում համաձայնեցնել աշխատանքների ոչ պատշաճ որակով պայմանավորված պատվիրատուի պահանջների ներկայացման ժամկետները՝ հատկապես կապված մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների ներդրման ընթացքում թաքնված թերությունների առումով, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 722 հոդվածով նախատեսված է, որ աշխատանքի արդյունքի անպատշաճ որակի հայտնաբերման ժամկետները կարող են փոփոխվել կապալի պայմանագրով:

Մարքեթինգային հետազոտության արդյունքների օգտագործման վերաբերյալ պայման: Մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների ներդրումը կարող է էականորեն բարելավել պատվիրատու ընկերության ֆինանսատնտեսական ցուցանիշները, կազմակերպությանը տալ

ՔԱՂԱՔԱՑԻՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

մրցակցային առավելություններ, իսկ հետազոտությունների արդյունքներն ունեն առևտրային մեծ արժեք: Հասկանալով մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների գաղտնիության պահպանման կարևորությունը՝ անհրաժեշտ է մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրերում ներառել ստացված արդյունքները երրորդ անձանց փոխանցելն արգելող պայման:

Արտասահմանյան երկրներում մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման ոչ մի պայմանագիր չի կնքվում առանց մարքեթինգային հետազոտության արդյունքի օգտագործման կարգը սահմանելու: Մարքեթինգային և սոցիալական հետազոտությունների պրակտիկայում ՄԱՊ և ՄՀՀԿՀԵԿ միջազգային օրենսգիրքը նույնպես նախատեսում է հետազոտությունների արդյունքների օգտագործման կանոններ: Միջազգային օրենսգրքի 29-րդ հոդվածին համապատասխան՝ կատարողի և հաճախորդի միջև կնքված պայմանագրում պետք է վերապահում արվի հետազոտության արդյունքների նկատմամբ սեփականության իրավունքի վերաբերյալ, ինչպես նաև պետք է պարունակեն այդ արդյունքները հետագայում հրապարակելու վերաբերյալ այլ պայմանավորվածություններ՝ առավել ընդհանուր ձևով: Օրենսգրքի 19-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ հետազոտության արդյունքները և մարքեթինգային հետազոտության նախագծում պարունակող տվյալները հաճախորդի (պատվիրատուի) սեփականությունն, հետազոտության արդյունքներն ու տվյալները կատարողը չի կարող հրապարակել երրորդ անձին, բացի այն դեպքերից, երբ առկա է հաճախորդի նախնական գրավոր համաձայնությունը:

Իբրև մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների չարտոնված օգտագործումից պայմանադիր կողմերի

պաշտպանության միջոց՝ համաշխարհային պրակտիկայում ակտիվորեն կիրառվում են պաշտպանության միջոցներ, որոնք նախատեսված են անբարեխիղճ մրցակցության մասին օրենսդրությամբ և հեղինակային ու հարակից իրավունքների պաշտպանության մասին իրավական ակտերի նորմերով: Հետաքրքիր է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 37-րդ գլխի 4-րդ պարագրաֆը, որը նվիրված է նախագծային և հետազոտական աշխատանքների կապալի պայմանագրի իրավական կարգավորմանը, նախատեսում է պայմանագրի կողմերի՝ աշխատանքների արդյունքների օգտագործման կարգը: Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 759 հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ կապալառուն իրավունք չունի նախագծային փաստաթղթերը փոխանցել երրորդ անձանց առանց պատվիրատուի համաձայնության, եթե այլ բան նախատեսված չէ պայմանագրով: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 758 հոդվածի համաձայն՝ պատվիրատուն պարտավոր է կապալառուից ստացած նախագծային փաստաթղթերը օգտագործել միայն պայմանագրով նախատեսված նպատակներով, նախագծային փաստաթղթերը չփոխանցել երրորդ անձանց և առանց կապալառուի համաձայնության չհրապարակել դրանցում պարունակող տվյալները:

Նմանատիպ կանոններ անհրաժեշտ է ամրագրել նաև մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրերի նկատմամբ: Ստացված արդյունքների չարտոնված օգտագործումից պայմանագրի կողմերի պաշտպանության նպատակով ներկայումս անհրաժեշտ է կողմերին հանձնարարել պայմանագրում սահմանել հետազոտության արդյունքի օգտագործման կարգը՝ քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան նորմերին հղում կատարելու կամ մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքների օգտագործման սեփական կանոնների մշակման ճանապարհով: Այն դեպքում, երբ պայմանագ-

րում սահմանափակված է պատվիրատուի իրավունքը մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքի օգտագործման նկատմամբ, անհրաժեշտ է սահմանել այն նպատակները, որոնց ուղղությամբ պատվիրատուն իրավունք ունի օգտագործելու ստացված արդյունքները: Կարևոր է նաև նշակել պայմանադիր կողմին՝ մարքեթինգային հետազոտությունների արդյունքը երրորդ անձին փոխանցելու, պայմանագրում նախատեսվածից բացի այլ նպատակներով այն օգտագործելու մտադրության վերաբերյալ տեղեկացնելու պայմաններն ու կարգը, և որոշել պայմանադիր կողմի համաձայնության ձևը ու տվյալ հարցի լուծման ժամկետները:

Ստացված տեղեկատվության գաղտնիության մասին պայման: Մարքեթինգային հետազոտությունների իրականացման պայմանագրի կատարման ընթացքում կողմերին կարող է հայտնի դառնալ գաղտնի տեղեկատվություն: Օրինակ, պատվիրատուն կարող է տեղեկանալ հետազոտության անցկացման հատուկ տեխնիկական եղանակների և մեթոդների վերաբերյալ (ներառյալ՝ ծրագրային ապահովումը), կատարողը, վերլուծելով պատվիրատուի կազմակերպության տնտեսական վիճակը, կարող է ստանալ պատվիրատուի առևտրային գաղտնիք կազմող տեղեկություններ: Նման իրավիճակը առաջացնում է մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրում գաղտնի տեղեկատվության օգտագործման կարգի համաձայնեցման և առանց պայմանադիր կողմի համաձայնության երրորդ անձանց գաղտնի տեղեկատվության հրապարակման արգելքի հաստատման անհրաժեշտություն:

Կարևոր է ընդգծել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 725 հոդվածը իմպերատիվ

ձևով սահմանում է պայմանագրի կատարման ընթացքում կողմերի ստացած գաղտնի տեղեկատվության՝ առանց պայմանադիր կողմի համաձայնության երրորդ անձանց հրապարակման արգելքը: Ուստի մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրում գաղտնի տեղեկատվության օգտագործման կարգի վերաբերյալ հատուկ պայմանի բացակայությունը չի բացառում խախտողի նկատմամբ գործող օրենսդրությամբ նախատեսված պաշտպանության միջոցների կիրառումը: Սակայն, պայմանադիր կողմի հնարավոր անբարեխիղճ գործողություններից մյուս կողմին պաշտպանելու նպատակով մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրում անհրաժեշտ է նախատեսել առևտրային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների, այլ գաղտնի տեղեկությունների ցանկը, որոնց հրապարակումը երրորդ անձանց չի թույլատրվում, ինչպես նաև սահմանել պայմանագրային պարտավորությունների կատարման ընթացքում այդպիսի տեղեկատվության օգտագործման պայմաններն ու կարգը:

Այսպիսով, դիտարկեցինք մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագրի միայն հիմնական պայմանները: Մարքեթինգային հետազոտությունների օրենսդրական կարգավորման գրեթե լրիվ բացակայության պատճառով կողմերը պետք է կարգավորեն և համապատասխան պայմանագրում ամրագրեն իրենց փոխհարաբերությունների բոլոր այլ տեսանկյունները, որպեսզի մարքեթինգային հետազոտությունների կատարման պայմանագիրը հաշվի առնի պայմանադիր կողմերի գործունեության առանձնահատկություններն ու պահանջները և առավելապես համապատասխանի իրենց շահերին:

¹ St'u Маркетинговые исследования в России. Аналитический сборник / Авт. и сост. А.В.Фисун. М., 1998, էջ 30:

² St'u Денисова Г.С., Гук А.А. Маркетинговые исследования российского рынка: опыт анализа // Маркетинг и маркетинговые исследования в России, 1998, ֆիվ 1, էջ 5:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

-
- ³ Տե՛ս Գолубков Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. М., 1998, էջ 246:
- ⁴ Տե՛ս Василевская Н.П. Вопросы творчества в правоотношениях, вытекающих из договоров на выполнение научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ. Автореферат дисс. ... к.ю.н. Л., 1974, էջ 11:
- ⁵ Տե՛ս Ринг М.П. Договоры на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы. М., 1967, էջ 121-123:
- ⁶ Տե՛ս Маркетинговые исследования в России. Аналитический сборник / Авт. и сост. А.В.Фисун. М., 1998, էջ 79:
- ⁷ Տե՛ս Նույն տեղում, էջ 83:
- ⁸ Տե՛ս Гражданское и торговое право капиталистических государств / Под ред. К.К.Яичкова. М.: Международные отношения, 1966, էջ 302:
-

GENERAL CONDITIONS OF THE CONTRACT ON EXECUTION OF MARKETING RESEARCH

Naira MANUCHARYAN

*PHD student,
YSU, Chair of Civil Law*

The main purpose of the submitted work is to develop recommendations for execution of general conditions of the contract of marketing research performance.

The contract on execution of marketing research intends to legally consolidate and formalize the process of conducting market research carried out by the specialized company at the request of the customer. Lack of specific normative regulations of relations in the result of market research, the complexity and duration of the process of marketing research necessitate detailed and careful design of the conditions of the contract under consideration.

The investigation of basic conditions of marketing research is realized, particularly, the subject of the contract, the quality of marketing research, initial, final and intermediate periods of work, the price of marketing research and payment terms of the parties, the order of delivery and acceptance of outputs and outcomes of marketing research, the terms of using the acquired results by the parties in their future economical activity.

The research of the terms of the contract subject enabled to conclude that the requirements of the customer on implementation of the marketing research are considered as the integral part of the contract and their absence, under certain conditions, can

lead to invalidity of the contract, recommend the parties under contract to develop and reconcile the program of works carried out during market research.

Studies of the conditions of the quality of marketing research have led to the conclusion that under the context of the quality of marketing research the level of conformity of the results of the task and other source data and requirements under the contract on marketing research should be understood. Therefore, it is necessary to establish individual requirements of work quality and their results for each particular contract of marketing research.

The summarizing of the practice enables to claim that in case of determination of the contract terms on the order of delivery and acceptance of the results of marketing research it is advisable to agree on the following conditions: the order and the period of notification of the customer about the readiness of the marketing research results, the place, term and manner of acceptance of the work results, the form of bilateral act of acceptance of the work results, as well as the terms and conditions of execution of the unilateral act of acceptance of the work results by the parties in case of deviation of the counterparty from execution of the bilateral act, denial of its signing or refusal of accepting of the work results.

In order to protect the parties from the unauthorized usage of the obtained results it is necessary to recommend the parties to determine in the contract the order of using the research results.

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԵՔ**«ԻՆՔՆԱԲԱՎ ՌԵԺԻՄՆԵՐԸ» ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ****Արտակ ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

20-րդ դարի սկզբին միջազգային համակարգը ընկալվում էր որպես համեմատորեն սակավաթիվ նորմեր պարունակող հիերարխիկ բուրգ, ուր պետությունները համարվում էին համարյա միանձնյա գործող մուխ (փակ) և միակ դերակատարներ¹, իսկ ժամանակակից միջազգային իրավունքը նման է կիրառման բնագավառում կրկնօրինակվող մանրամասնեցված կարգեր ունեցող խիտ ցանցի, որը ծավալվում է շրջակա միջավայրի միջազգային իրավական պաշտպանությունից մինչև մարդու իրավունքների և միջազգային առևտուր: Նման անցումների և փոխակերպումների լույսի ներքո քաղաքական և իրավական տեսություններում առաջ քաշվեց ցանցի՝ որպես իրավակարգի հայացքների և հասկացությունների մրցակցող համակարգի հայեցակարգը: Նրանք միջազգային իրավունքը նկարագրում էին որպես կառավարական պաշտոնյաների, իրավաստեղծ մարմինների և դատավորների մի համակարգ², որպես «օրենքի ապատարածքայնացված համակարգ», որը փոխակերպել է պետությունը³ կամ էլ որպես լեգիտիմություն ստեղծող աշխարհով մեկ տարածվող հորիզոնական ճկուն համակարգ⁴:

Նման պայմաններում մենք սկսում ենք գործ ունենալ ոչ թե միատարր և ֆորմալ տեսակետից միասնականորեն կարգավորվող համակարգի հետ, այլ տարբեր հատուկ նորմերի (lex specilais-ի) համախմբերի վրա հիմնվող, դրանցով կարգավորվող

և առաջնորդվող տարբեր ենթահամակարգեր հետ:

2001 թ. Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի (ՄԻՉ) կողմից ընդունված «Պետությունների՝ միջազգային իրավախախտումների համար պատասխատավության հողվածները» հավասար հայեցակարգային հիմքերի վրա են դնում ընդհանուր միջազգային իրավունքի և միջազգային իրավունքի նոր՝ տարածվող ռեժիմներում առկա երկրորդային նորմերի փոխհարաբերակցությունը: «Հատուկ կանոն» վերանագրված 55-րդ հոդվածը փաստորեն բացում է դռները նման երկրորդային կանոնների համախմբերի համար:

«Այս հողվածները չեն կիրառվում այնտեղ և այն չափով, որով միջազգային իրավախախտման պայմանները կամ պետության միջազգային պատասխանատվության կիրառման բովանդակությունը տնօրինվում են միջազգային իրավունքի հատուկ կանոններով»⁵:

Մի կողմից թվում է, թե հատուկ նորմերը ձևակերպված են որոշ առաջնային նորմեր փոխատեղելու համար (օրինակ՝ պետությունների միջազգային իրավական պատասխանատվության բնագավառում)⁶՝ անձեռնմխելի թողելով նման իրավական շրջանակի մնացյալ մասի կիրառումը:

Մեկնաբանությունների 55-րդ հոդվածը անդրադառնում է նաև հատուկ նորմերի բոլոր տեսակներին՝ սկսած դրանց «թույլ» (տարրալուծված) տեսակներից, որոնք, պարզապես, հատուկ կետերի մասով *փոփոխում են* ընդհանուր միջազգային իրավունքը և ավարտուն, «ինքնաբավ ռեժիմների» նման «ուժեղ» (խտացված) տեսակները, որոնք հստակ դրույթի կամ ռեժիմի կառուցվածքի բնույթից կամ օբյեկտից կամ էլ նպատակից ելնող ենթադրության

միջոցով փորձում են ընդհանրապես բացառել ընդհանուր միջազգային իրավունքի կիրառումը⁶:

Ընդհանուր միջազգային իրավունքի բացառմանն ուղղված հատուկ նորմի այս տեսակի մասին հայեցակարգը բնութագրվում է որպես «ինքնաբավ ռեժիմներ» (ավտոնոմ ռեժիմներ) (self-contained regimes):

ՄԱԿ-ի Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը սահմանել և ճանաչել է ինքնաբավ ռեժիմները որպես պետությունների պատասխանատվությունը կարգավորող նորմերի ենթադաս (իսկ ավելի հստակ՝ «խտացված նորմեր»): Որպես այդպիսին՝ այն, ամենայն հավանականությամբ, տարածվում է այն դեպքերի վրա, երբ երկրորդային նորմերի որոշակի համախումբը ընդհանուր իրավական զանգվածում հավակնում է գերակայություն ունենալ միջազգային պատասխանատվության՝ այլ երկրորդային նորմերի նկատմամբ:

Այս եզրի ծագումը կապվում է ՄԱԿ-ի Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի հատուկ զեկուցող Վիլլեմ Ռիփհեգենի անվան հետ: ՄԻՉ ներկայացրած հաշվետվություններում և Միջազգային իրավական պատասխանատվության հոդվածների վերաբերյալ իր դիտողություններում և առաջարկություններում Ռիփհեգենը մի շարք նոր եզրեր ներդրեց: Ըստ Ռիփհեգենի՝ «...միջազգային իրավունքը կառուցվում է ոչ թե մեկ միասնական համակարգի, այլ մի շարք փոխկապակցված ենթահամակարգերի հիման վրա, որոնցից յուրաքանչյուրի շրջանակներում առաջնային և երկրորդային նորմերը սերտ փոխկապակցված են և ըստ էության անբաժանելի են իրարից⁷: Ռիփհեգենը կիրառում է նաև «հատուկ ռեժիմներ», «օբյեկտիվ ռեժիմներ», «իմպերատիվ ենթահամակարգեր» կամ «պարտադիր օբյեկտիվ ռեժիմներ» եզրերը: Նախ և առաջ փորձենք հասկանալ, թե տվյալ համատեքստում ինչ է նշանակում «ենթահամակարգ» տերմինը:

Ըստ հատուկ զեկուցողի՝ «...ենթահամակարգը վարքագծի կանոնների, ընթացակարգային կանոնների և կարգավիճակային դրույթների կանոնակարգված ամ-

բողջականություն է, որը փոխահարաբերվում է այլ ենթահամակարգերի հետ»⁸:

Այս իմաստով «ռեժիմ» եզրը նույնական նշանակություն ունեւ «ենթահամակարգ» եզրի հետ, իսկ Ռիփհեգենի հետագա հաշվետվությունները տարբերակում չէին դնում «ենթահամակարգ» և «ինքնաբավ ռեժիմ» հասկացությունների միջև («...նման ենթահամակարգերը, սկզբունքորեն, «ինքնաբավ են» (self-contained) այն առումով, որ դրանք չեն կարող բացառվել (չեղյալ հայտարարվել) այլ ենթահամարգերին պատկանող իրավիճակներով կամ նկատառումներով»)⁹:

Բրունո Սիմման տվյալ թեմայի ուսումնասիրության համար դարակազմիկ նշանակություն ունեցող իր հոդվածում ավելի առաջ գնաց՝ տալով «ինքնաբավ ռեժիմների» արդեն իսկ «դասական» դարձած նկարագրությունը. «...ինքնաբավ ռեժիմների հայեցակարգը չըպետք է կիրառվի որպես «ենթահամակարգի» հոմանիշ, այլ պետք է վերապահվի ենթահամակարգերի որոշակի տեսակ բնորոշելու համար, այն է՝ երկրորդային կանոնների լիարժեք (սպառիչ և հստակ) ամբողջությունն ընդգրկողները»¹⁰: Այսպիսով, «ինքնաբավ ռեժիմը» հանդիսանում է ենթահամակարգ, որը նպատակադրված է գրեթե ամբողջապես բացառելու իրավախախտումների նկատմամբ ընդհանուր իրավական հետևանքների կիրառումը և մասնավորապես սովորաբար տուժող կողմից հայեցողության տակ գտնվող հակազդման (ընդհանուր) միջոցները:

Չնայած Մեկնաբանությունները չեն տալիս «ուժեղ» ռեժիմի սահմանում, սակայն նրանք որպես օրինակ ներկայացնում են Միջազգային արդարադատության մշտական պալատի (Ուիմբլդոն 1923թ.) և Արդարադատության միջազգային դատարանի պատանդների (1980թ.) գործերով ուրոշումները:

Պատանդների գործում Արդարադատության միջազգային դատարանը սահմանեց դիվանագիտական ռեժիմը որպես «ինքնաբավ համակարգ»՝ հղում կատարելով այն հանգամանքի վրա, որ այն ստեղծել է խախտումներին արձագանքելու իր

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԵՔ

ուրույն՝ «ներքին» սեփականիզմը: «Դիվանագիտական իրավունքի նորմերը ավտոնոմ համակարգ են, որ մի կողմից սահմանում են ընդունող պետության՝ արտոնությունների և անձեռնմխելիությունների վերաբերյալ պարտավորությունները, իսկ մյուս կողմից նախատեսում են վերջիններիս հնարավոր չարաշահումները դիվանագիտական ներկայացուցչության աշխատակիցների կողմից և սահմանում են ընդունող պետության տրամադրության տակ գտնվող միջոցները նման չարաշահումներին արձագանքելու համար»¹¹:

Նիկարագուայի գործով էլ Դատարանը գրեթե նմանօրինակ դիրքորոշում ցուցաբերեց մարդու իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ. համապատասխան պայմանագրերում ամրագրված են պատասխանատվության սեփական ռեժիմները, որոնք անընդունելի են դարձնում արձագանքման ցանկացած այլ տեսակ:

Մինչդեռ *Ուլիմբլոն*՝ գործով Միջազգային արդարադատության մշտական պալատի որոշումը ավելի լայն կերպով է մեկնաբանում «ավտոնոմ ռեժիմ» հասկացությունը: Այդ դեպքում խնդրո առարկա էր դառնում Քիլի ջրանցքի կարգավիճակը, որը կարգավորվում էր թե՛ ջրային ուղիների վերաբերող ընդհանուր նորմերով և թե՛ 1919թ. Վերսալի պայմանագրով՝ հենց ջրանցքին վերաբերող հատուկ նորմերով: Ահա թե ինչպես է բնութագրվել կիրառելի իրավունքը Դատարանի կողմից.

«Չնայած Քիլի ջրանցքը կառուցվել է Գերմանիայի կողմից հենց Գերմանիայի տարածքում, սակայն Վերսալյան պայմանագիրը այն չդասեց գերմանական այլ ջրային ուղիների հետ մի շարքը, և այս նպատակների համար հատուկ բաժին առանձնացվեց... Տարբերությունը այն է, որ Քիլի ջրանցքը ազատ նավարկության համար բաց է Գերմանիայի հետ չպատերազմող ցանկացած պետության ռազմանավերի և տրանզիտային նավերի համար, այն դեպքում, երբ երկրի մնացած ջրային ուղի-

ները կարող են օգտագործվել միայն դաշնակից և ասիոցացվող տերությունների համար: Այսպիսով Քիլի ջրանցքին վերաբերող դրույթները ավտոնոմ բնույթ են կրում: Նրանց հիմքում ընկած գաղափարը ոչ թե զուգահեռներ անցկացնելն է այլ ջրային ուղիներին վերաբերող դրույթների հետ, այլ հակադիրից բխող փաստարկում, այսինքն՝ դրանց բացառող փաստարկման մեթոդում»¹²:

Այստեղ դատարանի կողմից ավտոնոմ եզրի կիրառումը ենթադրում է, որ որևիցե **հատուկ** խնդրին անդրադարձող կոնվենցիոն նորմերը գերակայություն են ստանում ցանկացած արտաքին նորմի նկատմամբ:

Այսպիսով կարող են նախնական տարանջատում կատարել «ինքնաբավ ռեժիմ» հասկացության երկու ճյուղավորումների միջև: Նեղ իմաստով՝ այն նշանակում է իրավական կարգավորման բնագավառում երկրորդային նորմերի համակարգի գոյություն, որը **սահմանափակում է** ընդհանուր իրավունքի կիրառում և վերջինիս նկատմամբ գերակա դիրք զբաղեցնելու հավակնություն ունի («թույլ նորմեր»): Ավելի լայն իմաստով այն նշանակում է առաջնային և երկրորդային նորմերի միջև ընդհանուր փոխկապակցվածության առկայություն, որն էլ հաճախ «համակարգ» կամ «ենթահամակարգ» են անվանում: Վերջինիս առավելապես բացառում է ընդհանուր միջազգային իրավունքի կիրառումը՝ ընդհանուր իրավական նորմերին այլ մեկնաբանություններ տալով, իսկ վերջին ժամանակներում դրանք լիովին անտեսելով («ուժեղ»): Այս՝ ավելի լայն իմաստով «ինքնաբավությունը» շաղկապվում է միջազգային իրավունքին այդքան բնորոշ պայմանագրային հակվածության հետ. երբ որևիցե հարց կարգավորվում է որոշակի պայմանագրով, ապա միանգամից վերանում է այլ աղբյուրների **անմիջականորեն** դիմելու անհրաժեշտությունը:

Քանի որ նման ռեժիմները կառուցվածքային առումով զույգված են սոցիալական ոլորտների անկախ տրամաբանության հետ, նրանք անխուսափելիորեն, թեկուզ և

այլ տեսքով, վերարտադրում են իրավունքում առկա տարբեր գործառույթային համակարգերի միջև առկա կառուցվածքային բախումը: Մասնագիտացված իրավունքի նոր ճյուղերը պատահական չեն ծագում. դրանք կոչված են արծագանքներու տեխնիկական և գործառույթային նոր պահանջներին: Յուրաքանչյուր նորմատիվ համալիրի կամ «ռեժիմի» ներունակ են սեփական սկզբունքները, փորձաքննության սեփական եղանակը և սեփական «ինքնությունը», որը պարտադիր չէ, որ նման լինի հարևան ճյուղի «ինքնությամբ»: Օրինակ՝ առևտրային իրավունքը և շրջակա միջավայրի պաշտպանության իրավունքը բացառապես ներհատուկ նպատակներ են հետապնդում և հիմնվում են այնպիսի սկզբունքների վրա, որոնք հաճախ տարբեր կողմեր են ցույց տալիս: Նոր իրավունքն արդյունավետ դարձնելու համար այստեղ ներառում են պայմանագրային բացառությունների և դրույթների նոր ձևեր, որոնք կարող են համահունչ չլինել նախկին ընդհանուր իրավունքի կամ մասնագիտացված այլ ոլորտի իրավունքի հետ: Շատ հաճախ նոր կանոնները կամ ռեժիմները հատուկ ստեղծվում են նախկինում ընդհանուր իրավունքով նախատեսվածից տարբերվելու համար, ու քանի որ նման «տարբերությունները» լայն տարածում են գտել, դրանից տուժում է իրավունքի միասնությունը: Ինքնաբավ ռեժիմների որոշիչ հատկությունը ոչ միայն այն է, որ նրանք խիստ մասնագիտացված առաջնային կանոններ են ստեղծում, այսինքն՝ ինքնուրույն կանոններ իրավունքի հատուկ ճյուղերում, սակայն նաև իրենց սեփական ընթացակարգային նորմերն են «արտադրում» իրավաստեղծ, իրավաճանաչման և իրավական սանկցիաների վերաբերյալ՝ այսպես կոչված երկրորդային կանոնները¹³:

Ինչպես տեսնում ենք, *lex specialis*-ի համակողմանի կիրառումը հանգեցրեց թե՛ միջազգային իրավունքի ճյուղավորման և թե՛ դրա հետևանքով ընդհանուր միջազգային իրավունքում «մասնագիտացված (ինքնաբավ) ռեժիմների», այսինքն նոր՝ ընդհանուր միջազգային իրավունքի հետ հաճախ չհա-

մաձայնեցված համակարգերի ծագման, իսկ միասնական տերմինաբանության բացակայությունը հանգեցրեց իրավական ենթահամակարգերի «ինքնաբավության» բնույթի վերաբերյալ հակասական քննարկումների ծավալմանը: **Ինքնավարության** տարբեր մակարդակները սկսեցին զուգորդվել «ինքնաբավ ռեժիմներ» (self-contained regimes) եզրույթի հետ:

«Ինքնաբավ ռեժիմներ» հասկացությունը սկսեց թյուրըմբռնվել՝ հոգուտ լիովին ինքնավար իրավական ենթահամակարգերի: Սակայն սոցիալական համակարգերը չեն կարող գոյատևել իրենց միջավայրից անջատ: Նիկլաս Լունանի համակարգային տեսության համաձայն՝ բոլոր համակարգերը որոշ չափով փոխկապակցված են համակարգային զուգակցմամբ¹⁴: Միջազգային իրավունքի մնացած զանգվածից մեկուսացած իրավական ենթահամակարգերը նմանապես ըմբռնելի չեն: Միշտ կլինի կապվածության ինչ-որ մակարդակ կամ գոնե մեկնաբանություն:

Հղում կատարելով Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի «Ֆրագմենտացիայի ուսումնասիրման խմբի» ղեկավարին՝ պետք է ասել, որ ոչ մի պայմանագիր, լինի դա հատուկ իր նպատակային մասում կամ սահմանափակված լինի մասնակիցների քանակով, չի կիրառվում նորմատիվային վակուումում և հենվում է սովորության իրավունքի մի շարք ընդհանուր, հաճախ չգրված սկզբունքների վրա: Դեռ ավելին՝ այս նորմատիվ միջավայրը ներառում է իրավական սուբյեկտները, նրանց հիմնական իրավունքներն ու պարտավորությունները բնորոշող սկզբունքներ և այն ձևերը, որոնց միջոցով այս իրավունքներն ու պարտականությունները վերանայվում կամ վերանում են¹⁵:

Առանց «ընդհանուր իրավունքի» ամենահասության՝ հնարավոր է, որ հատուկ իրավական ենթահամակարգը, ինչպես Ջորջ Աբի-Սաաբն է նշում, կնուտացվեր «իրավական Ֆրանկենշտեյնի», որին «արդեն չէին մասնակցի լեգիտիմության և ֆորմալ նպատակահարմարության նույն հիմքի վրա»¹⁶:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Նույնիսկ այնպիսի «անջատողական» կառույց, ինչպիսին է Արդարադատության Եվրոպական դատարանը, հաստատեց, որ միջազգային ընդհանուր իրավունքի սկզբունքները մնացորդային դերակատարում ունեն ԵՄ իրավունքում:

Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության դեպքում հենց իր քննած առաջին գործում Փանգատարկման մարմինը ճանաչեց, որ ԳԱՏՏ-ը լիովին ներկայված է մնում ընդհանուր միջազգային իրավունքում՝ նշելով. «Պայմանագիրը չպետք է ընթերցվի միջազգային հանրային իրավունքից կլինիկական մեկուսացման մեջ»¹⁷:

Այսպիսով, թյուրըմբռնումից խուսափելու համար «ինքնաբավ ռեժիմներ» եզրը չպետք է օգտագործվի լրիվ ավտոնոմ իրավական համակարգերի հիփոթեզը ուրվագծելու համար: Ընդհանրապես «ինքնաբավ ռեժիմների» ուսումնասիրությունը Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի տարբեր հատուկ զեկուցողների կողմից նույնպես հանգում է այն եզրակացության, որ «ինքնաբավ ռեժիմները» «փակ իրավական ցիկլ չեն», և նրանց կապը ընդհանուր միջազգային իրավունքի հետ անվիճելի է: Այսպես, արդեն իսկ հիշատակված հատուկ զեկուցող Ռիփհագենը չնայած օգտագործել էր «ավտոնոմ» եզրը և կանխատեսել էր այն «տեսական» հնարավորությունը, որ վարքագծի նորմերի, ընթացակարգային նորմերի և ստատուսային դրույթների համապատասխան համախումբը կարող է «փակ իրավական շրջան»¹⁸ ստեղծել, սակայն «...դա ընդհանրապես չի նշանակում, որ նման ենթահամարգի գոյությունը լիովին բացառում է միջազգային սովորույթային իրավունքի ցանկացած ընդհանուր՝ հակաիրավական գործողությունների իրավական հետևանքերին վերաբերող նորմերի կիրառում... Դեռևս ենթահամակարգը ինքը կարող է չգործել, և այդ դեպքում հավանական է հետադարձումը այլ ենթահամակարգի», իսկ այնուհետև ավելացնում է, որ «Բազմազան

տարբեր [պետությունների պատասխանատվության] ռեժիմներից (ենթահամակարգերից) յուրաքանչյուրը... այսօր իրենից ներկայացնում է ՄԱԿ-ի կանոնադրության ունիվերսալ համակարգում դասակարգվող միջազգային իրավունքը»¹⁹:

Ռիփհագենին փոխարինած Արանջիո-Ռուփսը նույնպես չէր առարկում հատուկ պայմանագրային ռեժիմների ստեղծելուն, քանի որ դրանք անհրաժեշտ էին «...խախտումների նկատմամբ ավելի արդյունավետ և կազմակերպված վերահսկողության ու հատուկ մեխանիզմի միջոցով դրանց արձագանքներու համար»: Սակայն նա երբեք չէր մերժում ընդհանուր իրավական նորմերին դիմելու մասին եզրակացությունը²⁰: Դետադարձումը ընդհանուր միջոցներին անհրաժեշտ էր այն դեպքերում, երբ պետությունը արդյունավետ փոխհատուցում չի ստանում, կամ եթե հակաիրավական ակտը շարունակվում է հատուկ ռեժիմի համաձայն իրականացվող գործողությունների ժամանակ²¹: Հատուկ ռեժիմի գերակա դիրքը բխում է միջազգային իրավունքի ընդհանուր նորմերից և պայմանագրի մեկնաբանությունից, բայց դա չի հանգեցնում ընդհանուր իրավունքի երաշխիքներից հրաժարվելու կանխավարկածին²²:

Ի վերջո հատուկ զեկուցող Քրոուֆորդը ձեռնապահ մնաց պատասխանելու այն հարցին, թե արդյոք «հատուկ ռեժիմները» բացառիկ բնույթ են կրում, «...յուրաքանչյուր դեպքում դրանք մեկնաբանության խնդիր են»²³:

Այսինքն պարզ է դառնում, որ ոչ մի ռեժիմ լիովին մեկուսացած չէ միջազգային իրավունքից, որն էլ իր տեսական հաստատումն է ստանում 2003թ. Ֆրագմենտացիայի ուսումնասիրման աշխատանքային խմբի ղեկավար Մարտի Կոսկենհիեմիի լույս ընծայած «Աշխատանքային հետազոտության» մեջ, ուր հատուկ ենթահամակարգերը նկարագրվում են որպես հաստատապես ներկայված ամենաառաջին ընդհանուր միջազգային իրավունքի մեջ²⁴:

Այսպես, մարդու իրավունքների պաշտպանության այնպիսի մարմիններ, ինչպիսիք են Մարդու իրավունքների Եվրոպա-

կան և Միջամերիկյան դատարանները, կանոնավոր կերպով հղում են կատարում միջազգային իրավունքի նորմերին և սկզբունքներին, որոնք վերաբերում են ոչ միայն միջազգային պայմանագրերի մեկնաբանությանը, այլև ընթացակարգային հիմնավորվածության մի շարք սկզբունքների: Օրինակ՝ 1988 թ. ընդունած իր որոշումներից մեկում Մարդու իրավունքիների միջամերիկյան դատարանը ուղղակիորեն հղում կատարեց պետությունների իրավահաջորդության սկզբունքին, ըստ որի՝ պետության պատասխանատվությունը պահպանվում է՝ պետական կառուցվածքի փոփոխությունից անկախ²⁵:

Նմանօրինակ նախադեպ ստեղծվեց նաև Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանում, որը բացատրեց Եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված իրավունքների կապը պետական ինունհիտետների հետ: Մասնավորապես. «*Կոնվենցիան չի կարելի մեկնաբանել վակուումում: Դատարանը պետք է հաշվի նստի Կոնվենցիայի՝ որպես մարդու իրավունքների միջազգային պայմանագրի հատուկ բնույթի հետ, սակայն հաշվի առնի նաև միջազգային իրավունքի համապատասխան նորմերը: Կոնվենցիան պետք է հնարավորինս մեկնաբանել միջազգային իրավունքի այլ նորմերին համապատասխան, որի մասն էլ կազմում է հենց ինքը՝ Կոնվենցիան...»²⁶:*

Նույնը դիրքորոշումը ձևակերպվել էր նաև 1999 թ. Բանկովիչի գործում, ուր Դատարանը արտահայտեց հետևյալ դատողությունը. «*Դատարանը հիշեցնում է այն մասին, որ Կոնվենցիայի հիմքում ընկած սկզբունքները չի կարելի մեկնաբանել և կիրառել վակուումում: Դատարանը խնդիրները քննելիս պետք է հաշվի առնի միջազգային իրավունքի համապատասխան նորմերը, որոնք վերաբերում են նրա իրավասությանը... Կոնվենցիան պետք է հնարավորինս մեկնաբանի միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան, որի մասն էլ այն կազմում է»²⁷:*

Այսպիսի օրինակի հանդիպում ենք նաև Առևտրի համաշխարհային կազմակեր-

պության Գանգատարկման մարմնի որոշումներում, չնայած կարծիք կա, թե ԱՀԿ համակարգում գտնվող միջազգային պայմանագրերը փակ շղթա են կազմում: «Կլիմիկական մեկուսացման» մասին հայտարարությունից հետո Գանգատարկման մարմինը բազմիցս «լրացուցիչ ուղղորդումներ էր պահանջում համապատասխան դեպքերում միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների մեկնաբանությունների»²⁸ վերաբերյալ:

Փաստորեն, ոչ մի «ինքնաբավ ռեժիմ» չպետք է ընկալվի որպես ավտոնոմ այն առումով, որ այն բացառում է ընդհանուր իրավունքի նորմերի կիրառումը: Այլ ընդհակառակը, այս բոլոր մարմինները անընդհատ առանջնորդվում են ընդհանուր միջազգային իրավունքի նորմերը՝ հիմնվելով այն կանխավարկածի վրա, որ նորմերի այս համախմբերը կան ռեժիմը հիմնադրող փաստաթղթերը պետք է մեկնաբանել միջազգային իրավունքի նորմերին համապատասխան և առանց a priori ենթադրելու, որ նման փաստաթղթերում ամրագրված նորմերը գերակա ուժ են ունենալու:

Այսպիսով, միջազգային իրավախախտումների հետևանքների՝ ընդհանուր իրավական արգասիքները «ինքնաբավ ռեժիմներով» փոխարինելու հիմքում ընկած է այն համոզմունքը, որ որոշ դեպքերում ընդհանուր ռեժիմի կիրառումը կարող է անհարկի և նույնիսկ ոչ արդյունավետ լինել խնդրո առարկա իրավահարաբերությունների համար: Այդ իսկ պատճառով «ինքնաբավ ռեժիմները», ըստ կարգավարման առարկա հանդիսացող հարաբերությունների առանձնահատկությունների, ավելի «հարմար» և «մանրամասնեցված» որոշումներ են առաջարկում: Միջազգային կազմակերպությունների կողմից հիմնված ենթահամակարգերում անդամ պետությունների միջև ինտեգրացիայի ավելի բարձր մակարդակը համապատասխանաբար ենթադրում է սանկցիաների ավելի բարձրացած մեխանիզմների առկայություն: Մնացած այլ դեպքերում, թերևս, «ինքնաբավ ռեժիմների» գոյությունը նվազեցնում է առաջնային պարտավորությունների ու-

Միջազգային իրավունք

ժը՝ տեղ տալով պարտադիր, քան կանոնորային որոշումներին:

«Ինքնաբավ ռեժիմների» առաջացումը կարելի է դրական տեղաշարժ համարել, եթե այս *leges speciales* - ները միտված կլինեն բարձրացնելու խնդրո առարկա առաջնային կանոնների արդյունավետությունը և կանոնակարգված ընթացակարգեր ու կուլեկտիվ որոշումների ինստիտուտ կներդնեն, քանի որ «ինքնաբավ ռեժիմները» տե-

սականորեն չեն առանձնանում միջազգային իրավունքից, և նրանց գործողության շրջանակը սերտորեն կապված է վերջինիս հիմնարար դրույթների հետ, իսկ տեսական քննարկումներից դեպի կոնկրետ դեպքեր անդրադառնալու դեպքում պարզ է դառնում, որ որոշակի պահից հետո յուրահատուկ իրավական հետևանքների «ինքնաբավության» վերաբերյալ հետագա պնդումները հանգեցնելու են հակասական լուծումների ռիսկի, որը կարող է խարխիլեման ռեժիմների և ընդհանրապես միջազգային իրավունքի հեղինակությունն ու վարկանիշը:

¹ Տե՛ս A. Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics* (1962), at 19-24:

² Տե՛ս A.-M. Slaughter, *A New World Order* (2004):

³ Տե՛ս S. Sassen, *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization* (1995), at xv, 25:

⁴ Տե՛ս M. Hardt and A. Negri, *Empire* (2000), at 13:

⁵ International Law Commission, *Report on the Work of its Fifty-third Session, Official Records of the General Assembly, Fifty-Sixth Session, Supplement No. 10 (A/56/10)*, at 58.

⁶ Տե՛ս Bruno Simma, Dirk Pulkowski, *Of Planets and the Universe: Self-Contained Regimes in International Law*, *EJIL*, June 2006, p.490:

⁷ Riphagen. *Third Report on State Responsibility*, in *ILC Yearbook* (1982), Vol. II. Part One, at 33 para 35:

⁸ *ILC Yearbook 1982 vol. 1*, p. 202 para. 16.

⁹ Preliminary Report, *ILC Yearbook 1980, vol.2 part 1 para. 39*.

¹⁰ Bruno Simma, "Self-Contained Regimes", *Netherlands Yearbook of International Law*, p. 116 vol. XVI (1985), p. 117.

¹¹ Case concerning the United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (*United States of America v. Iran*), *I.C.J.Reports 1980*, p. 41, para. 86.

¹² Case of the S.S. "Wimbledon", *P.C.I.J. Series A, No. 1* (1923), pp. 23-4.

¹³ Տե՛ս Bruno Simma, *Self-Contained Regimes*, 1985 *Neth. Y.B. Int'l L.* էջ 111:

¹⁴ Տե՛ս N. Luhmann, *Die Gesellschaft der Gesellschaft* (1997), at 170, 776, 779:

¹⁵ Տե՛ս M. Koskenniemi, *Study on the Function*

and Scope of the *lex specialis* Rule and the Question of "Self-Contained Regimes", *Doc. ILC(LVI)SG/FIL/CRD.1 and Add. 1*:

¹⁶ *Abi-Saab, Fragmentation or Unification: Some Concluding Remarks*, 31 *NYU J Int'l L Pol.* (1999) 919, at 926.

¹⁷ *US Standards for Reformulated and Conventional Gasoline*, Report of the Appellate Body, 29 Apr. 1996, *WT/DS2/AB/R* at 17.

¹⁸ *Виллем Рифаген, Введение, Ежегодник Международного Права*, 1982 год, том I, стр.242, пункт 16.

¹⁹ Ռիֆագենի նշված զեկույցը at 49, para. 104:

²⁰ *Газтано Аранджио-Руис, четвертый доклад, Ежегодник Международного Права*, 1992 год, том II, ч. 1, стр. 51-52, пункты 112-114.

²¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 52, կետ 115:

²² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 54, կետ 123-124:

²³ *Джеймс Кроуфорд, Третий доклад об ответственности государств, документ A/CN.4/507/Add.4* (2001), стр. 31, пункт 420.

²⁴ Տե՛ս նշված հոդվածը էջ 7:

²⁵ *Velasquez Rodriguez case*, Judgment of 29 July 1988, *OC-4/88*, *Inter-American Yearbook on Human Rights* (1988) p. 990, para. 184.

²⁶ *McElhinney v. Ireland*, Judgment of 21 November 2001, *ECHR 2001-XI*, para. 36.

²⁷ *Bankovic v. Belgium and others*, Decision of 12 December 2001, *Admissibility*, *ECHR 2001-XII*, p. 351, para. 57.

²⁸ *United States - Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products* (6 November 1998), *WT/DS58/AB/R*, *DSR 1998:1*, p. 2755, para. 151.

“SELF-CONTAINED” REGIMES IN INTERNATIONAL LAW

Artak HARUTYUNYAN

PHD student, YSU,

Chair of European and International Law

Current article refers to the one of the most notable issues of modern international law – to the concept of self-contained regimes, which is the “strong”, substantive, type of exception of the general rule by the special. According to the UN International Law Commissions special norms are broken down into “weak” and “strong” types. The “weak” norms changes the general international law on special matters, while the “strong” are trying to eliminate the application of overall international law. The later were called “self-contained regimes” by UN ILC Special Rapporteur Riphagen and prominent scholar Bruno Simma.

We regard here to those case when a new legal regime arose that refers a spe-

cial, professional or branch issues. These regimes propose own mechanisms of responsibility for the breach of their “founding agreements”. Those mechanisms often collide (conflict) with the general international law. The “self-contained” regime is a subsystem that aimed to almost eliminate the application of general international law to the breaches and particularly the injured parties’ common means of counteractions.

We made a try to refer to the preconditions and environment for the advent of the “self-contained” regimes and discuss all those matters that do have significance for the given phenomena. A special focus is placed on the ICJ *Wimbledon* (1923) and ICJ *Hostage* (1980) cases, that ultimately, define the concept of “self-contained regimes”.

This article also highlights that we should not confuse the concept of “self-contained” regimes with the notion of autonomy from the international law.

ՈՒՍԱՆՈՂԻ ԱՄԲՈՆ

**ՀՀ-ՈՒՄ ԱԶԱՏԱԶՐԿՈՒՄ ՊԱՏԺԱՏԵՍԱԿԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ**

ԱՄԻ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ,
բակալավրիատի 4-րդ կուրսի ուսանողուհի*

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի հոդված 48-ի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Պատիժը կիրառվում է սոցիալական արդարությունը վերականգնելու, պատժի ենթարկված անձին ուղղելու, ինչպես նաև հանցագործությունները կանխելու նպատակով»: Պատժի նպատակները որոշում են պատիժներ կատարող մարմինների և հիմնարկների խնդիրների հիմնական ուղղությունները՝ Կարելի է փաստել, որ պատժի գործառույթների մի զգալի մասն՝ իրագործվում է քրեակատարողական (ուղղիչ) հիմնարկների միջոցով:

Քրեակատարողական հիմնարկներն այն պետական կառույցներն են, որոնք նախատեսված են հանցանք կատարած անձանց հասարակությունից մեկուսացնելու, նրանց ուղղելու և հասարակության «առողջ» անդամներ դարձնելու համար:

Ազատազրկման դատապարտված անձինք ենթարկվում են որոշակի դասակարգման, որն իրականացվում է դատապարտյալներին համեմատաբար միասեռ խմբերի դասակարգելու միջոցով. այն ուղղված է պատժի նպատակների արդյունավետ իրականացմանը: Դասակարգումն իրականացվում է դատապարտյալներին քրեակատարողական հիմնարկներ բաշխելիս, ընդ որում՝ ՀՀ-ում այն իրականացվում է ոչ դատական կարգով³:

Այսպես, 1955թ. օգոստոսի 30-ին ՄԱԿ-ի ընդունած «Բանտարկյալների հետ վարվե-

ցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների» 69-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերը նշված անձանց «դասակարգման նպատակներն են.

– դատապարտյալների առանձնացումը նրանցից, ովքեր իրենց հանցավոր անցյալի կամ բնավորության բացասական գծերի պատճառով նրանց վրա վատ ազդեցություն թողնել են սպառնում,

– բանտարկյալների բաժանումը ըստ կատեգորիաների, ինչը հեշտացնում է նրանց հետ տարվող աշխատանքը»:

Այս նորմն իր արտացոլումն է գտել նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսդրության մեջ: Մասնավորապես, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն.

«Ուղղիչ հիմնարկում անջատ են պահվում՝

- 1. տղամարդիկ՝ կանանցից
- 2. անչափահասները՝ չափահասներից, բացառությամբ սույն օրենսգրքի 109 հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված դեպքերի...»:

Այնուհանդերձ, ՀՀ քրեակատարողական հիմնարկների համակարգի ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ ՀՀ-ում բացակայում է ազատազրկման դատապարտված իզական սեռի անչափահասներկայացուցիչների համար նախատեսված քրեակատարողական հիմնարկ: Այս հանգամանքը մասնագետները բացատրում են նրանով, որ իզական սեռի անչափահաս անձանց կողմից ազատազրկման ձևով պատիժ ենթադրող հանցագործությունների գրեթե բացակայությամբ: Նման պատճառաբանությունը, կարծում ենք,

հիմնավոր անվանել չի կարելի, քանզի ոչ մեծ քանակությամբ, սակայն այնուամենայնիվ մնան դեպքեր գրանցվել են: Այս կապակցությամբ հարկ ենք համարում ներկայացնել կտրվածքով անչափահաս իգական սեռի ներկայացուցիչների կողմից 2005-2009թթ. կատարված հանցագործությունների վիճակագրական տվյալները.

- հոդ. 175 /ավազակություն, սանկցիան՝ ազատազրկում 3-6տ./ - 1դեպք

- հոդ. 176 2-րդ մաս /կողոպուտ, սանկցիան՝ ազատազրկում 2-6տ./-1 դեպք

- հոդ. 177 1-ին մաս /գողություն/- 20 դեպք

- հոդ. 177 2-րդ մաս /գողություն, սանկցիան՝ ազատազրկում 2-6տ./ - 2 դեպք

- հոդ. 177 3-րդ մաս /գողություն, սանկցիան՝ ազատազրկում 4-8տ./ - 5 դեպք

- հոդ. 258 /խուլիգանություն/-5 դեպք

- հոդ. 216/ ակնհայտ հանցավոր ճանապարհով գույք ձեռք բերելը կամ իրացնելը/-1 դեպք

- հոդ. 263 /պոռնկագրական նյութեր կամ առարկաներ ապօրինի տարածելը/-1 դեպք

- անձի դեմ ուղղված տարբեր հանցագործություններ-23 դեպք

Վերը շարադրված տվյալներից պարզ է դառնում, որ այնքան էլ քիչ չեն իգական սեռի անչափահաս անձանց կողմից կատարված, միայն ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ ենթադրող հանցագործությունները /մոտ 15 դեպք/: Ընդ որում, նրանց նկատմամբ նշանակվել են ազատազրկման հետ չկապված պատիժներ, չնայած համապատասխան հանցագործության հողվածի սանկցիան մնան հնարավորություն չի ընձեռում: Փաստորեն ստացվում է, որ «հատուկ իմունիտետի» ուժով իգական սեռի անչափահաս անձանց նկատմամբ մնան ցանկացած նոր հանցագործություն կատարելու դեպքում գործելու է նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու սկզբունքը:

Հարկ է նաև նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հողված 64-ի 1-ին մասի համա-

ծայն՝ «Հանցանքի շարժառիթների ու նպատակների, հանցավորի դերի, հանցանքը կատարելիս ու դրանից հետո նրա վարքագծի և այլ հանգամանքների հետ կապված **բացառիկ հանգամանքների** առկայության դեպքում, որոնք էականորեն նվազեցնում են հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը, ինչպես նաև խմբակային հանցագործության մասնակցի կողմից խմբի կատարած հանցանքը բացահայտելուն ակտիվորեն աջակցելու դեպքում կարող է նշանակվել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հողվածով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ավելի ցածր պատիժ կամ ավելի մեղմ պատժատեսակ, քան նախատեսված է այդ հողվածով, կամ չկիրառվել որպես պարտադիր նախատեսված լրացուցիչ պատիժ»: Հողվածի տեքստից հետևում է, որ նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու համար անհրաժեշտ է բացառիկ հանգամանքների առկայություն, ինչը էականորեն նվազեցնում է հանցանքի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը: Իսկ սեռական պատկանելությունը որպես մնան բացառիկ հանգամանք դիտարկել չի կարելի: Դա հակասում է ՀՀ Սահմանադրությանը, միջազգային-իրավական ակտերին, ինչպես նաև ՀՀ քրեական և քրեակատարողական օրենսգրքերի մի շարք սկզբունքների:

Այսպես, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 7-րդ հողվածի համաձայն. «Բոլոր մարդիկ հավասար են օրենքի առջև և, առանց խտրականության, ունեն օրենքով հավասար պաշտպանվածության իրավունք»: Նույն ակտի 10-րդ հողվածով նախատեսված է, որ «Յուրաքանչյուր ոք, իր իրավունքների և պարտականությունների սահմանման և իրեն ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի դեպքում, ունի լիակատար հավասարության պայմաններում անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից արդարացի և իրապարակային դատաքնության իրավունք»:

ՈՒՍԱՆՈՂԻ ԱՄՔԻՈՆ

Նմանատիպ դրույթներ են պարունակում նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» 1950թ. կոնվենցիան (հոդվածներ 6, 14), «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» 1966թ. միջազգային դաշնագիրը (հոդվածներ 2, 3, 14, 26) և մի շարք այլ միջազգային-իրավական փաստաթղթեր: Այս դրույթներն իրենց արտացոլումն են գտել մի շարք ժողովրդավարական երկրների Հիմնական օրենքներում ևս: Եվ քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունը դասվում է վերը նշված երկրների շարքը⁴, ՀՀ Սահմանադրությամբ ևս ամրագրված են այս դրույթները: Մասնավորապես, ՀՀ Սահմ. 14.1 հոդվածի համաձայն. «Բոլոր մարդիկ հավասար են օրենքի առջև», և ցանկացած տեսակի խտրականությունն արգելվում է: Իսկ 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք»:

Իսկ քրեական օրենսգրքի սկզբունքները, որոնք բխում են վերոհիշյալ դրույթներից, հանցանք կատարած իզական սեռի անչափահաս ներկայացուցիչների նկատմամբ նման մոտեցման դեպքում ամբողջությամբ խարխլվում են: Մասնավորապես, ըստ ՀՀ քր. օր.-ի 6-րդ հոդվածի. «Հանցանք կատարած անձինք հավասար են օրենքի առջև և ենթակա են քրեական պատասխանատվության անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքներից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանե-

լուց, ծննդից, գույքային կամ այլ դրույթունից»: ՀՀ քր. օր. 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հանցանք կատարած յուրաքանչյուր անձ ենթակա է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի կամ քրեաիրավական այլ ներգործության»: Քր. օր. 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի՝ համապատասխան են հանցանքի ծանրությանը, դա կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար»:

Վերը շարադրվածից հետևում է, որ հանցանք կատարած իզական սեռի ներկայացուցիչների նկատմամբ նախատեսվածից ավելի մեղմ պատժի (ազատազրկման հետ չկապված) նշանակմամբ, ինչը ցանկացած այլ հավասար պայմաններում չէր կիրառվի տղա անչափահասների նկատմամբ, և ազատազրկման ձևով պատիժն իրականացնելու համար նախատեսված համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկի բացակայությամբ խախտվում են օրենքի առջև հավասարության, կատարված հանցանքի և պատժի համապատասխանության, արդարության, պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքները, ինչպես նաև տեղիք են տալիս սեռական խտրականությունների:

Այսպիսով, նման քրեակատարողական հիմնարկի բացակայության հիմնավորման՝ իզական սեռի անչափահաս անձանց կողմից ազատազրկման ձևով պատիժ ենթադրող հանցագործությունների բացակայության պատճառաբանությունը չի կարելի համարել ծանրակշիռ, քանի որ դա հանգեցնում է օրենքների նորմատիվության խախտման, բացի այդ՝ նման դեպքերը քիչ են, բայց եզակի չեն: Ապացուցված է՝ դիալեկտիկայի 2-րդ օրենքի համաձայն՝ քանակական փոփոխություններն, ի վերջո վերածվում են որակական փոփոխություն-

ների:

Ինչպես հիշատակվեց, պատժի նպատակների մեջ մտնում է նաև հանցանք կատարած անձի ուղղումը, որը խիստ կարևոր և չափազանց բարդ գործընթաց է: ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի հոդված 16-ի համաձայն՝ «Դատապարտյալի ուղղումը մարդու, հասարակության, համակեցության կանոնների և ավանդույթների նկատմամբ դատապարտյալի հարգալից վերաբերմունքի ձևավորումն է, ինչպես նաև վերջիններիս օրինապահ վարքագծի խթանումը՝ դատապարտյալի մոտ առողջ կենսակերպի ամրապնդման և զարգացման նպատակով»: Այդ նպատակին հասնելու համար օգտագործվում են դատապարտյալների նկատմամբ ներգործության բազմաթիվ միջոցներ: Չնայած օրենսդրական ամրագրմանը՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ամբողջությամբ անտեսվել է այդպիսի չափազանց կարևոր և խիստ արդյունավետ միջոցներից մեկը՝ բարձրագույն կրթություն ստանալու դատապարտյալների իրավունքը:

Կրթությունը հասարակության տնտեսական, հոգևոր և սոցիալական առաջընթացի հիմնական միջոցն է: Միաժամանակ, այն յուրաքանչյուր մարդու զարգացման, նրա դաստիարակության և բարեկեցության անհրաժեշտ պայման է⁶: Կրթությունը դիտվում է որպես սոցիալական կյանքի ամբողջական գործընթաց, որի միջոցով անհատները և սոցիալական խմբերը ազգային և միջազգային հանրության շրջանակներում սովորում են սեփական շահի համար գիտակցաբար զարգացնել իրենց անձնական ընդունակությունները, հարաբերությունները, ձիրքերը և գիտելիքները⁶:

Կրթության իրավունքը մարդու հիմնական իրավունքներից է և իր ամրագրումն է ստացել ՀՀ սահմանադրության 39-րդ հոդվածում, համաձայն որի. «Յուրաքանչյուր ոք ունի կրթության իրավունք»: Նշված սահմանումից հետևում է, որ նման իրավունքով օժտված են ոչ միայն ազատության մեջ գտնվողները, այլև դատապարտ-

յալները: Պետությունն առաջին հերթին պետք է շահագրգռված լինի ինչպես ազատության մեջ գտնվողների, այնպես էլ դրանից զրկվածների կրթության իրավունքի իրականացման համար երաշխիքներ ստեղծելու հարցում, քանզի ապացուցված է, որ կրթված, իրազեկ, գիտակից մարդը ավելի հեշտությամբ է կարողանում ընտրել ճիշտ ուղի և զերծ մնալ հանցավոր ճանապարհներից: Այստեղից հետևում է, որ դա կնպաստի պետության կողմից հանցագործությունների պրեվենցիային:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 17 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Դատապարտյալի ուղղման հիմնական միջոցներն են պատիժները կատարելու և կրելու սահմանված կարգն ու պայմանները, դատապարտյալի հետ տարվող սոցիալական, հոգեբանական և իրավական աշխատանքները, դատապարտյալի աշխատանքային, կրթական, մշակութային, մարզական և նման այլ զբաղվածությունը, ինչպես նաև հասարակական ներգործությունը»: Իսկ «Կալանավորվածներին պահելու վայրերի և ուղղիչ հիմնարկների» ներքին կանոնակարգի 112-րդ հոդվածի համաձայն. «Կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմը միջոցներ է ձեռնարկում կալանավորված անձանց և դատապարտյալների հանրակրթությունը, նախնական մասնագիտական (արհեստագործական), մասնագիտական միջին կրթությունը՝ պետության հաշվին, իսկ բարձրագույն և հետբուհական կրթությունը՝ նրանց հաշվին կազմակերպելու համար:

Կալանավորվածներին պահելու վայրի կամ ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմը կարող է կալանավորված անձանց կամ դատապարտյալների հանրակրթությունը, նախնական մասնագիտական (արհեստագործական), մասնագիտական միջին, բարձրագույն և հետբուհական կրթությունը կազմակերպել նաև ոչ նրանց հաշվին՝ համագործակցելով այլ կազմակերպությունների հետ:

ՈՒՍԱՆՈՂԻ ԱՄՔԻՈՆ

Կալանավորվածներին պահելու վայրում կամ ուղղիչ հիմնարկներում կրթությունը կազմակերպվում և իրականացվում է պետական կրթական ծրագրին համապատասխան»:

Ըստ Ներքին կանոնակարգի 113 հոդվածի. «Կալանավորված անձանց և դատապարտյալների մասնագիտական միջին, բարձրագույն և հետբուհական կրթությունն իրականացվում է դրսեկության և հեռավար ձևերով՝ կրթության պետական կառավարման լիազոր մարմնի սահմանած կարգով»: Նմանատիպ դրույթներ են պարունակում նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի հոդվածներ 89-ը և 90-ը: Այսպես, դատապարտյալների կրթության իրավունքի իրականացումը ապահովելու պարտականությունը դրված է ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմի վրա, ինչը բխում է ՀՀ քրեակատարողական օր.-ի 89 հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից, համաձայն որի. «Ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմը միջոցներ է ձեռնարկում դատապարտյալի հիմնական և հեռակա բարձրագույն, հետբուհական մասնագիտական կրթությունը կազմակերպելու համար»:

Չնայած ՀՀ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված է դատապարտյալների կրթության իրավունքը, սակայն ցավոք սրտի ազատագրված դատապարտված անձանց ընդհանրապես կրթության, մասնավորապես բարձրագույն կրթության իրավունքի իրականացումը ՀՀ-ում հանդիպում է մի շարք լուրջ խոչընդոտների: Ըստ պաշտոնական տվյալների՝ 2010թ. փետրվարի 1-ի դրությամբ Հայաստանի Հանրապետության ուղղիչ հիմնարկներում պահվում է 4394 դատապարտյալ, որոնցից ընդամենը 2-ն են ստանում բարձրագույն մասնագիտական կրթություն (նրանց ընդհանուր թվի մոտավորապես 0.05%-ը):

Համաձայն «Կրթության մասին» ՀՀ օրենքի 12 հոդվածի 1-ին մասի. «Սովորող-

ների կարողություններին և պահանջմունքներին համապատասխան՝ կրթական ծրագրերն իրականացվում են առկա (ստացիոնար), հեռակա, հեռավար (դիստանցիոն) և դրսեկության (ընտանեկան և ինքնակրթության) ձևերով»:

Իսկ համաձայն ՀՀ կառավարության 2001թ-ի հունվարի 16-ի «Բարձրագույն և միջին մասնագիտական կրթության պետական ընդհանուր չափանիշները» հաստատելու մասին որոշման 10-րդ կետի. «Հեռակա ձևով ուսուցման դեպքում ուսումնական տարվա ընթացքում սովորողների պարապմունքների ծավալը դասախոսների հետ պետք է կազմի ոչ պակաս, քան 160 ժամ»: Այստեղից հետևում է, որ հեռակա ուսուցումը ևս ենթադրում է դասերին պարտադիր մասնակցություն՝ ակադեմիական կրեդիտների կուտակմամբ:

Վերը հիշատակված 2 դատապարտյալները բարձրագույն կրթություն ստանում են հեռակա կարգով: Դա հնարավոր է դառնում, քանի որ նրանք գտնվում են բաց ռեժիմի ուղղիչ հիմնարկում, և դասընթացներին մասնակցելու համար նրանց տրամադրվում է կարճաժամկետ մեկնում: Այս եղանակով ապահովվում է դասախոսների հետ պարապմունքների 160 ժամ նվազագույն ստանդարտը: Հարցը հնարավոր է ինչ-որ չափով լուծել նաև կիսաբաց ռեժիմի ուղղիչ հիմնարկի դատապարտյալների դեպքում: Սակայն ինչպե՞ս վարվել կիսափակ և փակ ռեժիմի ուղղիչ հիմնարկների դատապարտյալների հետ: Փաստորեն, վերջիններս ունեն բարձրագույն և հետբուհական կրթության իրավունք, որը կրում է զուտ դեկլարատիվ բնույթ, քանի որ դրա իրագործման համար չկան անհրաժեշտ կառուցակարգեր: Վերը շարադրված օրենսդրական դրույթներից բացի՝ դեկլարատիվ բնույթ է ստանում նաև «Բարձրագույն և հետբուհական կրթության մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածը, համաձայն որի. «Բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության բնագավառում պետության քաղաքականության սկզբունք-

ներն են՝

1. մարդու և քաղաքացու՝ բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթություն ստանալու իրավունքի ապահովումը և պաշտպանությունը,

2. բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության մատչելիությունը...»:

Այս խնդրի հիմնական պատճառը, կարծում ենք, այն է, որ ՀՀ-ում չի գործում հենավար (դիստանցիոն) կարգով ուսուցման ձևը, չնայած որ ՀՀ օրենսդրությունում դա նախատեսվում է: Որպես լուծում առաջարկում ենք այդ համակարգը ներդնել ՀՀ բոլոր քրեակատարողական հիմնարկներում և վարչակազմի սահմանած հատուկ ժամերին, համակարգչային տարբերակով (ինտերնետային ցանցի միջոցով) այդ նպատակով նախատեսված հատուկ կահավորված և հսկվող սենյակներում կազմակերպել այն դատապարտյալների բարձրագույն կրթությունը, ովքեր ցանկություն կհայտեն սովորելու՝ անկախ քրեակատարողական հիմնարկի ռեժիմից (բաց, կիսաբաց, կիսափակ, փակ):

Դատապարտյալների բարձրագույն

կրթություն ստանալու իրավունքի իրագործման կարևորությունը այն է, որ, ինչպես հիշատակվեց, դա կնպաստի հանցագործությունների նախականմանը, քանի որ, բացի գիտակից, իրազեկ և կրթված լինելուց, ինչը թույլ է տալիս համարժեք գնահատել իրականությունը և սեփական արարքները, դատապարտյալներին նաև կտրվի իրատեսական հնարավորություն իրագործելու ՀՀ Սահմանադրության 34-րդ հոդվածով նաև նրանց վերապահված իրավուքը: Ըստ այդ հոդվածի. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր և իր ընտանիքի համար բավարար կենսամակարդակի, այդ թվում՝ բնակարանի, ինչպես նաև կենսապայմանների բարելավման իրավունք: Պետությունն անհրաժեշտ միջոցներ է ձեռնարկում քաղաքացիների այդ իրավունքի իրականացման համար»: Այսինքն՝ նրանք հնարավորություն կունենան (մասնագիտական պատրաստվածության առումով) պատժից ազատվելուց հետո ազնիվ աշխատանքի միջոցով ապրուստի միջոցներ վաստակել: Գաղտնիք չէ, որ բարձրագույն կրթություն ունեցող անձը ավելի հեշտությամբ կարող է աշխատանք գտնել:

¹ Տե՛ս Հ.Մ. Խաչիկյան, Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական իրավունք: Ուսումնական ձեռնարկ: Երևան, 2011թ., էջ 84:

² Խոսքը մի մասի մասին է, քանի որ քրեակատարողական հիմնարկների միջոցով իրականացվում են միայն կալանք, որոշակի ժամկետով և ցմահ ազատազրկում պատժատեսակները:

³ Տե՛ս Хачикян А.М. Лишение свободы: Криминологические и уголовно-исполнительские проблемы. Ереван 2008, գլուխ առաջին:

⁴ ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է»:

⁵ Տե՛ս Վ. Ն. Այվազյան, Մարդու իրավունքներ և ազատություններ: Ուսումնական ձեռնարկ: Երևան 2007թ., էջ 207:

⁶ Տե՛ս The Recommendation Concerning Education for International Understanding, Cooperation and Peace and Education Relating to Human Rights and Fundamental Freedoms. 1974. 19 November.

⁷ Մեր կարծիքով, նման կարգը արդարացի չէ և հակասում է ազատազրկում պատժատեսակի բնույթին: Չէ՞ որ ազատազրկման ձևով պատիժը ենթադրում է անձի մեկուսացում հասարակությունից և նրան ազատությունից զրկում: Իսկ ուսման, ինչպես նաև աշխատանքի և սոցիալական վերականգնման նպատակով ուղղիչ հիմնարկից դուրս գալը ենթադրում է որոշակի ժամանակով վերադարձ հասարակություն և ազատության վերականգնում:

ՈՒՍԱՆՈՂԻ ԱՄԲԻՈՆ**SOME ISSUES ON IMPRISONMENT EXECUTION IN RA****Ani DANIELYAN**

*4-rd year Bachelor student,
Faculty of Law, YSU*

This article discusses some problems related to the execution of imprisonment in RA, in particular, issues arising in regard to the application of imprisonment on juvenile female criminals, as well as problems of lack of structures for providing high and graduate education to persons sentenced to imprisonment.

The problem is that there is no a special penitentiary institution for female juveniles who have committed crimes. The main explanation for the absence of such an

establishment for minor females is the argument, that representatives of this category hardly commit crimes which can be punished by an imprisonment. But statistics testifies for another picture.

An important issue is related also to the guaranteeing the right to education of persons sentenced to imprisonment, as there are no appropriate structures for the organization of education of prisoners.

As possible solutions of above risen problems it is suggested to create a special penitentiary institution for female juvenile criminals, as well as to introduce the system of distance learning in the RA penitentiary establishments.

Հարգելի հեղինակներ, Չանդեսին նյութեր հանձնելիս խնդրում ենք պահպանել հետևյալ պահանջները.

Խմբագրական խորհուրդը և խմբագրությունը կքննարկեն միայն այն նյութերը, որոնք կուղարկվեն էլեկտրոնային փոստով կամ խմբագրություն կներկայացվեն թղթային տարբերակով՝ էլեկտրոնային տարբերակի հետ միասին:

Հոդվածները՝ որպես կանոն առավելագույնը 25.000 տպագիր նիշ՝ ներառյալ տողատակերը:

Նյութերն ընդունվում են համապատասխան ԲՈՒՀ-երի ամբիոնների, գիտահետազոտական հիմնարկների բաժինների երաշխավորության, ինչպես նաև մասնագետի կարծիքի առկայության դեպքում: Նյութին կից անհրաժեշտ է ներկայացնել հոդվածի անգլերեն վերնագիրը, համառոտագիրը, հեղինակի տվյալները:

Նյութերի ծավալը որոշելիս խնդրում ենք հիմք ընդունել հետևյալ պահանջները՝ տեքստը տպագրվում է սովորական A4 չափի թղթի վրա, 1.5 տողաչափով, հիմնական տեքստի տառերի չափը՝ 12, տողատակերի տառերի չափը՝ 10, լուսացքները. ձախից, վերևից, աջից և ներքևից՝ 2 սմ:

Տառատեսակը՝ հայերեն տեքստերինը՝ «Arial Armenian», ռուսերենինը՝ «Arial LatRus»:

Նորմատիվ ակտեր օգտագործելիս տեքստում պետք է նշել դրա տեսակը (Հայաստանի Հանրապետության օրենք, Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի հրամանագիր և այլն),

ընդունման ժամանակահատվածը (ընդունման օրը՝ թվերով, ամիսը՝ տառերով, ընդունման տարին՝ քառանիշ թվերով, օրինակ՝ 2003 թվականի դեկտեմբերի 12), չակերտներում նշել լրիվ (առանց կրճատումների) անվանումը (այդ թվում՝ ոչ թե ՀՀ, այլ Հայաստանի Հանրապետություն): Այս դեպքում տողատակում բավարար է նշել հրատարակության աղբյուրը:

Տեքստում կարելի է նշել ակտի տեսակը, ամսաթիվը և առանց չակերտների կրճատ անվանումը, որը կտա ճիշտ պատկերացում փաստաթղթի մասին:

Հեղինակներին խստիվ խորհուրդ է տրվում մինչև ուղարկելը մանրամասն ստուգել շարվածքի, ինչպես նաև համապատասխան իրավաբանական հասկացությունների ճշտությունը:

Նյութի առաջին էջում՝ վերնագրից հետո, նշվում են տեղեկություններ հեղինակի մասին, որոնք կարտացոլվեն մեր պարբերականում՝ հեղինակի անուն և ազգանունը ամբողջությամբ, պաշտոնը և աշխատանքի վայրը, առկայության դեպքում՝ գիտական աստիճանը և կոչումը: Օրինակ՝ ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու ...:

Վերջին էջում հեղինակը պարտադիր դնում է իր ստորագրությունը, նշում կոնտակտային տվյալները: